

Irodalmi tükör / szépirodalom

Villányi László:	nem hagy, testem nem, érzését is, valaki másnak	3
Tandori Dezső:	Egzisztencializmus?, Pótegzisztencia, Cuki-Coki	4
Kerék Imre:	Születésnap díszichonok, Két Csanádi-miniatúr, Egyszólamú	6
Széki Patka László:	életkép, gondolná az angolna?, hét haiku, natura morte, mindenszentek	7
Juhász Miklós:	Dezső bácsi	9
Lukács Zsolt:	Fiatál szlovén költők versei (műfordítások)	16
Gervai András:	Egy pár rendőrcsizma	24
Nagy Gergely:	alaphelyzetem a partra vetett hal, kádban kocsikról, Előre, Kedves rám hallgatók	26
Somogyi Zoltán:	Borsópucoló, Fájásidő	28
Szálinger Balázs:	Város a mólótájon	32

Esszé / tanulmány

Major-Zala Lajos-émlékezés (Hévíz, 2006. október 6.)

Péntek Imre:	Az emigráns tudat alakváltozásai Major-Zala Lajos költészetében	33
Pomogáts Béla:	A népköltés és az avantgárd között	37
Gülch Csaba:	Templom és tengerillat	41
Cséby Géza:	Major-Zala Lajos és második otthona, Hévíz	46

Kritika

Büky László:	Fried István: Szomjas Gusztáv hagyatéka Elbeszélés, elbeszélő, térdidő Krúdy Gyula műveiben	49
Sütő Csaba András:	történet, ötven körülről (Villányi László: volna a szerelem)	51
Szemes Péter:	Egy ifjú munkás a forradalomban (Asperján György: Csapataink harcban állnak)	53
Kerék Imre:	Versék – aranyfedezettel (Szepesi Attila: Vídám busók)	56
Péntek Imre:	„Embermesék a túlélésről” (Göncz László: Egy peremvidék hírmondói – Mura menti életképek a 20. század első feléből)	58

Múlt - tükör

Konferencia a Göcseji Múzeumban - '56 hatása a környező országokra

Göncz László:	Muravidék, Szlovénia és 1956	61
Bence Lajos:	Ötvenhat kihatása a szlovéniai magyar sajtóra és a magyar-jugoszláv viszony alakulására	66
Ferencz e. Győző:	Könyvek 1956 zalai eseményeiről II.	70

Zene / Színház / Képzőművészet

Király László:	Korunk Zenéje Fesztivál 2006	74
Szemes Péter:	Bábszínházi varázslat – morális tanulságokkal (Zalán Tibor: A rendíthetetlen gyufaárus lány c. darabjának előadásáról)	78
Király Ferenc művészete - kettős kötésben, kettős elismerésben		
Wehner Tibor:	A szabad formateremtés közép-európai művésze Gondolatok a hetven esztendő Király Ferenc szobrászatáról (Részlet)	80
Franc Obal:	Király Ferenc intuitív formáinak imaginációja Záró gondolatok (Részlet)	81
Cebula Anna:	Egy újfajta vizualitás textiles formanyelvére várva	86
Géger Melinda:	A három Fischer	89
Péntek Imre:	A játékosság és derűs színhatások elkötelezettje Oraveczi Viktóra képeiről	92

Hír - tükör

Kabdebó Tamás:	Határ Győző és Piroska emlékére	94
Péntek Imre:	Komoly(kodó) köszöntés - egy régi kritikus barátunk Nagy Gáspár halálhírére	95
Szerzőinkről		98

Címlapterv: Nászpáng Grafika A borítón Fischer György C'est la vie című műve látható

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a Pannon Tükör és egyesületi könyvekről

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Müller Róbert – Keszthely
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Szántó Endre – Hévíz
Nógrádi László – Lenti
Vajda László – elnök, Zalaegerszeg

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Bence Lajos (Szlovénia) – főszerkesztő-helyettes

Czupi Gyula

Kiss Gábor

Kostyál László

Molnár András

Tar Ferenc

szerkesztők

ROVATVEZETŐK

Szemes Péter – tanulmány, kritika
Király László – zene
Horváth M. Zoltán – képzőművészet
Tóth Imre – vers
Ferencz e. Győző – helytörténet

MUNKATÁRSÁK

Pék Pál – főmunkatárs, Nagykanizsa
Kabdebó Tamás – Newcastle, Írország
Makkai Ádám – Chicago, USA
Lukács Zsolt – Ljubljana, Szlovénia
Kardos Ferenc – Nagykanizsa
Szemes Péter olvasószerkesztő

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
Telefon: 92/598-070
www.pannontukor.hu

Kérjük szerzőinket, kéziratukat lehetőség szerint e-mailben, CD-n vagy floppy-n juttassák el szerkesztőségünkbe.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete

8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
E-mail: animator@zalasam.hu
Telefon: 30/9562-303

Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a kiadó címén igényelhető.
Az egyes számok ára: 300 Ft.
Előfizetői díj egy évre: 1500 Ft.

Számolászám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg, 75500258-10809415

ISSN 1219-6886

Nyomdai munkák: Gura Nyomda Bt.

Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
E-mail: guranyomda@t-online.hu
Telefon: 92/599-464

Előkészítés: Graffit Stúdió Bt.

Zalaegerszeg, Mártírok útja 52.
Telefon: 92/510-890
www.graffit.hu

Készült

**Zala Megye, Zalaegerszeg,
Nagykanizsa, Lenti, Hévíz**

önkormányzatának támogatásával.

További támogatóink:

NB Forsz
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Tel: 92-510005, Fax-92-510006

Fischer Bence
Szék csákány

Villányi László

nem hagy

ismeretlen nigériai költő verse

Egy nyelven beszélünk, ezt nyugtázhatom,
de túl sok kockázatot kínál, bár izmos
vádlija nem hagy hidegen, maradjon csak
a tudat: kétségtelenül én vagyok élete nője.

testem nem

ismeretlen svájci költő verse

Olvadoznom kéne, olyan hévvel teszi
kezemre meglepően meleg ujjait,
forróságot azonban hiába remél,
testem nem feledte a lavina alatti időt.

érzését is

ismeretlen katalán költő verse

Igaz, addig-addig taktikázom, míg átölelsz,
s a meghittség érzését is nehezen tagadnám,
de ne nézz úgy, mint egy múlt idejű feleségre,
akinek legszívesebben megkérném újra a kezét.

valaki másnak

ismeretlen kurd költő verse

Nem vagyok kíváncsi álmaidra,
hogyan közelít feléd egy arc,
s ér el valaki másnak a szája,
velem te ne, véletlenül se álmodj.

Tandori Dezső

Mi az egzisztencializmus?

Ezt kérdeztem tanárnómtól, Nemes Nagytól, mint diák, jaj, fiacskám, ezt felelte, ezt roncsok és daliák egyképp kérdezik s a válasz... jó, ha megtudod, nekem szintén mondd el, érdekelne, szívem, fiam, gyermekeim.

Hát én segíteni próbálok a jónépen, ah ez érdekelné őt éppen, múlt este nem ily versbeszedhető dolgokat gondolék, de siklottak a fogalmak, mint a gondola, ha ék hasítékot tesz habon, mert csüggedt a forgalom, azt gondoltam, gondolás: nem utazom... nem iszom (alig)... nem szerelmeskedem (alig, s épp az utolsó negyedév során múlt el két fátyla, esemény-vágya, magam-kujonkodása, nem kell, nem izgat fel), az olvasás (csak ha könyvekről írok, vagy ha rossz szokás szerint lapozgatok öt-hat lapot) ...elment így az is, hogy a házból kilépek, s valahova menjek (minek? jó, hát szódát, krumplit, madáreleséget kell hoznom, esetleg újságot veszek, de elmúltak a nagy szatyortömös vásárlások, antikváriumozások, lemezvételek, el a séták...), nem sétálok, csak célmenésem van, rövid időm magam így is tönkřejárom... Aztán nem voltak eszméim, elveim, minden elemi volt, ami volt, vagy evidens volt, vagy nem volt, teóriám, nekem ma is ilyeneken jár eszem, hogy Cantor, Gödel szerint, szerintem, „ennyi erővel” egy kört foghatok-rajzolhatok, 359 fok, ez a kör, vagy 359-361, a kettő közt melyik, 359,999999999...ööö, vagy 360,999999999...nem akarok városokat látni, kirakatokat, moziba nem járok, színházba, kiállításra, nekem mind megvoltak, volt, hogy éjt-nap bújtam a múzeumokat, lópályán nem voltam 12 éve, 8 éve nem repültem, nem nyertem, bár nyerhettem volna a régi agy-szív-súgások szerint, de ez – éreztem – kikering, mind, egy érintő mentén elszáll, ez az én egyérintőm, az egzisztencializmus, fiacskám, holt gyermekeim, tanárnóm, ez, érintő, mely érintés nélkül kiszalad a semmibe, azt érinti izibe, úgy ám, galócám, aztán megül a lócán, a légi semmin, ballonon ballonkabátban, egy ballonkabátos érintő boldog, végre valamit érint ő, de nem engemet, mert én a földön beálltam légi semminek, vagyis dehog. De az érintő értelme fogy, nem érthet engem.

Aztán reggel felébredtem, már, ha tehetem, 10-11 órát vagyok így távol a világtól, bár álmodom, s mintha természetes módod lenne, amit akkor látok-hallok, nem áll, persze, hála az égnek, nem áll szinte semmi az álmokból. Felébredtem, mondom, s ratatetem, ratatamtam, a sorolást folytattam. Jó, néha én telefonálok, de a készüléket kihúzza tartom, ennek több oka van: általában ki-ki magának vagy pártfogoltjának akar valamit, és én annyira kívül élek mindenen, hogy mint tehetném? nincs rá valódi módod; vagy olyat mond ez a telefonos, hogy ... vagy csak okos érzékkel kitalálja, mikor zavar bele „a szám” valami dolgába. Meg lassú lélek vagyok, keservesen „fordulok”, ami épp volt, benne ragadok, nem tudok visszatérni magam dolgához. Szerettem vón, írja Szép Ernő, egyetlen, határtalant... ő csinálni szeretett vón, én ülni sötétben, csöndben, távol kutyánk, feleségem, tél van, most ezt mind nem részletezem, három-négy óra teljes magány jut nekem madárkámval, az utolsó ő a sorban, 30 év telt verébbel, mindig mással vagy átfedéssel, ő a Sánti Józsi, rég elpihent aludni, de a szobájában villanykályha van, s fűtésre a villany drága, itt gázos cserépkályha, az ég, teljes sötét, ülök, teszem a határtalant, teljes semmit, ezt csinálom, a meleg átárad oda stb. Éjszaka hallom a Józsi hangját, megbizonyosodik talán, nincs egyedül, ezt már írtam, én is mindent hatszor mesélek, mások is ezt teszik általában, hát erre én nem! Legjobb, ha nem telefonálok, nem találkozom véletlenül se, nem társalgok, alig levelezek, lehet olvasni úgynevezett műveimet, azokban nagyon benne vagyok, alig a dolgok 51 %-át titkoltam, azt sem titkoltam, csak erre vitt tollam (ami így egy írógép). Így is, ha már e szó előjött, villanyóra, vízóra, tűz, házmegrendülés fenyegetése (életem vég), kéménybélelés vitt el másfél év nyugalmat. Nekem, aki nem rágok jobb oldalamon, hogy a híd maradjon! 11 éve nem jártam orvosnál, de ez nem vasegészség, nehéz légzés fuldokoltat, két karom-kezem nyomorék, fél lábam, esésektől megrándultak, húzódtak combizmaim, erősek, de használhatatlan holt fák. És még sorolhatnám, mi nem, vagy mi használhatatlan, vagy épp mit nem akarok használni. Agyamat, hát ez nehéz kérdés... beleérezésem... akarom? Lefosztva, hamarost kifosztva, de már késő, nem fosztanak meg az élet általuk hitt kellemségétől és értelmétől, én az egzisztencializmushoz eljutottan egzisztencia vagyok csak, vagy így mondja: „Velük vagyok. A Balassi-Csokonai-Petőfi-Jókai-Ady stb., József Attila és Pilinszky, Mikszáth sorában stb., kisasuk a diák-könyvtárban. Akarhattam volna többet, határtalanabbat, mást? Az egyedüli élő vagyok köztük, kisasuk – minek éljek, különben, különbül hogy?”

S valóban, fürdőzhetek e jókban, ha majd mégis kivisznek a házból, nem holtan, de prosztata okából, gyomorrákból kifolyólag, mégis orvoshoz megyek, s menni se tudok, ezzel a szép eredményemmel lehetek boldog. Köröttem virul a világ, öleli ember a másikat, támasztja a kocsmá falát, plakát plakát hátán, egyiken szexbomba, másikon sárkány, harmadikon új sztárok, sümakkeri világok, de engem visznek, s remélhetőleg nem emlékszem, milyen boldog voltam ezen a reggelen, estén (jó szőrend), éjen, mikor ezt írtam, és a papírban, melyen e szöveg másodpéldányban megmaradt, talán kettőt táncolnak galamb madarak, igen, a nekem össz-vissz két-három ellenszenves madár egyike táncol, mert e vers másodpéldánya kihullt a lomtalanításkor a kukából, s eblakomból, boldogan, hogy újból itthon lehetek, nem integethettek a szemetesek után, minden előttem van, és jön, mi is van emez előtt „után”.

Hát akkor, mire oda jutnék, hogy „tanárnő, hittük volna ezt?”, mármint, hogy valamikor vele én „egy sorban” leszek (semmi jóra!), már itt az óra, mely elver engem, ment-eszembe semmi nem ment, bebádogoznak, széna-szalma-embert.

Pótegzisztencia

„Hol a célmenés már nem hasmenés!”

S Odaát –
 amit T. S. Eliot
 tanított
 (nem idiot!):
 „Taníts törődni, nem törődni”,
 meghirdetem:
 táblám a kellő helyeken:
 „Törődést, főleg nem törődést
 töretlenül tanítok”.
 Mint Örkénynél
 a világvégénél
 is további pesti, Andrassy
 úti életben az az X-né,
 patkányirtást, hogy vállal.
 És teljes vállal
 vállalom, mint Kariát Ida,
 s a többi. Mert megpillantom
 hű kutyánkat, „mamija
 már szintén múmia!”
 s látok ott
 egy nagy várost: London? Párizs? vagy Tokod?
 Jaj, már sosem leszek ott, nem vagyok ott!”
 S nem biccen semmim sem: formaldehidben, égiben,
 ah, nem kevés hazamenés, égjezés,
 micsoda test ez, már ki a’? volt Núbia párdúca!
 Hittem, s Végül: itten. Ez az egzisztenc. java.

Cuki-Coki *

Rémlettek a makámák.**
 Írtam hát itt egy ma-kómát.
 Doki,
 Maki!***

* Régies szó
 ** Versforma-féle
 *** Ld. az a kor, melyben a betű megbukott, baki lett,
 helyette a szellem megannyi ily Doki lett!

Fischer György
 Kuporgó

Kerék Imre :

SZÜLETÉSNAPI DISZTICHONOK

A 65 éves Vasy Gézának

Hej, Vasy Géza barátom, hív bátyám a Bötűben,
 az Magyar Írásban, mely lúdtollad alól
 csordul a hóragyogású-tiszta papírra naponta!
 Mint kagylóból a gyöngy érten a fényre kerül,
 úgy a te Munkád is kivilágol a puszta homályból,
 s míg a kezed mozdul, hú pásztor, tereled
 szerte bitangolt szép szavaink nyáját. A poéták
 tisztelnek pontos-gondos ítéletedért.
 Éltesse Gézám, az Ég Ura, rád emelem most
 kékfrankossal telt, jól faragott fakupám,
 s kedvet, erőt kívánva továbbra is, épp elegendőt,
 nyugoti végekről soproni híved ölel!

KÉT CSANÁDI-MINIATŰR

1.

Három kislány cserfel a járdán,
 tú sarku cipő mindnek a lábán,
 kerüli a tócsát, ide lép, oda lép;
 három kislány, valahány csodaszép.

2.

Két öregasszony billeg-ballag,
 kerepel az egyik, másik hallgat.
 Sej, öregasszony nem vén asszony,
 seprűre kapnak, hamar elinalnak.

EGYSZÓLAMÚ

Bartók Béla emlékének

felhőkarcolók tövén
 síró árva furulya

űzött szarvasok nyomán
 virág-pentatónia
 gyémánt hűség tiszta rend
 fájó összhangzattana

óceán túlsó felén
 halálíg hívó haza

erdők mezők havasok
 anyanyelv első szava

idegen ágy vánkosán
 szemre-hulló éjszaka

Széki Patka László

életkép

a szemüveges koldus
 napnyugtakor a járda-
 szegélyen üldögélve
 mélyen elgondolkodott
 amikor színüres sapkájára
 tekintett – már megint
 egy dolgavégezetlen nap
 de legalább ma sem kell
 költekezni és reggelig
 cincoghatok a templom egereivel

gondolná az angolna?

(némiképpen homo
 eroticus ez is)

egy anglikán
 angol angolna
 ha belegondolna
 volna ki g-mollban
 hangolna s kottákat
 magolna miközben
 Magdolna hangtalan
 vonaglana alatta
 s vízgyán gondol-
 ázna ondolált mandolinja

hét haiku

szótlanság kísér
 szegetlen szavaiddal
 rongyos némaság

írásztalod
 előntik a papírok
 porladó betűk

ólalkodik a
 szentségtelen félelem
 félálom bújtat

hanyatló árnyék
 alá boruló ige
 szerelem szörnye

hontalan vidék
 eljegesedett börtön
 megrepedt égen

hímtelen tagok
a szeretkezés partján
fák ágán szellem

hirtelen átjutsz
a föld rettenetébe
mi visszaölel

nature morte

(az elátkozott költő
álmatlan éjszakája)

ölbe tett kézzel ábrándozik
egyszerre mágikus és bukolikus

kitárja ablakát az éjszakába
véget ért a denevérek vesperása

hangtalanul vergődő árnyékát
kihunyó csillagok csitítgatják

hanyatt-homlok rohan
a jéghideg konyhába

s megdöbbenve látja hogy csak
egy mosogatórongy lapul a hűtőben

mindenszentek

esik eső dőlt kéménybe
kormot rajzol szél szálába
szél széle ím elaluszik
pernye dajkál fény-árnyékot
szél szólama ha káromol
holló verdes avarágyon
szólongat a hold angyala
kráter-álmod hívogató
hajnal-harmat hamuhodik
nap mécsese föl-föllobban
ímhol vége eme dalnak
kéményromba holló roskad

Juhász Miklós

Dezső bácsi

Egyedül voltam a műhelyben. Háromnegyed hatkor feltettem a kotyogót a rezsóra. Dezső bácsi utolsó borágyúja, mintha csak figyelne minket, félbehagyva hevert a satupadon. Senki nem dobta ki, nem rakta félre, nem nyúlt hozzá. A műhelyhez tartozott visszavonhatatlanul.

Dezső bácsi készítette a legcsodálatosabb borágyúkat az üzemben. A bányászok egy kis esztergált, elemmel működő bányászlámpát kaptak, ha nyugdíjba mentek, a mi üzemünkben ugyanezért borágyú dukált, benne egy hét decis, ötputtonyos tokaji aszús palackkal. Nagyszoba és kombinált szekrény nincs borágyú nélkül azoknál, akik nálunk dolgoztak. A szakszervezeti titkár csak üzent, hogy mikorra legyen kész, és az öreg nekilátott. Megesztergáltatta a kerekeket rézből, kifurkálta a küllőknek a helyet, Jani bácsitól kért négyes réz hegesztőpálcákat, beszegecselte, aztán órákon át polírozgatta őket. Kikovácsolta, megcsavarta négyzetvasból az üvegtartót, a végeket melegen szétnyitotta, kunkorokat hajtott rájuk, nulla-ötös sárgaréz lemezből kivágott két szőlőformájú levelet, kalapáccsal beleütögette a finom erezetet, csapágygolyóból felhegesztett két-három darabot, mintha azok lennének a lövedékek. Festett, lakkozott. Ilyenkor senki nem szólt hozzá. Hallgattunk cigarettára gyújtva és néztük, micsoda szakértelemmel és szeretettel készül a borágyú. Amikor Dezső bácsi alkotott, még Maszek sem merte a szokásos eligazítást megtartani.

A kis műhelyt a fürdőépület alagsorába telepítették. Mivel én tartottam karban az üzem vízhálózatát, beleértve a fürdőépületet is, kézenfekvő volt, hogy a szerelő a vízkőtől hervadozó zuhanyrózsák közelében legyen.

Nem szerettem a munkámat, de valamiből élnem kellett.

Egy vályogházban laktunk, amelyet apánknak utalt ki rendőr korában a valamikori népi demokratikus állam. Egy kitelepülő szlovák család hagyta hátra, elég szegényes volt, nemcsak hogy vályogból húzták fel, de víz sem volt benne, az utcai kúra jártunk. Apámat alig ismertem. Meghalt, amikor első osztályos lettem. Évek múlva előkerült egy boríték, benne régi fényképek, iratok. Akkor láttam viszont. Ma is őrzöm a levelét, amit a megyei mezőgazdasági osztálynak írt, s amiben azt kérte, „az egy darab, dupla hidas ólat” is magával hozhassa Dunaszentmiklósról. Akkoriban igen nagy és fontos dolog lehetett, ha ebben a kérdésben a megyei mezőgazdasági osztály döntött. A dupla hidas ólban sok-sok disznó rőfögött az évek során, s végezte aztán darabokban kamránk polcain és kampóin. Gyermekeként nemegyszer meg kellett másznom annak az ólnak padlását, alját a kismacsákáért. Anyám ugyanis nem a természetes szelektálódás híve volt, összeszedette velem a kiscicákat, majd szemrebbenés nélkül földhöz csapta és bedobta őket a budiba. Sírtam, sajnáltam őket, de anyám csak annyit mondott, így van ez rendjén: - Vagy ők esznek, vagy mi.

A vályogházban volt egy szobám, tele moziplakátokkal. A polcokon a könyveim, folyóirataim nyeltek a port. Édesanyám és nevelőapám soha, semmiben nem befolyásoltak, korlátozni nem is próbáltak. Belátták, öntörvényeim rabja vagyok. Ezerkilencszázhetvennyolcban egyszer csak úgy éreztem, rám dől a mindenség, tehetetlenül és menthetetlenül vergődöm egy kisvárosi posványban. Se a főiskola, se a szerelem nem jött be, valami végtelenül bonyolult rendszertelenség épül körülöttem. Pedig hatott rám a szocializmus szépen és csendesesen, mondhatnám, alattomosan. Bátor KISZ-es voltam, jól odamondogattam, tetszettem a helyi pártszervezetnek, felvettek tagjelöltnek. Amit én megtiszteltetésnek éreztem. Tulajdonképpen semmitől sem kellett tartanom, hiszen becsületes és önzetlen munkásemberek közé kerültem az alapszervezetben, amelyet aztán egy fényképes tagkönyv is megerősített.

Két év múlva a helyi mozihoz mentem dolgozni, mert azt ígérték, akár propagandista is lehetek. Mint utólag kiderült, csupán mozigépészre és kazánfűtőre volt szükségük. Csalódottan jöttem el a mozitól. Előző munkahelyemre nem kívántam visszamenni, mert erősen éltek bennem bizonyos sérelmek.

Sok mindentől voltak sérelmeim. Úgy gondoltam, attól vagyok ember, ha nem engedek a meggyőződésemből. Lasanként el is hittem, hogy így helyes. Az elv, a meggyőződés fontosabb, mint én magam, mint az életem. Akkor azt gondoltam az elvekről általában, hogy életünk mozgatói. Akkor még nem fogtam fel, hogy az életemből csak egy van, nem lehet kétszer elszúrní, tökéletesen el lehet egyszer is.

Már két éve párttag voltam. Meg voltam róla győződve, az országban egy irányba húz mindenki, és a sorban biztosan akad nekem is valahol egy normális hely. Nem tolakodtam, de lemaradni sem akartam. Nem láttam az elejét, nem érzékeltem a végét, de beálltam. Úgy tűnt, jó lesz nekem a biztonságos gépezetben kis alkatrészként mocorogni.

Erre a munkahelyre a sport révén kerültem. A szakosztályvezető itt dolgozott tervezőként. Az edzőm szerint ígéretes, fiatal tehetség voltam, akiből még bármi lehet. Szerettem Laci bácsit, mert volt humora és mindent kiharcolt nekünk. Főleg a bulikat, a más klubok lányával vívott, vidéki vendégmeccseket kedveltem.

Bevitt a munkaügyre, annyit mondott, ez a gyerek nagyon kell a sportegyletnek, intézzétek el, hogy holnaptól nálunk dolgozhasson. Gondoltam, a katonaságig meghúzom magam, aztán majd kitalálom, vagy kialakul, hogyan tovább. A fizetésem elfogadható lett, bár nem érdekelt különösebben. Belefértem a bértömeg-gazdálkodásba. Egy párttaggyűlés után megkérdeztem az üzemvezetőt, lehetne esetleg úgy plusz pénzt keresni, hogy kölcsönösen érdekeltté tesszük egy-

másnak a jövőt. Ha van egy csőrepedés, én, mondjuk, hamar elhárítom a hibát, ezért nekem plusz prémiumot fizetnek. Mindenki jól jár, az üzem dolgozói nem lesznek víz nélkül, én meg érzem a munkám értelmét, a prémium lelkesedésre ösztönöz. Azt mondta, baromság, úgy ahogy van. Örülök, hogy beleférek a bértömeg-gazdálkodásba, ha én nem lennék, lenne más. A munkát el kell végezni, és kész. Ha elfolyik a víz, kifizetjük. Ha nem fizetünk, úgysem zárják el, az állam rendezi. Utána ehhez tartottam magam.

Az előtérből nyílt a kazánház. Az ajtaján állandóan dőlt, gomolygott ki a széngáz. Ebbe a vasajtóba valahányszor arra jártunk, amolyan pótcselekvésként, a helyi hagyomány nyomán belénk rögződött reflexből belerúgtunk, becsaptuk, ha lejöttünk valamiért a karbantartó műhelybe. Ilyenkor nagy valószínűséggel felrohant a vaslépcsőn egy kopasz, ötven év körüli kazánfűtő, és ordított, hogy megdöglik a gázban, szórakozunk az anyákkal, nem véletlenül van kitárva az ajtó. Ő egy diplomás fűtő, neki joga van a tiszta levegőhöz. A végzettségét igazoló oklevél ki volt tűzve az asztala fölé, bárki megnézhetette, aki nem hitte el neki. Nemigen akadt ember az üzemben, aki ne hallott volna a diplomás fűtő felől.

Dezső bácsi szkeptikusan, ellenszenvvel viseltetett az ilyen írott elismerések mögé bújó emberek iránt. Ha a diplomás bejött meginni egy kávé, vagy jelentette, hogy kialakadt a szénbehordó drótkötele, mindig sort kerített rá, hogy szót ejtsen a diplomáról: – Töröld ki vele a fenekedet! Olyan hülye vagy, azt sem tudod, miért piros a zöld gomb! – jegyezte meg Dezső bácsi, aki úgy tett, mint aki matat a satupadon, és csak úgy magának beszél. Persze, nagyon is jól tudta, hogy a diplomás hallja, amit mond. Sokáig birizgálta a csőrömet, egyszer aztán erőt vettem magamon, és megkérdeztem tőle, miért buzerálja a diplomást ezzel a gombhistóriával. Legyintett: – Ja, te még nem tudod? A másik szakban elromlott a kapcsoló, a szakos villanszerelő meg úgy be volt rúgva, hogy fordítva rakta össze. Ez a marha meg majdnem fölrobantotta a kazánházat. Nyomkodta ugyan a zöld gombot, amiről azt hitte, bekapcsolja a tápszivattyút, de az, ugye a piros volt. Így a tápvíz ott dekkolt a tartályban, ő meg rohangált föl-le, hogy nem érti, a gőznyomás mitől óriási, de csak rakta a kazánt a marha! Még időben mentem, és bekapcsoltam neki a valódi piros zöld gombot. Tátva maradt a szája. A diplomás barma!

Dezső bácsi maga volt a történelem kórlapja. Ő dolgozott ott legrégebben. Általános karbantartóként talán a lakatos-sághoz állt legközelebb a tudománya. Jani bácsival ők reparáltak meg mindent. A kazánházban cserélték a megrepedt kazántagokat. Kiegyengették a fürdő összerugdosott vasszekrényeit fizetési nap után, lecserélték a kiszakított ajtózáraikat. Egykoron, mintha kovácsként dolgozott volna, de sosem tudtam meg, mi volt az eredeti szakmája. Volt hivatásos katonatiszt, ötvenhatban pufajkás. Amire nagyon büszke volt.

– Mi vágtunk rendet a városban és a környéken. Az egyik faluban odaállítottuk a papot a kályha mellé nagykabátban, mert a kollektívizálás ellen agitált a templomban. Kiizzasztottuk a bűnös gondolatokat a bőren keresztül a fejéből. Megtettük ugyanezt sok környékbeli zsírosparaszttal is. Beleette magát a gondolkodásukba a kulák nyavalya, az a bizonyos „enyimé”. Jártuk a munkásszállókat az ellenforradalom leverése utáni napokban, ahol a vidékről összetoborzott bányászok laktak. Éjjeli razziákon tanítottuk talpra állni és öntudatára ébredni a sok megtévedt magyart. Gumibottal dagadtra vertük az ellenforradalmárok talpát, hogy többé ne nagyon ugráljanak a mi kommunista hazánkban! – mesélte egyszer.

Ilyenkor különös izgalom ült ki az arcára.

Beszélt arról is, később miként kreáltak kirakatpereket ezen hőstetteikről azok az elvtársak, akik szőlőhegyek pincéiben bujkálva rejtették át a vészterhes időket. Dezső bácsin látszott, csupán érzésből és meggyőződésből rontott rá pufajkában és gumibottal, dobtáras géppisztollyal az általa oly szeretett rendszer szétzilálói, mert hiszen rendszer nem működhet rendesen szisztéma nélkül. Egészséges rendszer nem működhet vesztesek és nyertesek, vagyis áldozatok nélkül. Nagyon nehezményezte, hogy leírta, kivetette magából a hozzá hasonló, elvű bolshevikokat a mozgalmi nomenklátúra. Megtisztulásnak hirdették a folyamatot, de az ő szemében a megtisztulás, mint folyamat a felhígulással lett egyenértékű. Dezső bácsi nem értette.

– Ezek a forradalmárok, akik eltaposták az ellenforradalmat? – dohogott nekem. – Ezek kommunisták? Mi vagyunk a kommunisták! – verte az asztalt. – Ott a jugó határ mellett, mi, nyakig beásva, esőben, hóban, életünk kockáztatásával védtük a kommunizmus hadállásait. Ezek meg otthon, a hátszországban, a meleg irodáikban dugták a titkárnőjüket. Ezek kommunisták? Érdekemberek. Kádár-bérencek. Mind azok vagytok!

A sógora volt az üzem vezetője. Valamikor párttitkár volt a bányavállalatnál. Róla se volt jobb véleménye.

Szerinte úgy öröklődtek a hivatalok az elvtársak között, mint egykor a vármegyék ispánságai. Aki kiöregedett az ifjúsági mozgalomból, pártfunkcionárius lett. Aki nem volt kellően agilis, szakszervezeti munkásként, személyzeti, munkaügyi előadóként landolt az ejtőernyőjével. Sokáig nem értettem, kikre és miért mondják az ejtőernyős titlust. Azt hittem, valami partizánszövetségi mondás.

Dezső bácsi nagyon nehezményezte, hogy mellőzi őt az új, szocialista rendszer. Nem tart igényt az ő rendszerépítő, rendteremtő szakértelmére. Megorrolt a szocializmus újsütetű politikai szereplőire. Úgy találta, az nem kommunista erkölcs, ami szerint az országépítés alakul, hanem szabad rablás, káosz és nihil uralkodik. Néha győzködtem, hogy így, meg úgy, más idők járnak, már régen konszolidáció van, nem klasszikus proletárdiktatúra, sőt a szocializmus alapjainak lerakása is megtörtént, elindultunk a kommunista világrend építésének rögzös útján. Itt van példának az új gazdasági

mechanizmus, láthatja, vannak próbálkozások.

Lehülyézett. Rendre Kádár-bérencnek nevezett. Próbáltam érvelni, szerintem mindenki becsületes ember a pártban, kár ennyire vaskalaposnak lennie. Ha baja van bárkivel, mondja meg nyíltan. Nagy hiba az általánosítás.

Kádárt árulónak tartotta, aki sok szempontból becsapta és kihasználta elvtársait. Szerinte, aki Kádárt követi, az ostoba, aljas érdekmber. Erről sokat vitáztunk.

Dezső bácsi nagyon szerette a piát. Már nem tudott élni nélküle. Nem lehetett eligazodni rajta: bánatában ivott-e vagy mérgében. Ivott, valójában mindig. Talán csak amikor aludt, akkor tudta a mája kicsit kipihenni az iszonyatos igénybevételt. Berúgtunk sokszor hazafelé, ha névnap volt vagy születésnap. Néha spontán is megtörtént, ahogyan haladtunk előre a rendszereket változtató időben.

A politikán rendszeresen összekaptunk. Benne is, bennem is munkált valami titkos és gyilkos ösztön, hogy kölcsönösen bebizonyítsuk igazunkat. Mindketten konok magyarok voltunk, akik nem egykönnyen békülnek meg a sorsukkal, akikben örökké ott buzog a forrása valami ismeretlen eredetű szabadságvágyanak.

Dezső bácsi főzte a műhelyben a kávéját. Nem kért sokat érte, már nem is emlékszem pontosan, talán három forintért adta. Abból hozott időnként konyakot, rumot. Reggelente leküldtük a féldecit, mindjárt vidámabban láttuk a napi nehézségeket, nem érdekelt bennünket a szonda, a büntetés.

Dezső bácsit három fiatal közé lökte a sorsa. Egyik voltam én. Az egyedüli szakember, aki értett a csőhálózathoz. Aki legalábbis tanulta. Kazánfűtő végzettségem is volt, gázra, olajra, szénre, de eszem ágában sem volt reklámozni. Szépen elhallgattam, csak figyeltem, ahogyan a három szak maradodik azért a kis prémiumért, amit koncként odadobott nekik a főművezető, hogy lelkesebben talicskásszák be a szemet, ki a salakot.

A kazánok elbontására két fiatal lakatos is került a műhelybe. Béla meg Sanyi. Velük hamar összebarátkoztam. Még a tél beállta előtt rá kellett csatlakozni a tisztább és olcsóbb városi távfűtő hálózatra. Ránk bízták a kazánház kitarítását, vagyis rájuk, mert én csak akkor segítettem, ha nem volt egyéb elfoglaltságom. Volt két idősebb ember is a műhelyben. A hegesztő, Jani bácsi, aki örökké panaszkodott selejtes dereka és mocorgó ízületei miatt. Főleg valamelyik térdkalácsa döntött úgy, hogy időnként nem engedelmeskedik. Ilyenkor fél óra dörzsölés, és közben hosszas mese következett a lakásról, ami nagyon tipp-topp, az asszonyról, aki centivel méri be a függöny ráncait, és ettől őt a gutaütés kerülgeti, a gárdonyi hétvégi házról, ahol mindig annyi a munka, mint a rohadás. Ha lemegy, nem pihen, hanem állandóan csak kerteszkedik, meg karbantart. Nem is értettem, minek a hétvégi nyaraló, ha ekkora fájdalommal éli meg a kikapcsolódást. Ha netán valami hegeszteni való akadt, a munka végeztével úgy esett be az ajtón, mintha megbotlott volna. Amikor először láttam, felugrottam ijedtemben a padról, hogy elkapjam. Félretaszított, káromkodott egy hatalmasat, mert valakit mindig szidott fájó ízületei, meg örökké elégedetlen lelkülete miatt. Lerogyott az első székbe és úgy lihegett, mint akit egész nap úztek, hajszoltak keresztül-kasul az üzemen. Becsületére legyen mondva, úgy be tudta magát hajtogatni a hatvanszor hatvan centis fűtési csatornába, mintha nem is egy nyolcvan magas, kilencven kilós lenne, hanem törpe. Egy elvű párttag, Józsi bácsi volt a másik öreg. A városi munkásőr alakulatnál volt fegyvermester. Alacsony, kopasz ember. A szomszédos üzemből került át. Kovácsként dolgozott, de ott már nagyon utálták a modorát és viselkedését, ezért rakták hozzánk, mint később Dezső bácsi kinyomozta. Nem kellett hozzá sok idő, hogy megtudjam, annak a leány iskolatársamnak az édesapja, akinek elsőben egyszer a pad alatt megsimogattam a lába közt a bugyiját, s amitől fura gondolatok kezdtek keringeni a fejemben.

Dezső bácsi szerint Józsi bácsi spiclikedett. Egyszer félrehívott, hogy figyelmeztessen, nagyon vigyázzak vele. Csak azért szól, mert csípi a burámat. Látja, ugyanolyan szabad szájú és őszinte vagyok, mint ő volt egykoron, és nem akarja, hogy megüsem a bokámat. Az üzemezetőségre jár, elmondja, kiről, mit beszélünk kávézás, reggelizés közben. Gondoljam meg, mit beszélek, mert minden egyes mondatunk reggel már ott hever a főművezető asztalán. Nemigen volt kétkedni valóm a dolog felől, elvégre a nővérenek a férje volt az üzem vezetője. Aztán elgondolkodtam azon, milyen jó, hogy van egy ilyen emberünk, mert kvázi üzenhetünk is bárkinek, akinek akarunk, és még szóba sem kell állnunk vele, ha utáljuk.

Azok az időszakok felejthetetlenek az életemben. Formálták a jellememet. A főművezető mindig Józsi bácsinak adta a legtöbb prémiumot, ami azért gyanús volt nekem is, mert nem ő dolgozott a legjobban és legtöbbet közöttünk. A vak is látta. De meg volt rá az értelmes válasz. Mivel nyugdíj előtt állt, turbózták a keresetét. Csak azt nem értettem, miért a kitűzött, közös prémiumból kapta, amiért, ugye, elvben az egész műhely dolgozott meg. Mondjuk én is a nyugdíjazást vártam, csak nekem még volt hátra negyven év.

Józsi bácsi tarolt, mint a golyó, nyüzsgött, de ez amolyan üresjáratú energiaként működött. Mindenhol ott volt, csak azért, hogy ne legyen éppen máshol.

A szocialista prémiumot bárkinek lehetett adni, legfeljebb nem jutott mindenkinek. A nagy lakatos műhelyben egyszer tanúja voltam egy prémiumosztásnak. Egy fiatal srác kikelt magából, hogy neki már megint nem adtak. Tapasztalt, munkásmozgalomban formára igazított csoportvezetője kielemezte neki a helyzetet. Amikor az ő nevéhez ért a pénzosztással, na, éppen akkor elfogyott a keret. A srác meg azt mondta erre, hogy elkerülje a további vitát, menjen maga a bús piczába, főnök! Ebből úgy látszott, haragszik egy kicsit a látszólag hibátlan okfejtésért, de nem veszi tudomásul.

A műhely főművezetője, aki pártvezetőségi tag is volt, kerek-perec kijelentette a párttaggyűlésen, hogy vegye mindenki tudomásul, régi érdemekért az üzemben senkinek nem fizetnek. Nekem a fűlemben csengett Dezső bácsi intelme, ne ringassam magam illúziókba, jönnek az új törtetők, a fiatal, kitanult csibészek, akik nagyon jól mozognak a jog és a tisztesség gyomos mezején, és gátlástalanul át is gázolnak rajta. A történelemnek és társadalmaknak megvan a maguk természetrajza.

Lerobbantották a harmincméteres kéményt, amelyet egykor nagyon jó, békebeli téglából építettek. Ezért a tégláért sok építkező jelentkezett az üzemben. Egyszer azt mondta Dezső bácsi, ha a KISZ-lakások felé járok, nézzem meg az üzemszervező házáat. Abból a téglából húzta fel, de még egy kis borospincére is futotta. Ne kérdezem, mennyiért vásárolta meg a hat teherautó téglát, mert dobok egy hátast. Nem árt, ha tanulmányozom ezt a jelenséget. Ha megkérdezem párttaggyűlésen, miért nem a fiatal, családalapító lakatos jutott hozzá az olcsó, bontott építőanyaghoz, akkor nagyot nővök a szememben. De sosem kérdeztem meg.

Kineveztek hozzánk egy csoportvezetőt. Úgy hívták, Maszek. Ő nemhogy benne volt a vérkeringésben, hanem egyenesen lubickolt benne. Jóska volt a becsületes neve, de úgy senki nem hívta. Mindig maszekolt, bütykölt. Órákat tudott zengeni kivételes szobafestői vénájáról. Szabadidejében komplett lakásokat festett egy haverjával. Nálunk valahogy nagy ritkán támadt kedve a munkához, az okoskodáshoz meg amúgy nem kellett fárasztó fizikai készenlét. Gyártott ugyan ideológiai útmutatásokat, miként lehetne hatékonyan átdolgozni a nyolc órát, ám Dezső bácsi a kellő lélektani pillanatban foghegyről csak úgy odavetette neki, hogy meg kéne egyszer már mutatni, aztán pofázni a munkáról. Erre Maszek mindig azt válaszolta, a főnöknek az a feladata, irányítson. Engem maga ne irányítson, mondta erre Dezső bácsi, maga még a gyufásdobozt húzta maga után, és azt mondogatta neki, hogy gyere kutya, gyere, amikor én már fizetésért dolgoztam. Maszek vigyorogva legyintett, annyit mondott, maga ezt nem értheti.

Maszeknak hegesztő volt a szakmája. Februárban a radiátornak támaszkodó, lebzselő, sumákoló, nyugdíj előtt álló segédmunkás cigánynak teleengedte gázzal a zsebét, aztán szikráztatóval begyújtotta. Leégett minden altestszőrzete a szerencsétlennek, mert berobbant a nadrágja. Azonnal fegyelmet kapott. De nem rúgták ki, ő volt a pártszervezet szervezőtitkára, vagyis a párttitkár-helyettes. Meg kellett büntetni, áthelyezték. Meg azt is meg kellett akadályozni valamiképpen, hogy féktelen jó kedvében és dolgában bárkit felrobbanthasson az üzemben. Valójában nem volt nagy büntetés, mindegy volt neki, honnan indul a délutáni festegetésnek. Oda tették nekünk főnöknek úgy, hogy kivették a gondnok kezéből a karbantartás irányítását. Az ő markába nyomtak minket. Így felfelé bukott, neki már csak a főművezető volt a felettese. A főművezető az üzemszervezőnek tartozott beszámolóval, aki meg a műszaki főmérnöknek. A gondnoknak megmaradtak a portások, a takarítónők, mozgóórók. Valójában, ha úgy nézzük, mindenki csak jól járt.

Két éve voltam párttag. A katonaság előtt álltam, ami a lét és nemlét sajátos állapota. Nem tervezhetsz, amíg nem vagy saját sorsodnak ura. Ami mögötted marad, az ne legyen túl jelentős. Ami meg előtted, az úgysem számít, hiába hiszed, hogy számít. Nehéz megbarátkozni az értelmetlenséggel.

Az életem romokban hevert. Elhagyatottnak és magányosnak éreztem magam. Szerelmeim sorra elhagytak. Aki meg szeretett, azt nem értékeltem. Nem nagyon tudtam megosztani senkivel ideológiai elszántságomat és kétkedéseimet. Akik tetsettek, romantikára, bulizásra, csavargásra vágytak, de ez valahogy nagyon távol esett az én korrekt és remek keretekbe foglalt világlátásomtól. A tanárképző főiskola ábránd lett. Húszévesen meglehetősen komikus helyzet, ha az ember fásultnak és elhagyatottnak érzi magát. A szocialista rend és minden apró rezdülése kötötte le a figyelmemet. Meg a sport. A sport tartotta bennem a lelket. Az egyesület tűnt olyan közösségnek, amelyik magához emel.

Családom tőlem függetlenül létezett, bár jelen voltam benne. Nevelőapám kazánfűtőként dolgozott. Három szakban. Becsülettel felült kerékpárjára reggel, délben, este, és elkerekedett a munkahelyére. Aztán haza. Gyújtóst aprított anyámnak, a fél élete fahasogatással telt. Mire anyám reggel felkelt, rotyogott a víz a sparhelten. Mindig volt meleg víz. Nem is tudom, miért kellett állandóan annyi meleg víz. Talán a kazánfűtő szakmai ambíciója dolgozott benne: meleg víz nélkül nem üzemel a világ. Aztán, hogy engem is a kazánok mellé szólított a sorsom és a történelem, megutáltam mindent, ami meleggel, szénnel, parázzsal és salakkal volt kapcsolatos. Meg azzal a mérhetetlen széngázzal, amitől megtelik a tüdő, és mint valami nehéz, szédüléssel járó menekülési ösztön, kikerget állandóan a fürdőépület elé, onnan hazafelé meg a borozóba, cukrászdába.

Dezső bácsi sajátos filozófiája szerint a napi feles kaja előtt orvosság, utána gyógyszer. Ezzel a folyamatos alkoholizálással csak az volt a bajom, hogy megártott. Dezső bácsi szemlátomást, vagyis egy szempillantás alatt rúgott be. Ül veled szemben egy ember, akivel értelmesen eltársalogsz a szocializmusról, amit hol szid, hol tűr, hol támogat, majd egyszer csak besárgul a szeme, csillogni kezd, és nem szól, csak vigyorog. Ha kérdezem, iszunk-e még egy felest, arra jóváhagyólag bólint. Becsületére legyen mondva, eljön egy pillanat, amikor próbál feltápáskodni, tekintetével megkeresi táskáját, és annyit mond: – Most hazamegyünk. – És megyünk. Illetve én mennék, de ő nem áll fel. Nem bír. Ilyenkor a hóna alá nyúlók és felsegítem, amire azt dünnyögi: – Ne segíts nekem! Nem vagyok berúgva! – Aztán hirtelen feláll, indulna. Két széket tol félre az első lépésnél. Utána kapok, megelőzők egy hanyatt esést.

– Nem hát! – mondom – De inkább támaszkodjunk egymásra, ahogy az illegáltságban volt szokás. Legalább mi, kommunisták tartsunk össze.

Erre, tudom, egyből annyira berág, hogy összekapja magát, észhez tér egy kicsit, megrázza a fejét. Mindig bejön a do-log. Rám néz: – Menj a picsába! – horkan fel. – Te sosem leszel igazi kommunista! Kádár-bérenc vagy!

Elbizonytalanodom, most mit tegyek? Holnap reggelig sem ér haza, még négykézláb sem. A múltkor felvittem a lépcsőházba, odatámasztottam az ajtónak és becsengettem. Gyorsan kislisszoltam. A felesége talált rá, az előszobában aludt a földön. Arra még emlékezett, hogy valahogyan kinyitotta az ajtót, bejutott, de a többire már nem. – Te nem tudod, hogyan jutottam haza? – érdeklődött gyanakodva. Szemrebbenés nélkül azt hazudtam, fogalmam sincs.

Nemigen bírtam az ilyen stresszes helyzeteket, valahogy a lelkiismeretem nem tolerálta, hogy magára hagyjak egy tehetetlen embert. Félttem attól, hogy részese legyek, ha bármi baj történik. Kerülni akartam, de mit tehettem, az öregből időnként olyan pletykák és történetek bugyogtak elő, mint valami hús, tiszta forrásból, innom kellett őket két pofára. Mint a feleseket a kocsmában. A lelkülemet vagy erkölcsi értékítéletem áhítozott történelmi anekdotáira, nem is tudom. Ha most Dezső bácsi kikotyogja az üzemben, vagy valami egyéb úton-módon kitudódik, hogy velem rúg be állandóan, nem vetne rám jó fényt. Márpedig az gyakran előfordult, hogy ott állt sógora irodájában a piros szőnyeg szélén. A főművezető egyszerűen átirányította az üzemvezetői párnás ajtó felé a reggeli kihallgatás után, mert az ő kezében nem voltak eszközök a fegyelmezésére.

Sógora ült a bőrfoteljében: – Dezső, mi az istent kezdjek én veled már megint. Eltettelek szem elől a fürdőbe, egész nap elő se kell jönnöd, sőt arra vágyom, elő se gyere, mégis miért kell engem ilyen helyzetbe hoznod? Lejáratsz mindenki előtt! Csak a nővéredre való tekintettel nem váglak ki az üzemből. Ezzel ne élj vissza! Hogy nem szégyelled vénségedre azt a részeges pofádat! Menj már nyugdíjba, elintézem! Vagy húzd meg magad! Most utoljára még kitörlöm a hiányt a műszaknaplóból, de legközelebb úgy kirúglak, hiába vagy a sógorom, a lábad sem éri a földet!

A rokoni rosszallás némileg hatott, bár csak időlegesen. Dezső bácsi ilyenkor pár napig meghúzta magát, rendesen ért be a műszakra, megjegyzések nélkül tett mindent, amit kellett.

Sorra jelentkeztek nála a test betegségei. A vérnyomása, a gyomra, az ízületei rendetlenkedtek. Érszűkülete a lábában néha annyira fáj, reggelente percekre megállt félúton munkába menet. Annak nem volt különösebb akadály, hogy orvosi igazolásokat hozzon, táppénzre menjen. De már az sem érdekelte.

Egy napon én is kazánbontásra lettem beosztva, mondván, késésben vagyunk, közel a határidő. Végighallgattuk, ahogyan Maszek, szokásához híven eltúlozta: a főművezető már korán reggel lefordta, mert nem hajt bennünket kellő vehemenciával. Persze, nem kajáltam a dumáját, mert láttam, párttaggyűlésen milyen nyuszi módjára viselkedett az a vérengző főművezető. Maszek valami ismeretlen erővel tartotta hatalmában az embereket, és ez alól a főművezető, de még az üzemvezető sem volt kivétel. Prémiumról ne is ábrándozunk, ő sem kap miattunk. De egyébként ettől még megmutathatnánk, milyen karakán brigád vagyunk.

– Nyomjuk meg, fiúk! – fejezte be szívhez szóló mondókáját.

– Nyomd meg te az anyádat! Ingenyelő Kádár-bérenc! – sziszegte fogai között Dezső bácsi. Mellette álltam, tisztán hallottam. Maszek ránézett, megkérdezte, akar-e mondani valamit, az öreg azonban csak vállat rántott. Maszekkal ritkán vitatkozott. Lehülyezte. Magázva. Először hallottam életemben, hogy valakinek azt mondják, maga hülye. Egyszerre volt paradox és komikus. Maszek ilyenkor széles vigyorral közölte, Dezső bácsi, nem én találtam ki a feladatot, menjen a főművezetőhöz reklamálni, ha valami nem tetszik. Az öreg vigyorogva körül nézett, és kijelentette, az is hülye. Fogta a szerszámos táskát, vállára dobta, s mi, mint valami katonai alakulat, szétnyíltunk előtte, ahogyan emelt fővel elindult a kazánházba, akár valami veszthelyre. Mi meg követtük, mint valami rangidős gurut.

Gőzkazánokkal üzemeltünk. Nyolc darab öntöttvas tagos építményt kellett szétszedni. A fűtők meg a salakosok ugyan kiganézták, portalánítottak a járatokat, de tíz perc után a látótávolság fél méterre csökkent.

Reggel hatra jártunk dolgozni. Hat tízkor elkortyolgattuk Dezső bácsi frissen illatozó kávéját. Hat harmincra ért vissza Maszek a főművezetőtől, de ha akadt némi pártbéli intézkedni való, akkor hétig is elkalandozott. Hat negyvenkor megtudtuk, mi a feladat. Pakolni kezdtünk. Hét órakor felmentünk a búfébe. Fél nyolcig sorba álltunk. Nyolctól fél kilencig reggeliztünk. Aztán megvártuk, amíg kifolyt a reggeli utáni kávé. Amíg meghűl. Kilenc tájban általában már dolgoztunk is.

Hatalmas pocakjába minden nap csak egy árva kiflit erőltetett be. Elmajszolta, amíg mi jó étvágygal falatoztunk. Spórolt, gyűjtött egy Wartburg gépkocsira. Ha belelendült, fél órán át tudott mesélni a Wartburg hihetetlen technikai megoldásairól. Ilyenkor jókat rötyögtünk rajta. Dezső bácsi még alá is tett, kérdezgette, milyen a fűtése, szeretne ő is egy ilyen kocsit. Órákon át csacsogott, ilyenkor a főművezető észébe sem jutott. Közöttünk Sanyi, egy vékony dongájú srác vitte el a pálmát zabálásban. Kakaóval kezdett, amihez megevett két olasz szalámis szendvicset. Aztán megkent magának egy szelet lekváros kenyeret, megette hozzá a maradék ecetes uborkát, és megitta rá a második fél liter kakaóját. Dezső bácsi fintorgott, hüledezett. Volt úgy, összepakolta a császárszalonnáját, hagymáját, annyit jegyzett meg, Sanyi, te elveszed az ember étvágyát, nem keresel annyit, amennyit megzabálsz! Mi meg csak röhögtünk.

Most kivételesen Maszek is beállt közénk, hogy példát mutasson munkatempóból és hozzáállásból. Hatékonysági kérdésekbe gabalyodhatott a főművezetővel, vagy félthette a prémiumát. Elkezdte vagdalni a tartószerkezeteket ott, ahol már szétbontottuk a kazánt. Dezső bácsi oldalba bökött: – Kell neki a Wartburgra a prémium!

– Magukon tartom a szemem. – mondta Maszek a nyomaték kedvéért.

– A szemét! – szúrte fogai között a szót Dezső bácsi.

Egyenként kellett szétütni a mázsás tagokat, vigyázva, óvatosan, mert egy másik üzemben még voltak hasonló kazánok, és tartalék alkatrésznek kívánták őket felhasználni. Nem siettünk. Szétüt, csörlőz, leenged, kicipel. Tulajdonképpen egy kazánt hat ember úgy szétkapott volna, mint az a bizonyos kutya a lábtörölt, de mi minden előírást betartottunk. Naponta ott koslatott a biztonsági előadó, minden szarságért beigérte a prémium elvonását. Dezső bácsi irányított. Az évek alatt sok karbantartást és kazánlyukadást élt végig. Kisujjában volt az egész. Kihordtunk pár tagot. A kazán egyik oldalát lebontottuk. Felette állt a vastraverz, a járóosztály, ahhoz volt kikötve a csörlő, amivel leemeltük a súlyos elemeket. Dél körül járhatott az idő. Dezső bácsi megjegyezte, most elmegyünk, és megiszunk egy kávét.

Maszek felordított: – Az előbb jöttünk le, ne csinálja ezt Dezső bácsi! Nem haladtunk semmit, holnap kibeleg engem a főművezető. Azt ígérte, ma lenéz, és ha megint a műhelyben ücsörgünk, nagy baj lesz.

– Akkor maradjon itt, tartsa a frontot, mindjárt jövőnk! – mondta Dezső bácsi. – Gyertek! Ha a főnökség akkor ihat kávét, amikor akar a kibaszott irodáiban, akkor ennyi nekünk is jár.

Maszek visszarakta szemére a sötét szemüveget, dühösen begyújtotta a hegesztőpisztolyt, és vágott. Vágott mindent, ami a keze ügyébe került. Mi meg vártuk cigarettázva, mikor kotyog ki a kávé a rezsón.

Hatalmas csörömpölésre lettünk figyelmesek. Felugrottunk és lerohantunk a kazánházba. Lassan leülepedett a por. A hegesztőpisztoly lángja valahol a távolban sistergett, tovább keverve a töméntelen port. Amúgy vést jósló csend verődött vissza a falakról. Bénultan álltunk a lejárón egymás mögött. Senkinek nem jutott eszébe, hogy lemenjen és elzárja a palackokat.

– Maszek, mi van magával? – kérdezett bele Dezső bácsi a portól átláthatatlan kazánházba. Sehonnan sem érkezett válasz. Jani bácsi félrelökött bennünket, és lerohant a vaslépcsőn. Megtalálta a pisztolyt és elzárta. Maszekot sehol sem láttuk a nagy porfelhőben.

– Maszek! – kiáltott megint az öreg. Szinte hallottuk, ahogyan verni kezdett a szívünk.

Aztán Jani bácsi szólalt meg, de hangjában inkább nevetés bujkált, mint döbbenet:

– Ott van, nézzék! – Maszek egy csövön lógott, úgy kapaszkodott belé két kézzel, mint valami légtornász. Hatalmas pocakja kilátszott felhúzózó ingéből.

– Maszek, elvágta maga alatt a járóosztályt? Hát hallja, maga egy nagy barom!

Jani bácsi felvihogott. Az öreg munkásórben felhorkant a szolidaritás. Hamar odatámasztotta a létrát a cső alá. Maszek nagy nehezen megtalálta lábával a létrafokot. Remegő lábakkal ért földet. Hóna alatt, hátán izzadt volt az inge. Ahogyan szótlanul, leszegett fejjel ment fel a vaslépcsőn, láttam, hátul az ülepén nedves a nadrágja. Dezső bácsi megvakarta a feje búbját, körülnézett.

– Na, menjünk, fejezzük be a kávézást! Erre a nagy izgalomra még egy cigit is elszívunk!

Maszekot már nem láttuk aznap. Elbujdosott, vagy nadrágot cserélt, nem lehetett tudni. Józsi bácsi gondoskodott arról, egy órán belül az egész üzem tudja a történetet.

Négyen ültünk a cukrászdában, előttünk egy-egy feles. Hárman fiatalok, meg Dezső bácsi. Maszokról beszéltünk. Később Sanyi és Béla szedelőzködni kezdett. Ketten maradtunk. Felálltam, hoztam még egy rumot. Dezső bácsi kedvencét. Az öreg hálásan meredt rám. Tudtam, nem szabad innia, a vérnyomása, a gyomra, a belső szervei nem voltak már alkalmasak az alkohol feldolgozására.

– Nem is tudom, miért csíplek téged ennyire! – Megfogta a poharat és megemelte. – Na, isten-isten!

Lehörpintette. Belekortyoltam, éreztem, nem esik már jól. A negyediknél tartottunk.

– Miért lettél Kádár-bérenc? Amikor ennél te sokkal értékesebb ember vagy! Na, miért? Meg tudod nekem mondani?

Nem tudtam. Vigyorgtam. Az ember nem tudja megmondani, miért olyan, amilyen. Legfeljebb azok tudják, akik megítélik.

– Megmondjam, miért kedvellek? Mert őszinte vagy! Azt mondod, amit gondolsz! Kádár-bérencben nagy ritkaság. Bár a múltkor átvértél, amikor azt mondtad, nem tudod, hogyan jutottam haza. A szomszéd megmondta. Na, mindegy is! Megbocsátom. Nem szabadna innom. Iszol velem, pedig nekem már minden korty koporsósözög. Az orvos mondta, olyan a vérnyomásom, hogy agyvérzést kapok, ha nem vigyázok. Meg a lábam is levágnák előbb-utóbb, ha nem hagyom abba a dohányzást. De nem érdekel! Egyszer úgyis meg kell pusztulni!

– El kéne mennie nyugdíjba, Dezső bácsi! Nem magának való már ez a munka. Meg az a mérhetetlen gyűlölet minden iránt. Nem tudja elképzelni, hogy valaki becsületesen, meggyőződésből is lehet párttag?

– Becsület? Majd ha ledolgozol negyven évet, és annyit tapasztalsz, mint én, annyi hazugságot és képmutatást, emlékezni fogsz a szavaimra! Aztán, mi lenne veletek! Azt sem tudjátok, hol kell a kazánt megbontani. Otthon meg mihez kezdenék! Csak elmennék a kocsmába, amíg az asszony dolgozik. Így legalább délelőtt nem iszom. Délután úgyis csak hallgatok az asszony siráimait, hogy a sógorom megint miket hordott össze. Hogy miattam állandóan kellemetlenül kell éreznie magát. A sógorom is Kádár-bérenc lett a jó beosztásért. Valaha Rákosinak tapsolt felállva. Én tudom! Láttam. Ezek kommunisták? Ismerem én mindegyiket! Hiába játszáok meg magukat! Te legalább nem játszod meg magad. Raj-

tad látszik, hogy hiszel abban a maszlagban, amit szajkózol. Amíg majd nem csalódsz. Jó, fiatal vagy még! Majd rájössz, eljön az a pillanat, amikor megérted, mi van az országban. Hogy nullának nézik a melóst, az egész munkásosztályt! Ha nincs iskolád, ha nem vagy tanult ember, egy senki vagy, egy bunkó melós, akit ott vernek át, ahol csak tudnak. Nem fogsz sosem közéjük tartozni. Mikor veszi már észre végre valaki, hogy nem a papír, hanem a munka a fontos? Elhallgatott. Bámultam rá, de nem bírtam sokáig szó nélkül.

– Menjen nyugdíjba! Központi fűtés lesz, az erőmű adja majd a forró vizet. Nem lesz kazánház, nem lesz már magának munkája. Más idők járnak, lássa be végre!

Kezdett besárgulni a szeme. Akart valamit mondani, de ilyenkor már csak a szája szélei mozogtak. Hang alig jött ki a torkán. Észrevétlenül és egy szempillantás alatt ment át a részegség hídján. Felálltam, egyik kezembe a táskáját, másikba a karját fogtam: – Most hazamegyünk, Dezső bácsi!

Nem ellenkezett. A lépcsőházban feltámogattam az ajtóig és becsöngettem. A felesége nyitott ajtót. Amikor meglátta, szomorúság ült ki az arcára.

– Már megint berúgtál, öreg? A halálba iszod magad, te szerencsétlen! Miért itatják, fiatalember? – Gondoltam, felvilágosítom, iszik az öreg magától is rendesen, nem kell itatni, de hallgattam. Nem akartam még jobban elkéséríteni.

– Szia sárkány, megjöttem! – motyogta Dezső bácsi. – Nincs semmi baj, ne izguljál!

– Segítsen, fiatalember! Egyedül már nem bírom tartani, olyan súlya van. A múltkor is itt találtam kiterülve az előszobában. Van nekem annyi bajom vele. Nagyon makacs, meg önfejű.

Bevezettem a nagyszobába, lefektettk a rekamiéra. Azonnal hortyogott, amint felvette a vízszintest.

– Hát, én megyek is! – Szégyelltem magam, amiért ilyen helyzetbe kerültem.

– Maga a Laci, ugye? – Bólintottam. – Néha mesél magáról. Ha majd elmegy nyugdíjba, magának adja a kávéfőzőjét. Főzze tovább maga a kávé a műhelyben.

– Én? – kérdeztem döbbsenten. – Miért pont én?

László Edina - Szigeti Vanda
Camouflage, textil, fa

Lukács Zsolt műfordításai

JURIJ HUDOLIN (1973)

SZÓL A NŐ 10.

Amikor Máriára, életem nőjére
emlékszem, verejték-
cseppek öntenek el,
hangom megremeg,
mint utolsó szavai
a zsidónak tusolás előtt
Auschwitzban.

És feltehetőleg azért, mert
nyakas vagyok és mert nem hiszem,
hogy magam előtt majd mindent lerombolok
és ízlésem szerint rendezek el, le-
fogadom, hogy Máriával
hősiesen elfogyasztunk még
egy éjjelt, az ágyban vagy csupán
az asztalnál, legyen bár ez létünk egyedüli
pedálja, mely forgatja azt vagy
mégse.

SZÓL A NŐ 7.

Se félelem se jövődő nincsen.
Mi a vitalizmus generációja vagyunk,
kezünkkel a szoknya alá nyúlnánk
és távolságtartással szemlélnénk Cioran
népbutítását.
A tisztelettel s a múlttal növekszik
az egónk, a gyengédségi fok
meghatározója pedig a tea és a pálinka,
egyenlő mértékben elosztva.
A nők igazi lények, hogy gondolkodásra késztessenek,
ezért nem is kedveljük a klisészerű circulus
vitiosus filozofikus kérdéseket.

ANAKONDA

egy anakonda kárieszét nyaltam
fizetségül elsuttogott nekem egy történetet a végről
kárieszének nedve
felhígította a gerincvelőm
ah még csak ekkor derült ki a történet
a temetőkről
ó anakonda te kígyó ne röhögj
életem története fölött

MINEK

emlékszel krisztusnak
 a fogai közt hogyan ropogott
 és hogy úsztam veled
 és hogy itta ki az óceánt
 és hogy vett el tőlem téged
 és hogy küzdöttél a széllal szemben
 és hogy milyen csillagillat áradt
 és hogy nyaltam kárieszét a napnak
 és hogy aludtuk át az évszakokat

ISTENVELED

marginalizmus a kozmoszban
 ami nem akar az én arcommá válni
 miért kéne élnem
 és hazudnom hogy szeretlek titeket
 meghalni elfeledni ember
 lenni rétorizmussal telten
 élni merre
 ilyen jelzések közepette
 mindig az üres elmúlás
 tűzének színhelyén állsz

PRIMOŽ ČUČNIK (1971)

SZONETT

Korán kellett felkelned, hogy félig
 álmosan a 7:15-ös vonatot elérjed,
 hisz jól tudod, az ember tervez...
 az egész csak egy szerelmes vers.

Kevés hiányzott és szinte majdnem lekésted,
 amikor a kalauz a jegyeket lyuggatta,
 az álmokat is kilyukasztotta. Én egészen
 másról álmodoztam, mégse valósult meg.

Mert nem azért vannak, hogy megvalósuljanak.
 Délután már Budapesten lesznek, New
 Yorkban és az álmok: kilenc órai eltéréssel,

az álmok gyakran feneketlen mélységbe
 utaznak. Hisz jól tudod, későn kellett felkelnem...
 az egész csak egy szerelmes vers.

SZÉPSEMMI

apámnak és anyámnak

Bütyökkel, erekkel és öregedéssel teli asztal,

kávé és száraz kenyér illat,
 az estéli kemence füstje,
 a fény közepe a terítõn fénylik vissza.

A térség egyszerű lélegzése
 és a pontosan megszámlolt apró morzsák,
 sebek ezek isten országának a törzsökén,
 ahol férj és feleség alszanak,
 mint vigaszra lelt két gyermek.

A bütykök megpuhulnak, a róka gombák
 elszaporodnak, az öregedés pillanatában
 a fák erezete megduzzad, mindez kirajzolódik
 az asztal szûk könyvében.

Az üres hit és az egyszerű
 áldozati tyúkok.
 A tigris, boldogságtól és golyótól menekülten,
 A barlang, az õ alvására kiasva,
 mely mellett férj s feleség virraszt.
 Senki sincs, ki elringatná õket.

A szép semmi az utolsó állomás.
 A férfit legyõzi az álom
 és a sötét fal szétzúzza a földet,
 amikor az asszony virraszt és

szoktatja magát a magányhoz,
 kicsi gombákat ápol,
 a talajt finoman forgatja,

mígnem a fényes hajnalnak szóló
 áldozatukat a hosszú alkony
 meg nem szakítja.
 Az alig halható, áldásos,
 megbízható álom.

EURÓPA 5000 ÉVE

1.
 A struktúra sokkal bonyolultabb,
 mint az athéni agora alaprajzán, vázlatán,
 de hasonlóan funkcionál.

Városi emberek róják a tereket
 és környék konkrét zenéjét hallgatják.
 A csatornában galambok fürdenek

és lefröcskölnek az alul ülõket, a tea szerelmeseit.
 A tea ceremóniáját Keletrõl hoztuk be.
 A grúz zöld teának semmi köze Grúziához.

Az orosz fekete vagy az indiai zacskós, azok jók,
 hogy feldobjanak. Saját véleményünkkel
 érkezünk ide, még ha semmilyen sincsen.

A régi görögök megadják számunkra a keretet
 az imaginárius beszélgetéshez.
 Galambok szarnak az »athéni agora alaprajzára«.

10.

Gondolatban elszámolsz röviden tízig
 és akkor már Európában leszel.
 Ellenben a változás nem lesz teljes.
 Tanácsokat kell majd meghallgatnod,
 halom tanácsot és alaptalan találgatást.
 De ez boldoggá tesz, ez a szituáció: a tudatlanság

folytonos lángja, képmutatás nélkül, hogy ismered.
 Az élet sohase meggondolatlan teljesen,
 gondtalan avagy reménytelen. Saját ingadozásod

és döntésed áldozata maradsz,
 melyek »ide és most« helyeznek,
 függetlenül attól, mit írnak.

Az igazság e pillanata transzparens lesz.
 Úgy ahogy a nappal váltja az éjjelt, úgy amint
 pályáiban a reggel csak magában beszélget.

Király Ferenc
 Vortex, 2006.

ALEŠ ŠTEGER (1973)

FAL

Nem múlik el nap, hogy ne gondolnál arra,
te is ki lettél a világból falazva.
Perspektívádtól megfosztottak. Kitagadtak.

Nem múlik el reggel, hogy ne esküdnél meg, még
ma szétrombolom azt a falat, és nem pedig késő este,
mikorra kidőlten térsz vissza. Ellenállásod lényegtelen.

Senki sincs, aki az ellentétek biztonságával tüntetne ki.
Maguktól nyílnak szét a téglák, lágyan, mint az órák.
Átengednek, mielőtt tenyered még érintené őket.

Jóllehet semmiféle másik oldal sincs, semmiféle más táj.
Sehová se jutsz el és sehol, semmi se tart meg téged.
Falad sincs, ahol mindennek vége lehetne.

És a sehol senki soha a te falad.

EURÓPA

Még mindig árulod a történet, hogy a törökök
Bécs portái előtt sátraikat csak cselből dúlták fel.
Hogy magukat kebab árusoknak álcázva
még mindig a megfelelő pillanatra várjanak,
hogy kioszkjaik mögül előtörve agg nyakad elvágják.

Jóllehet törzsed már végleg letűnt
a mocsarakban, barbár páncéljaidban
s már magad se különbözteted meg a gót koponyát
a szláv koponyáktól, az angol s a frank koponyáktól,
még mindig hiszed, hogy egyedül csak fiad halála fiatalít meg.

Még mindig azt gondolod, hogy mindnyájunkat átverhetsz.
Amikor fáradt szemem lehunyom, telt, szőrös
nő képében jelensz meg előttem, aki horkolva vajúdik,
majd férfiként, aki titkon onanizál mellette a sötétben,
Amerika után epedve.

HAZATÉRÉS

A kanyargós lépcsőkön,
a cserepes fonnyadt virágok körött,
virágzó rozsda.

A poggyászok, szennyessel és régi
kérdésekkel gyömöszölten, bizonytalanná tesznek.
Az aggodalom mintha küszöbtől-küszöbig vándorolna.

Az utolsó négyszáz kilométert csendben töltöttük el.
Egyikünk se tudja, vajon lehetséges lesz-e
az érkezés csendjét is végighallgatnia.

A fürdőszoba tükörében a tekintet,
mely elől oly messzire vetődtem,
egy pillanatra se tévesztett szem elől.

TOMISLAV VREČAR (1977)

CSIRKÉT ÉS FRISS KRUMPLIT HAJIGÁLUNK A KÁLYHÁBA

Mint egy sáska vetem magam a szenvedélyeimre
bennük égek, magamat falom, mustármagot hányok,
Khalo cica nyávog és emlékezetemben felidézem
azokat a könyvtárakat,
a csendes katakombákat, ahol loptam, amennyit csak
tudtam,
amikor meglovagoltam Rimbaud-t, repültem, nem
tudtam,
hogyan ez a költészet, tudtam, hogy létezett,
hogyan létezik, és jobban éreztem magam.
Mindezek a címek készületlenül értek,
mint az elszánt szüzet, mindenünnen befogadtam őket,
az egyedüli módszer az ágyban volt, olvasol az ágyban,
kefélsz az ágyban, magadban, ha időt szakítasz rája.
A késő reggelben magvak repkedtek, az ágy
részeg hajóvá vált, a test a szavakkal
hált,
közéjük hatolt és gyermeki barázdáit megvágta,
reggelre a világ hosszú tovarebbenő vonásnak
tűnt,
semminek se volt már értelme, minden
fehér papírlappá vált
és a betűk készségesen ropták az izzó táncot,
ahol a talaj éhes realitással ragyogott,
melyeken keresztül arcok táncoltak, átkok,
otthoni érzések,
a sikamlós obszcén testvériség, mely megbélyegezte
a marhák vállát
s azok maguktól akadtak a kampóra.

ÉRTELMESE

A költő bármit tehet:
megtagadhatja saját költészetét,
irodalmi bürokratává válhat,
megriadt homokossá,
az állam miniszterévé,

részeg disznóvá,
 a legnyálkásabb humanistává,
 rabszolga kereskedővé,
 bőrzei alkudozóvá és Vesna Milek*
 összes képzelet szülte szeretőjének húsává,
 mindezt egyszerre is megengedheti magának,
 mániákus ciklomotorikussággá is válhat,
 még rendőr is lehet belőle,
 angina pectorisban haldokló
 tehetséges kézilabdázó
 lehet a rezsím kedvence
 és láthatatlan hópehellyé alakulhat,
 fertőző forradalmakat szíthat,
 főnix madárrá válhat és arctalan
 ölelésekben kezdheti el ébredését,
 vagy a vak szerelem halálos áldozatává
 és hasonló baromságok...

*Vesna Milek – publicista, esszéista, író, számos visszhangot keltő interjú szerzője és az új generáció közismert egyénisége

FÉNYESSÉG

Bach, te ördög!
 Te, aki zongorával puhítod kékké az éjjelt,
 teszed nyálkássá Ljubljanát, hogy bájosan másszak rajta át.
 Duettben, ívlámpával gyújtjuk meg lehetünket,
 dallammal rendeljük magunk alá a képzelet legelőit,
 a ganajt arannyá, az aranyat ganajjá változtatjuk át.
 Te, Bach, egyáltalán ismersz engem?
 Kisajátítalak, magaménak vallak,
 hisz a magányban csendesen kóstolgtalak.
 Ó, jaj, kinn a világ még mindig arat,
 vedel, a fiatal hús fölé magvakat köpdös,
 megfosztja fiatalságát, szemébe csuláz és melengeti azt.
 Megragadom a gordonkát, testembe hatol, mely aztán át-
 ölel engem,
 átugrom a nemiséget és testembe szántom,
 mely feltornyosul, mint az útravaló takaró a neurózisom
 felett.
 S majd csak a fúga riaszt fel, megégeti a vérem, hogy
 szinte fejbe vág,
 egy lényt ölelek át, aki nem érdeklődik az arcom iránt.
 Nyomaim otthagynom az éj rostélyán, mandulákat
 engedek a hold ölébe,
 a messze távolban farkas tekereg, semmi gond, ez csak egy
 bekapcsolt televízió,
 ezernyi éji molylepke a szemcsés orgián, a sercegő
 képernyőn,
 a valótlanon, fényélesség nélkül,
 úgy tűnik, mintha ezek silány köpetek lennének, és senki
 se lángol.

Király Ferenc
Sirályok, tenger és halak, 1959.

Gervai András

Egy pár rendőrcsizma

Miközben a városszéli benzinkútnál a Trabantok, Wartburgok, Skodák, Zsigulik, Moszkvicso, Dáciák és Fiatok között cselengtem, s a vezetőktől úti céljukról érdeklődtem, a semmiből egy hatalmas termetű rendőr ugrott elém. Nemes egyszerűséggel megfogalmazott kérdésére - a kurva anyját, maga is stoppolni akar? - a választ meg sem várva, intézkedni kezdett. Csizmás lábával, ahogy erejéből kitelt, nagyokat rúgott hátsómba, s a medencetájékra. Próbáltam tiltakozni, de rám ordított, ne pofázzon, el akartam szaladni, de a másik kezével megragadta a nyakamat, hogy ne akadályozzam jól megtervezett intézkedése kivitelezésében, s ezáltal a közrend helyreállítását. Az akció – rutinjának, s a gyorsan, ritmusosan ismétlődő, takarékos mozdulatoknak köszönhetően – viharos gyorsasággal ment végbe. Mikor a rendőr – most hatolt el a tudatomig, hogy őrnagy – a pedagógiai célú fizikai kioktatást elegendőnek érezte, s elengedett, felmentem a presszóteraszra, hogy leüljek, mert a rúgások következtében heves fájdalmat éreztem. Hirtelen ismét felbukkant az Őrnagy és rám ordított, takarodik innen, de talán nem bízott abban, hogy takarodok onnan, s ezért ismét maga vette kézbe az események irányítását. Lerugdosott a lépcsőn, kezével karomat erősen markolva, szorítva, elindult velem az aluljáró felé, s átráncigált, taszigált a másik, a befelé vezető oldalra, s ott a buszmegállóban lecövekelt velem. Három-négy percet is vártunk, közben karomon a szorítás nem engedett, mikor a busz befutott, s megállt előttünk, őrangyalom elengedett. Felszáll, közölte ellenkezést nem tűrő hangon, s a szívesnek nem nevezhető bánásmód ismeretében jobbnak láttam, ha nem ellenkezem.

A buszon ülve lassan hatolt el a tudatomig, hogy mi történt, s hogy az akció szemtanúja, a benzinkutasok, a tanuló és a kocsijukban sorukra váró autósok, s a presszó teraszán kávézók közül senki nem szólt semmit, nem tiltakozott. Nyilván azt gondolták, ha egy rendőr rugdos valakit – ráadásul egy gyanús külsejű, szakállas fiatalembert – annak biztos oka van. De ha mégsem, akkor sem célszerű kíváncsiskodni, még megütnék a bokájukat.

Az autóstoptól elment a kedvem, de attól is, hogy levonatozzam a Balatonra. Pedig, mennyire örültem, mikor az egyik barátom meghívott a balatonlellei nyaralójukba, hogy vártam ezt a hétvégét, s a bulit, amelyre NDK-s csajok is jönnek.

Otthon sikerült észrevétlenül lejutnom az alagsori szobámba. Kerültem a találkozást anyámmal, nincs egy nyugodt percem téled, mondta volna. Ebédelni majd lemegyek a Délihez, az önkibe, gondoltam. Amióta apám meghalt, s az egyetemi ösztöndíj mellett alkalmi munkákat vállaltam, fizetnem kellett a hétfégi ebédért, s anyám ceruzája elég vastagon fogott.

Aludni akartam, kimerültnék éreztem magam, de zavart, hogy felettem, az emeleti lakásban, fapapucsában anyám trappol. A mellettem levő szobából hangok, sóhajtsók, nyögések szűrődtek ki. Emeleti szomszédunk kamasz lánya, Melinda szokta itt légyottjait tartani, de a harsány, brummogó vihogások és ne, ne sikoltások alapján arra következtettem, most anyuka múlatja az időt. Szélütést kapott, ötvenes éveinek végén járó férje, Szigeti, a csepeli gyár nemrég még nagyhatalmú igazgatója közben kint a kőoroszlános padon üldögélt. Kinyitottam a rádiót, de hamar el is zártam, hátamon fekve jó ideig a plafont bámultam. Nyúltam a kagylóért, de eszembe jutott, közös a telefonvonalunk, anyám rögtön rájönne, hogy hazajöttem.

A sarki telefonfülkéből Zoli barátomat hívtam. Ki vert meg? kérdezte ordítva mert rossz volt a vonal. Egy rendőr-őrnagy, kiabáltam vissza. A hangommal megtelt a kihalt svábhegyi utca – vasárnap, ebédidő –, a francia nagykövet rezidenciája előtt posztoló rendőr pedig fenyegetően igazította meg derékszíját.

Ezután a János kórházba mentem látteletert, de kiderült, ma nem ők az ügyeltesek, hanem a Baleseti Intézet, a Mező Imre úton. Egy hosszú folyosón húszan, harmincan vártak a sorukra. A kéz, vagy lábtöréses kuncsaftok, szögekbe lépő, tenyerelő páciensek között a horzsolásaimmal, véraláfutásaimmal maga voltam az egészség. Több órás várakozás után jutottam be a rendelőbe. Hozott okmánybélyeget? dörrent rám az asszisztensnő a vizsgálat megkezdése előtt. A Nyugatinál levő postát nyitva találtam, de a fizetésnél kiderült, papírpénzemet a sporttáskámban hagytam, otthon.

Hétfőn reggel a tudományos szocializmus óra után kirohantam a benzinkúthoz. Tartottam ugyan attól, hogy esetleg összefutok az Őrnaggyal – pontosabban, hogy ő összefut velem –, de tanúkat akartam találni. Előkerült a tegnapi két benzinkutas, persze, nem láttak semmit. Miközben tanácstalanul álldogáltam a benzinkút szélén, az ablakmosó fiú jött oda hozzám. Látott mindent, s hajlandó is tanúskodni. Elmesélte, nem sokkal jövetelem előtt az Őrnagy – aki egyébként nem más, mint maga a budaörsi kapitány – a kútnál összeszedett négy ácsorgó fiatalot, elvette a személyi igazolványukat, s átkísérte őket a szemközi buszmegállóba. Ki nem állhatja a stopposokat. És tessék, éppen mikor tisztogató munkáját eredményesen befejezte, akkor bukkantam fel én.

Délután egy – előzőleg a Péterffy Sándor utcai kórházban beszerzett – láttelelet boldog tulajdonosaként elindultam a főkapitányságra. Többször is nagy köröket tettem a Deák Ferenc téri épület körül, meg-megálltam, erőt gyűjtöttem. A főbejárattól az ór az épület hátsó frontjához irányított. A panasziroda ajtaja előtt is álldogáltam egy ideig, aztán

benyitottam: az egykor szebb napokat látott palotán belül a két kis helység külön test volt, egyaránt kifalazva a kinti és a benti világból. Afféle senki földje. A szűkös, barátságtalan helyiségben nem ült senki, lehuppantam az ütött-kopott, leselejtezésre érett székek egyikére, olyan rozoga volt, féltem, hogy összeroppan alattam. Jó ideig eltartott, mire kinyílt az ajtó, feltételeztem, ügyfél lép ki rajta, de nem. A tagbaszakadt, jovialis, rokonszenvesnek tűnő rendőrtiszt ezek szerint mostanáig talán a papírmunkát és a bejelentők okozta lelki fáradalmakat pihente ki egy kis ejtőzéssel.

Neve, anyja neve, szig. szám. esemény ideje, helye. Bediktáltam, s ő mindent szépen, komótosan lepötyögött Erika táskairógépén. Újabb kérdések, újabb pötyögés, időnként levette a fejéről a tányérsapkáját, letette az asztalra, zsebkendőjét előkotorta a zsebéből, s kopasz homlokáról letörölte az izzadtságcseppeket. Aztán zsebkendő zsebbe, tányérsapka vissza a fejre, kérdések, kopogás az írógépen. Majd előről az egész. Mikor végzett, rám emelte szomorú szemeit, s megcsóválta a fejét. Végiggondolta maga ezt? Kell magának az a sok hercehurca? És a tanúi el is fognak jönni, nem gondolják meg magukat? Ha elfogad egy tanácsot, hagyja ezt az ügyet. Persze, azt csinál, amit akar.

A tizedes rám ijesztett és megfélemlített. Végigsuhant az agyamon, hogy erősködöm, igenis teszek feljelentést. De ugyanakkor a tizedes véleménye – azon túl, hogy ő nyilván a mundér becsületét védte – nagyon is egybevágott az egyik, a pesszimistább énem balsejtelmével, előérzetével, amelyik a bejelentéstől semmilyen eredményt nem várt. A tizedes nyilván jól tudja, egy magas rangú rendőrtisztnek úgyszem eshet baja. Szóval, eleve veszésre állok. A rendőrségben amúgy sem bíztam, persze mindegyik államhatalmi intézményt sóhivatalnak, a Belügy vagy a Párt lerakatának tartottam. Jó, akkor hagyjuk, jelentettem ki, mire ő kikapta gépéből a papírt, s összetépte azt. Így lesz a legjobb.

Mikor kiléptem a panasziroda ajtaján mégis meg voltam győződve arról, hogy nem hagyom annyiban. Találkozót kértem Tamástól, az általam ismert egyetlen újságírótól. A nálam négy-öt évvel idősebb fiú mindenkit ismert, mindenkiről tudott valamit, s a patinás napilap munkatársaként kitűnő kapcsolatokkal rendelkezett. Azt képtelenségnek tartottam, hogy megírja kalandomat de talán tud tanácsot adni. Mikor megérkezett a Hungária kávéházba, s leült, rögtön ontani kezdte legújabb híreit. Ismert értelmiségiek nevét sorolta, akiket kirúgtak a munkahelyükről, disszidáltak vagy öngyilkosok lettek. Tamás lemondóan legyintett, a mechanizmusnak annyi, Kádár kisiklatta, leállította a gazdasági reformfolyamatot.

Az egyik közeli asztalnál régi ismerősömet vettem észre, odaintett, magához. Te szóba állsz ezzel? kérdezte Tamásra célozva. Miért? lepődtem meg. Nem tudad? Téglá. Mikor visszaültem Tamáshoz, rám dörrent: Te szóba állsz ezzel? Csodálkoztam, miért? Köhécselt, mert téglá.

Mikor elmeséltem megveretésem történetét, megdöbbsent, de a feljelentésről mégis lebeszélte, a rendőrségnek hosszú a keze, mindenhova elér, még kirúghatnak az egyetemről.

Néhány nap múlva, némi töprengés után felkerestem az egyetemi KISZ titkárt. Naivan, ál-naivan azt gondoltam, hogy mint KISZ-tag beállhatok a mozgalom védőernyője alá (ha egyáltalán van olyan). A barátságtalan szoba inkább raktárra, mint munkahelyre emlékeztetett, az üveges íratszekrény felső pontján két kupa társaságában egy kicsinyke Lenin szobor árválkodott, az íróasztalon dossziék, s újságok, Magyar Ifjúság, Népszabadság, Ifjú Kommunista. A falon oklevelek, a Forradalmi Ifjúsági Napok plakátjai, s egy hatalmas fotó: Kádár János valamelyik pártkongresszuson a szó-noki pulpituson beszél, kezét magasba emeli, mintha a főcsapást jelölné ki, amelyen a pártnak haladnia kell. Egy sorral feljebb, az emelvényről Breznyev pártfőtitkár éber figyelemmel – vagy fürkész, szúrós tekintettel? – figyeli őt.

A függetlenített KISZ-titkár – korábban az egyetem padjait koptatta –, jellegtelen szürke öltönyt viselő, szemüveges fiatalember, aki eljátszotta az elfoglalt mozgalmár szerepét: vállán mázsás terhek nyugszanak. Elnézést kért, csak öt perce van, fogjam rövidre. Fogtam. Miközben beszéltem hozzá többször is az órájára pillantott. Sajnálja, kezdte, ő igazán és tényleg, de értsem meg, ez nem az ő kompetenciája, ő ezzel érdemben nem tud foglalkozni. Próbálkozzak párt-vonalon, forduljak az egyetemi párttitkárhoz, aki viszont igazán és tényleg.

Egyik órája után értem utol. A szobájában könyvek, kéziratok minden centiméteren, még a földön is halmokban álltak a folyóiratok. Az egyik székről lerakta a rajta levő szakdolgozatokat, s hellyel kínálta. Jó szakembernek és tanárnak tartották, de alkoholista hírében állt. Az a fajta, aki csak utántölteni szokott. Most is spicces volt, talán kicsit részeg. Alsó ajka remegett, s szeme furcsán csillogott. Lassan, motyogva beszélt, nagyon oda kellett figyelnem, ha meg akartam érteni. A párt szerény képviselője részvétellel hallgatott, majd szomorúan széttárta a karját: Mit tehetnék magáért? Hát, hogy esetleg pártvonalon, próbálkoztam. Ugyan, vágta el a beszélgetés fonalát.

Bejelentkeztem a dékán fogadóórájára is, aki korábban tanított engem. Egyszer vizsgáztam is nála, négyest adott, mondván, nem vagyok még ideológiailag elég érett. Ortodox marxista volt, bigott rendszerhívó, igazi keményvonalas. Udvariasan fogadott – emlékezett rám –, s miközben meséltem, tekintete a semmibe révedt. Attól tartottam elalszik, ahogy az óráin többször is megesett vele. Még olyan is előfordult, hogy akkor még ébren volt, amikor az óra megkezdése után pontban harminc perccel a takarítónő menetrendszerű pontossággal beadta a vizet az ajtóhoz legközelebb ülőnek, de amire a pohár kézről kézre járva eljutott hozzá, már szunyókált. Metakommunikációjából arra következtettem, hiszi is, meg nem is, amit elmondtam neki. Nem lepődtem volna meg, ha azt állítja, az egész kérdést nem kezelem kellő ideológiai érettséggel. De, nem. Igazán sajnálatos eset, jelentette ki, elmondom a belügyi összekötőnek. Érdeklődjön szeptemberben. Június 1-ét írtunk.

Talán Z. elvtárs, jutott az eszembe. A népszerű délutáni napilap főszerkesztője, egy régebbi érettségi találkozásunkon azt ígérte apámnak, ha kell, segít nekem. A pártlapok székházában a portánál egyszer sem jutottam tovább: Z. elvtárs vagy értekezett, vagy még nem jött be, vagy már elment. Egyszer végül bent találtam, a titkárnő azonban nem kapcsolta. Z. elvtárs nem ér rá, de azt kérdezteti, mit akarok. Elmondtam a titkárnőnek, aki azt az üzenetet közvetítette, forduljak a katonai ügyészséghez.

Kedves elvtársam, ez nem hozzánk tartozik. Menjen a főkapitányság panaszosztályára, szakított félbe az első rúgásoknál az ötvenes, furcsa, orrhangon beszélő katonatiszt, majd felkapta viharvert asztaláról félbehagyott Melódia szeletét, s a rá váró érzéki örömtől önkéntelenül elmosolyodva, bekapta a maradékot. A kör ismét bezárult. Úgy tetszett, végérvényesen.

Vártam, hátha csoda történik. És történt. A kommunista hétvégén évfolyamtársaimmal valahol egy Pest környéki tsz-ben mezőgazdasági munkát végeztünk, az álmunka jövedelmét felajánlottuk Vietnam javára. Ismerőseimnek is leadtam – mint egy régi frontharcos – a történetemet.

Másnap este az egyik egyetemi haverom telefonált, a tőlem hallottakat elmesélte apjának, a Központi Bizottság osztályvezető helyettesének. Ő beszélt valamilyen belügyi vezetővel, aki kérte, küldjem el neki a feljelentést.

Az elkövetkező hetekben kétszer is beidézték a Pest megyei Rendőrkapitányságra, egy ezredes hallgatott ki. Második alkalommal elárulta, az Őrnagy azzal védekezett, igazoltatni akart engem, mire én hozzávágtam a személyi igazolványomat, s ez felidegesítette. Hülyeség, kommentálta lakonikusan az ezredes. Mikor távoztam, előszobájában a budaörsi rugdaloval futottam össze. Elégtétellel töltött el, hogy engem előbb hallgattak ki, mint őt.

Néhány héttel később levelet kaptam a Pest megyei rendőrfőkapitánytól: értesít, megtagadja a nyomozás elrendelését. Az indoklás szerint, az Őrnagy által elkövetett cselekményt a törvény egy évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel bünteti, és az összes körülményeket figyelembe véve az ügy a büntetőeljárás mellőzésével fegyelmi úton is elbírálnak.

Az igazság államtitok. Megveretésemet elkönyvelhetem a veszteségek rovatba, a többi tétel mellé.

A következő nyáron lekísértem barátomat és szüleit Balatonaligára, a pártüdülőbe. A kétszobás kis házat, ahol szállást kaptunk, azonosítottam: ez volt egykor apám tulajdona. Ezen a barátoméék lepődtek meg, én pedig azon, amit barátom apjától megtudtam: 1948-ban szállodai szakemberként ő államosította az egész üdülőtelepet.

Útban a Balaton felé a szívemnek „kedves” benzinkútnál tankoltunk, utána leültünk a presszó teraszára. Hirtelen, a semmiből, a kutak között az Őrnagy bukkant fel: egy magas, sovány fiatalembert navigált a járdasziget felé, kezével nyakát szorította, lábával pedig időnként bele-belerúgott az ülepébe. Mi, teraszon ülők mintha semmit sem vettünk volna észre, kávékat kavargattuk, élveztük a napsütést.

Nyár volt, béke, épült a szocializmus.

Nagy Gergely

alaphelyzetem a partra vetett hal

Alaphelyzetem a partra vetett hal,
 így álmodom kamaszosan,
 mellekkel labdázom,
 elgyűrögetem, mint a zacskó csücskét,
 aztán berakom mindet egy mélyhűtött fehér csarnokba,
 és ott csak úgy konzervbe darálják.
 Én meg hiába állok a melegítőmben,
 mert alaphelyzetem a partra vetett hal.

És ilyenkor általában egy homokpadon felriadok,
 s hogy mindezt felejtsem
 együgyű önkezűséggel
 betűim zsebkendőbe gyűröm,
 aztán be egy szatyorba.

S ha megint elalszom, cet vagyok,
 alaphelyzetem mégis a partra vetett hal.

Így várom, hogy az állatvédők,
vagy az édesanyám betakarjon,
egyik oldaláról a másikra,
vagy a tengerbe fordítsanak.

kádban kocsikról

Az autókereskedésekről,
s műanyaggyeles Gillette szélben,
úgy jutsz eszembe - persze latinul,
estleg spanyolul -, mint fürdéskor.
Két zsebkendőt, egy telefonfülkét
ott felejték a szennyes zoknikban,
szappanozás közben is rágyújtok,
és kifekszem az Energomatra.
Ma, nulla óra és huszonhét perc.
Kihúzhatatlan dugó, sárga gőz.
Igazából, ez is csak annyit tesz.

Előre

Az apa jó előre szólt,
a védekezés az anya feladata volt.

Kedves rám hallgatók!

Most konkrétan! Legyünk kicsit komolyabbak.

Mert nincs kész válasz, optimális megoldás, vagy jogvédett, megalapozott teória, arra, hogy miért mindig csak az ingyen vodkaszítés, miért a galambok a téren, a szabad át- és bejárás, hogy a dunaújvárosi olajozott hajóskapitány dacos fia miért festi át a kilométerköveket, s hogy ha végzett miért kell A-ból B-be, vagy a tengerpart homokjába, a privát rezervátumba hordani.

Egy napfénybe olvadó lótetem, zörgő viasz Ikaruszról nézve az intuitív tripp. Vizsgáljuk inkább innen.

Mert az ember csak áll, kifordított zsebekkel, dolog és időtlenül, mint egy tömegverekedés után, vagy egy félbe hajtott rakparti séta közben. Hátát neki támasztja a betonnak, néha körbebútorozza magát, de a várt nagy bummm, az ősrobbanás elmarad. Legfeljebb fogmosás után, mikor levette ruháit és mamuszra váltott, csak akkor lesz látható a csupasz háton az érdes atombunker rücskös fala.

És igen. Ilyenkor a bálnák is. A bálnák valami menthetetlen, visszafordíthatatlan folyamat részeként kifekszenek a kimozdított kilométerkövek közé, s persze itt nincs vége, mert a levegő éget, s a pára tartalom a minimális, és ilyenkorra a legtöbb már négylábú agresszív fenevad, vicsorgó kontra nem, de legfőképp kifejtetlen a körülményekből. Épp ezért elkerülhetetlen a boncolás. A dunaújvárosi olajozott hajóskapitány dacos fia feltúrt ingujjal neki kezd, minket fehér mackóba öltöztet, hogy mint a 2000 évvel ez előtti ponciusi kézmosó vödör beteljesítsük akarátát.

S ez semmi esetre sem kevés.

Somogyi Zoltán

Borsópucolók

A fal itt-ott régi és újabb beázásfoltokkal tarkított, a vakolat néhol már lepattogzott, vagy levakarta magáról a terem, mintha rühes, viszkető bőr lenne, ami alól gennyen úszó bűzös sebként előtárul a kövek és téglák rendszertelen szövetstruktúrája. Alul - a padló közelében, amíg székre állva felérni – firkák: szavak, jelek, üzenetek, pálcikaemberek, karikatúrák, obszcn jelenetek, macskakaparás, aranyköpések, idézetek, versrészletek, virágok, állatok, nevek. Jobbra hátul korom - talán egy tűz nyoma, sok helyen szürke vagy zöld penész, máshol megszáradt hányás, mindenfelé repedések, kosz, por. A mennyezet mintha nem lenne egyenes, középen kissé lógni látszik, domborodik, mintha valami óriás ülne a padláson, és a falak is ferdének tűnnek. Az egész annyira rozoga, megviselt, lelakott, megrongált és elhanyagolt, hogy bármikor összedülhet, de valami mágikus masszívuság is árad a rohadó falakból, a régmúlt fenségességének szellemképe, az egykori építők merészsége és vak akarata; úgyhogy könnyen lehet, hogy még nagyon sokáig nem roppan össze a terem, ellenáll az időnek, és elviseli a benne tevékenykedő rengeteg embert.

Baloldalt három nagy, karcos és szutykos ablakon keresztül árad be a fény a terembe. Az elsőt át sűrű, párás vadonba látni: hatalmas levelű fák, buja aljnövényzet, fényes, fekete, sáros föld, izzadó indák, ragacsos, csillogó törzsek, puha, mohás ágak, és majdnem minden haragos zöld, vagy barna. A fák olyan közel állnak egymáshoz, hogy nem lehet túl mélyen belátni az erdőbe, de mégis érezni, hogy a homályos feketeség mélyén zsong és burjánzik az élet. Az erdőt lakó állatok is látszanak: egy madár csapat röppen fel épp a sűrűből, talán valami ragadozó ijesztette meg őket; szokatlanul, szurreálisan hatalmas hangyák trappolnak keresztül egy kidőlt törzsen; egy színpompás gyík feje kilátszik egy leveles ág mögül, valószínűleg épp becserkészti azt a légy csapatot, amelyik egy húscafat fölött kavarog. A húscafat annak a kistestű antilopfélinek az egyik darabkája, amelynek törékeny, anorexiás modellteteme egy tigris szájából lóg ki. A tigris a sűrűbe távozik, csak a hátsó lábai, a farka, és kicsit a jobb oldala látszik. Az ágak között majomcsapat lendül át, egy másik faj példányai körbekurkásszák egymást.

A második ablak őszi kertbe enged bepillantást. Gondozott gyepp, kupacokba gereblyézett vörösesbarna levelek; fonnyadozó levelű bokrok, amiken azonban még néhány virágfej felborzolja magát, hogy a gyenge, lapos, rozsdás napfény mélyen behatolhasson szirmaik közé. Más virágokat már megkapott a farkasszájú dér, aszott tetemeik harmatos pókszálon himbálózhatnak a semmiben, mint ezüstláncon a medál. Távolabb karcos, magas fák, fátyolként törzsük köré kanyarított aranyárga, vörös szélű levelekkel, amelyek láthatatlanul vékony ágaik végén olyanok, mintha varázsszal mozdatlanul dermesztett kajlán kergetőző lepkék kis csoportja lennének. Még hátrább dombok púposodnak, folt hátán foltként tarkítják őket művelt és műveletlen területek négyzetei.

A harmadik ablak mögött kopár, sziklás táj, kavargó por, kövektől himlős talaj. Egy sárgás fűcsomókkal és csupasz, tüskés bokrokkal ritkásan borított, meredek, távoli domboldal tetején lenyűgöző, hófehér vasbeton ház, hatalmas üvegablakkal, amiken keresztül belátni a szobákba, melyeknek barna fapadlója van, és kevés bútorral berendezettek. Az emeleten két kisfiú, ikrek, egy asztal két végén, egymással szemben ülnek, és talán sakkoznak, vagy valami mást néznek elmélyülten, ami pont középen van kettejük között az asztallapon. Nem lehet jól látni, de mintha tüskék, vagy csonttárcák állnának ki a hátukból, a gerincük mentén. A földszinten egy robot áll mozdatlanul, hátrattett kézzel az ablaknál, és mereven néz valamit a távolban, ott, ahová a teremből nem lehet ellátni. Mögötte egy fehér ruhás, törékeny, fiatal lány a kandallóban parázsló hamuba bámul. A ház mögötti teljesen csupasz, magas hegyek tetején fehér ködpára bucskázik át, és a lemenő nap sugaraitól ultraviola fény dereng a mélyen.

A terem hátsó falán, nem egészen középen, hanem inkább kissé jobbra, egy nem túl nagy, kétszárnyú ajtó található, leginkább istállókapura emlékeztet. Valaha világoskék lehetett, de azóta szürkévé kopott, fakult, vagy piszkosodott. Csak az egyik szárnya van nyitva, az is csak kicsivel jobban, mint félig. A kilincs ujjnyi vastag rozsdás vas. Az ajtó fája repedezett, lent, a küszöbnél ki is törött belőle néhány darab. A nyitott ajtószárnyon át egy fokozatosan koromfeketévé sötétedő folyosóra látni, aminek a falai mellmagasságig halványsárga csempével vannak kirakva, a fölött fényes fehér festékkel kimeszelve, a padlója meg szabálytalan alakú sárgásbarna kövekkel burkolt, de sima, és kosztól ragadós. Saját fényforrása úgy tűnik nincs, csak a teremből kap világot, annyit, ami épp át tud szivárogni. A padló két szélén keskeny vízvezető árok húzódik, amit a rozsdától és kosztól fekete vasrácsok fednek. A teremben az ajtó mellett egy csap található, aminek végére egy zöld gumitömlő csatlakozik. A tömlő hanyagul feltekerve pihen a csap alatt. Feltehetőleg azzal lehet takarítani a folyosót. Erre utal a félig csempézett fala, és a falak tövében a lefolyó is.

A terem mennyezetének közepéről egy hatalmas, aranyozott kristálycsillár csüng alá túlérrett szőlőfürtként; és bár napal van, mégis mind az ezer izzója izzik, csurog belőle az erjedt, sárga fény. A plafonon grandiózus freskó nyoma is látszik, aminek egyes részletei teljesen lekoptak, mások viszont nagyon is épek, mint például balra, az ablakok fölött egy hajó első fele és vitorlázata a rajta dolgozó matrózokkal együtt, a gyengéden hullámzó tenger egy halaktól nyüzsgő mezejével körítve; vagy egy lovas, lándzsás, villogó kardos, örülten kusza csatajelenet középtájon; baloldalt hátul a sa-

rokban meg egy hatalmas csarnok képe, százszer redőzött vörös és zöld leplekkel, malomkeréknyi virágcsokrokkal meg zászlókkal és fegyverekkel feldíszítve, amiben a rajongó tömeg előtt egy morcos képű, öreg pap - nevetségesen sok díszes palástba burkolózva, és legalább egy méter magas süvegben - megkoronáz egy borostás és pocakos, de fiatal férfit, aki mögött fekete ruhában egy szép, középkorú nő áll, és büszkén, sőt, talán gőgösen fordítja a fejét félig a király, félig az alattvalók felé. Valószínűleg ő lehet a király anyja, vagy a felesége. De van még egy asszony a király mögött, akit a király és a fekete ruhás nő félig eltakar. Ez az ijedt és gyászos tekintetű lány nagyon szép és nagyon fiatal, fehérrel és rózsaszínnel díszített sötétkék ruhát visel, ékszer nincs rajta, pedig a fekete ruhás nő nyaka, füle és haja gyémántoktól szikrázik. Lehet ez a lány a király felesége, de húga, vagy akár lánya is.

Ha egészen pontosak akarunk lenni, akkor a középen álló férfi még nem király, mert a korona még csak a feje fölött van, a pap még nem tette rá. Ha nem történik semmi, akkor egy másodperc múlva, már hivatalosan, formálisan is felkent, koronázott király lesz. De a festmény azt a pillanatot rögzíti, amikor a korona még csak majdnem ér hozzá a fejéhez. A pap még meggondolhatja magát, és erre van is némi esély, mert nagyon mogorva képet vág, ami lehet, hogy azért van, mert fáj a válla, de lehet, hogy elégedetlensége ül ki akaratlanul is arcára az utolsó pillanatban. A pap másik oldalán egy hatalmas és díszes karddal az oldalán áll a fővezér, vagy a testőrparancsnok. Egykorú lehet a leendő királlyal, de sokkal jellegtelenebb és közönségesebb az arca. Ő is borostát visel, és katona létére nem túl izmos, bár nem is annyira pocakos, mint a leendő király. Nem a tömeget, vagy a koronázást nézi, hanem lopva hátrapillant, oda, ahol a fiatal lány áll. Feszült figyelem tükröződik az arcán, mintha gondolatai erejével üzenne, kérne valamit, vagy mintha nem akarna elszalasztani egy esetleg a lánytól felé irányuló pillantást. De a végtelenül szomorú, beteges alkatú lány bénultan, megrettenve, döbbenetben áll, és a leendő király tarkójába fúrja a tekintetét.

A freskórészlet előterében, az ujjongó tömeg takarásában egy ötfős csoport megvetéssel szemléli a koronázást. A legidősebb férfi bal kezével megfogja a mellette álló középkorú, nagyon sovány, és aljas képű társa bal csuklóját. A harmadik férfi lefelé néz, és az arckifejezése nem látszik. Talán töpreng valamin, vagy elbambulva a csarnok márványpadlójának mintázatát nézi, de az is lehet, hogy a fiatal nő cipőjét bámulja, aki az ötös csoportban az egyetlen nő, és az egyetlen, aki teljesen hátat fordít a koronázásnak. Ő a mellette álló gyereket nézi, teljesen kifejezéstelen arccal, de világító homlokkal, és tüzesen fortyogó szemmel. Valószínűleg nem a gyereket látja, hanem a fejében gomolygó gondolatokdőt, és csak véletlen, hogy tekintete a fiúra irányul. A gyerek arca oldalról látszik. Határozottan vidámnak és kíváncsinnak tűnik. Mintha azon derülne, hogy az öreg lefogja a mellette álló kezét. Az öreg nem láthatja, mert a másik oldalon van, de a fiú észrevette, hogy a férfi jobb keze ökölbe szorul, méghozzá olyan erővel, hogy a vér kiszalad belőle, és elfehéredik.

A teremben lévő több ezer ember zöme zöldborsót pucol. Vannak köztük gyerekek és aggastyánok, férfiak és nők, szépek és csúnyák, érdekesek és unalmasak. Székeken vagy padokon ülnek. Van, amelyik az ölében tartott kosárba, tálba vagy lavórhoz pucolja a borsót, mások asztalon képeznek kupacot belőle. A termet egy hatalmas, többszintes fa állványzat tölti ki, a borsópucolók ezen helyezkednek el nagyon zsúfoltan. Sőt, az állványzat a padló szintje alá is behatol, és a sötét mélyben is pucolják az emberek a borsót. Aki nem pucol, az szállítja a teli hüvelyeket a pucolókhöz, és a borsószemeket a pucolóktól, illetve összegereblyézi az üres hüvelyeket. A teli hüvelyek egy a terem előterében, jobb oldalt található bádogsúszdán érkeznek, és a szállítók csak alátartják a vödreiket, tálaikat, kosaraikat, és már viszik is a pucolókhöz, akik olyan sebességgel dolgoznak, hogy mire az új adagot megkapják, addigra a régivel már végeztek is. A szállítók a borsószemeket egy nagy bádogtölcsérbe öntik, ami szintén a terem elején, jobb oldalt található. Az üres hüvelyekkel a pucolók nem sokat törődnek, egyszerűen leszóráják a földre, és azokat mások a deszkapadló több pontján is megtalálható lyukakba söprik, rúgják, húzzák. A hüvelyek végül lekerülnek a terem padlószintje alá, ahonnan feltételezhetően tovább, nem látható szintekre söprik le őket. A felszín alá létrák vezetnek, a szállítók azokon közlekedve viszik le oda a teli hüvelyeket, és hozzák fel a borsókat.

A borsópucolók többsége közönyösen, üres tekintettel végzi a monoton munkát. De azért vannak, akik vidámak, és vannak olyanok is, akik dühöngnek, sírnak, szomorkodnak, vagy csak mosolyognak. A teremben a padlótól fölfelé három szintes az állványzat. A szinteken elhelyezkedő emberek csoportját semmi sem különbözteti meg, minden emeleten egyforma a kifejezéstelenek, és az olvasható mimikájuk aránya. Vannak köztük sokan, akik épp egy marék borsót tömnek a szájukba, és láthatunk olyanokat is, akik a mellettük lévő edényéből kipucolt borsót csennek el, amikor az nem figyel oda.

Sok borsószem és sok üres hüvely nem jut el a rendeltetési helyére, mert elakad a padlórésekben, vagy máshol. Valószínűleg ezek az el nem távolított hulladékok vonzották a terembe a rengeteg egeret és hangyát, amik mindenfelé nyüzsögnek. Összeszedik a hulladékot, és a falban található lyukakon keresztül láthatatlan járataikba viszik. A szemtelenebbek belemásznak a kipucolt borsót tartalmazó vödörkbe is, amit valakik tűrnek, néhányan észre sem veszik, mások küzdenek ellene.

Az állványzatot középen folyosó szeli ketté, ami a kétszárnyú ajtóhoz vezet. Több öregembert vezetgetnek rajta óvatosan fiatalabb nők és férfiak az ajtó felé. A legelől vezetett csúnya kis vénasszony igyekszik lecövekelni, de ereje már rég elpárolgott, így a kísérője könnyedén magával tudja húzni.

A teremben elszórva fehér egyenruhás emberek tartózkodnak, akik hatalmas karóráikra szegezik a tekintetüket, és a

vállukra akasztva hatalmas tölcserű kürtöt hordanak. Van, amelyikük épp a szájára tapasztja a hangszert, és megfújni készül azt.

Itt-ott látszik egy-két ember, aki nem dolgozik. Csak egyhelyben ül, ölbe tett kézzel, vagy lábat lógáza, és kipucolatlan borsóhüvelyek kupaca tornyosul előtte egyre hatalmasabbra. Egyikük – a földszinten, a jobb oldali állványzaton van a helye – az ablak felé néz lenyűgözve, és minden valószínűség szerint az őszi kertre lát ki.

A borsópucolás különböző munkafázisánál tartó embereket tanulmányozva, a mozdulatlan képeket egymás után fűzve, talán feltáruhatna a művelet teljes menete. De hatalmas munka lenne.

Kár, hogy hang nem hallatszik. Se a borsóhüvely roppanásáé, se a borsószemek pattogásáé, ahogy az edény aljára érnek, se az embereké, se a harsonáké, se a lépteké, se az állványzat nyikorgásáé.

Az üzem a maga elképesztő bonyolultságával és szervezetségével, számtalan apró részletével és mozgalmasságával több, mint lenyűgöző. Csodálatos. De kissé rémisztő is. Túl sok a kérdés.

Rabszolgákat látunk vagy munkásokat? Honnan jön az a rengeteg hüvely, és hová megy az a rengeteg borsó? Lehet, hogy valakik lent a mélyben visszatöltik a szemeket a hüvelyükbe?

A terem túl titokzatos, és mégis ismerős. Otthonosan idegen.

A borsópucolók csak pucolják és pucolják a borsót. Úgy látszik, mást nem tehetnek.

A legkülönösebb, legmegdöbbentőbb, legidegborzolóbb azonban az, hogy az összes embernek, felnőtteknek, gyerekeknek, nőnek, férfinak, fiatalnak és öregnek, a teremben és a freskón is, de még a harmadik ablakból látszó házban is, és még a robotnak is – ugyanaz az arca.

Az enyém.

Fájásidő

Kla. Kla. Kla. Kla.

A konyhában hangosan kattog a falióra, az örökkévalóság csodálkozástól kikerekedett szeme.

Mint kagylójában a gyöngy, úgy rejtőzik benne az idő. Vagy inkább, mint alvó kedves hajában az illat.

A szobában a mennyezet alá szorulva egy légy hisztizik.

Az unalom is ezer szemmel néz, és én megjátszom magam előtte, hadd szórakozzon.

A tehetetlenség belém csimpaszkodik, és nem enged mozdulni.

A csend csókokkal csalja magához a hangokat, hogy halálra fojtsa őket mérhetetlen vágával. Annyira buta, mint egy kavics.

Tam. Tam. Tam. Tam.

Idegrostfalba veri a fejét a fájdalom fogamban.

Autista szegény, nem lehet vele tárgyalni semmiről. Önző, nem tűri el, hogy a világ több legyen, mint akaratának játékszere, valahol mélyen benn a fejében. Bezárta magát hát valahová mélyen a fejembe. Ráadásul részeg is.

Cicázik a nadrágjába rejtett lopott kinccsel, az időt hajtó malom legkisebb alkatrészével.

Ta-tam. Ta-tam. Ta-tam. Ta-tam.

Pirosdrázsérúhás rendfenntartó sereget küldök ellene.

Percek telnek el. Igen, ezúttal nem csak múlnak, telnek is. Kíngyalulta agyam forgácsaival.

Kla-klo-kla-klo-kla-klo-kla.

A vegyipari csapat versenyparipán: hat. Eszméletlenné verik fogam önkényes gumiszobafoglalóját.

Kinyúlt, szomjas pulóver rajtam az elfáradt fájdalomidő, felissza bőrömről szenvedésmérgezte verejtékem, és kimúlik tőle.

Magamat megvetve elvetem magamtól az újabb elcseszett pillanatok üres hüvelyét, és oda se pillantva aláírkantom a számlát. Az ár vesém és májam nyugalma.

Aki fájdalmat halaszt, életet nyer, és ki tudja, talán nem is vesz semmit; s csak az vesz el tőle valamit, amit megvesz.

Blug. Blug. Blug. Blug.

Kereng a hőt szállító nedvszerelvény a fehér, odvas szekrény kérgében. Benne neoncsillag fröcsköl jégfényt szertesét.

A hideg szomjoltóban aljasul meglapul a fájdalomszabadító szikés gyilkos.

Szétrobban a kristályidő törékeny szalagja. Minden áll, míg a kényszerzünetet tartó idő bosszúálló útonálló lerabolják jussukat szájam mezején.

Könnybombáim agyoncsapnak néhány csapat zsírosra hízott halálhangyát. A többi szétszerel, és alkatrészeimmel el-
szelel.

Így kerül immáron végleg fájdalomtalanított fejem a semmi bolyába.
Majdnem.

Krízis.

A fájásidőmérő vekker felkrárog egyszer.

Visszabújok a mostba, és hagyom, hogy a fájdalom kihelyezze magát belém kamatra; feltörje testem ősvadonát, s ültet-
vényesen művelni kezdje rajtam az agyhasasztókasza természetét.

Amikor csak akarja.

Rajta múlik.

Nem tehetek semmit ellene. Jó tanár. A leckét átismételteti velem végtelenszer.

Kecseti Gabriella
Befelé fordulás, 2005.

Szálinger Balázs

Város a mólótájon

– a Jánoséra –

I.

A város kockakövét nem tartja helyén aranyérem,
 S hol helytállni a cél, ezt-azt fölkap a szél.
 Hogyha akármi utalna ápolit bajnoki múltra,
 Meglelném honomat sárgult képek alatt.
 Meglennék örökösként, meg nem bontva a törvényt:
 Kit hol hízlal a tej, ott porladjon az el.
 Hízalgó is a pár név, kikben társra találnék,
 Mert a magyar Helikon névsora önmaga hon,
 Ám még szebb, hol a mécsék az ótetetőben is égnek:
 Várost lelsz amögött, nem házsornyi mezőt,
 Ott koszorú gyűl a fényből, s városaink sikerétől
 Másként jár a kaszás, gödröt máshogyan ás.

II.

Szenderedő feledéssel szórja magát a szülőhely,
 Messzibe adja fiát, s nem feneketlen a zsák!
 Ékeit engedi így át, bár a szülőszoba kínját
 Mindig is ő viseli – s furcsa, megéri neki.
 Gőgös is ebben a hitben: már halvány jele sincsen,
 Számon tartja-e még egy-egy nagykövetét.

III.

Hűlni hagyott szeretettel vittünk máshova, Keszthely,
 S lettünk, nem kevesen: sztárok – műfüvesen.
 Nélküle bármit elértünk, vagy loptuk, vagy elévült,
 Bárhova visz vad utunk: mind senkik maradunk.
 Hagysz idegenbe verődni, hol csak senkim a többi,
 S még köszönés se terem emlékműveiden.

IV.

Álmom a mólótájon egy márványerű lábnyom,
 Ré málmom, hogy a fagy foglya s a jégre mutat.

Fischer György
 Szu Csong Herceg

Major-Zala Lajos-emlékülés

(Hévíz, 2006. október 6.)

Péntek Imre

Az emigráns tudat alakváltozásai Major-Zala Lajos költészetében

Talán megbocsátják nyugaton élt, élő, részben vagy egészen hazatelepült költő és író barátaim, hogy ilyen merész és direkt, mondhatni: provokatív címet választottam előadásomnak. Én, mint – egykori benti emigráns – próbáltam megérteni, és nyomon követni a kint alkotó pálya- és nemzedéktársaimat. Próbáltam hozzáférni kötetekhez – nem volt könnyű -, s valami képet alkotni műveikről. Néhány megszállotton kívül – Pomogáts Béla, Rónay László, Szakolczay Lajos nevét említhetném elsősorban -, jó ideig ez a jelenség, helyzet, létállapot nem túlzottan izgatta a hazai szakmai közvéleményt, mármint az, hogy létezik egy cenzúra mentesen alkotó irodalom: eufémisztikus megközelítésekben – nyugati, tengerentúli, nyugat-európai irodalom – egy sajátos atlantiszi vonulata a magyar irodalomnak, melynek egyik lényeges jegye az, hogy művelői emigránsok. Az Akadémiai Kiadó Magyar Értelmező Kéziszótára (1989) szerint: „emigrál: Politikai okok miatt hazáját elhagyva önkéntes száműzetésbe megy”. Ezt sem tartom valami pontos meghatározásnak, hiszen politikai okokból sokan kényszerből, életüket mentve *menekültek* hazájukból az önkény, a diktatúra megtorlása elől. Nos, ez az emigráns tudat volt az, amivel hosszú ideig nem tudtunk, mertünk (megtiltották) szembesülni: ezzel a sajátos „gyökértelen zászlónyél-állapottal”, amely mégis meglobogtatott egy ismeretlen világot. (A Czigány Lóránttól kölcsönzött metafora illetően értelmezése, átfogalmazása talán megbocsátható, és nem idegen az eredeti szándéktól.) A boldogult emlékü és általam rendkívül tisztelt Béládi Miklós, a jókora késéssel, 1981-ben megjelent *Vándorének* szerkesztője és utószavának írója így fogalmaz: „A nyugaton élő magyar író nem-magyar nyelvű közegben alkot... gyakran dolgozik magányosságra kárhóztatva, elszigetelten.” Csak arról nem beszél, nem beszélhet – s nyilván, nem az ő hibájából -, hogy ez az irodalom itthon miért jórészt tiltott „dugárú”, nem olvasható a maga teljességében. Miért ez az első „legális” antológia ad hírt létezéséről.

(Előadásom megtartása után került a kezembe a Magyar Nemzet tavaly karácsonyi melléklete, benne Csokits János *Túl az Óperencián* című „vitairata”, mely a témát kissé új megvilágításba helyezi. Őt is irritálja a lényegyet eltakaró eufémizmus, a „nyugati magyar irodalom” kifejezése, amely több szempontból problematikus. Földrajzilag sem pontos, az északi és déli országok irodalmát például „nem fedi le”, de nem tartja elfogadhatónak az „emigráns irodalom” formulát sem. Véleménye szerint „kilóg a lóláb”, mert nem tisztázza a „miért” kérdését: miért távoztak az írók Kádár János paradicsomából. Tehát sem a „földrajzi fikció”, sem a politikai elkülönítés nem ad megfelelő megoldást. Érveléséből kitűnik: nem volt sem Európában, sem Amerikában hasonló „kánonképző” megkülönböztetés. Álláspontja szerint: „...minálunk a földrajzi segédeszköz igénybevételével folytatott irodalomtörténeti kódosításnak eredetileg politikai okai voltak, részben vannak még ma is, és a tisztázás munkájától húzódozó irodalomtörténészek már csak megszokásból, kényelemből is használják a „nyugati magyar irodalom” kádárista terminus technicusát. Ez a kétértelmű szóhasználat, melyet Orwell több mint fél évszázaddal ezelőtt megjósolt és pontosan leírt *Ezerkilencszáználcvannégy* című regényében.” Ebből az következik: az egyetemes magyar irodalom ilyenképpen nem tagolható. Ebben egyet is érthetünk a kiváló költővel. Az emigráns lét jellemzőit számba véve azonban olyan kritériumokhoz juthatunk, amelyek értelmezik az irodalmárok egy csoportjának bizonyos időszakhoz köthető alkotásait. Úgy vélem, erről nem szabad(na) lemondanunk. Még akkor sem, ha teljesen világos: az emigráns írók „már külföldre távozásuk előtt >az egységes magyar irodalom szerves részei voltak<”. S talán az elnevezésnél fontosabb, hogy a „szerves visszacsatolás, visszaépítés” folyamata – műveik hazai (re)integrációjának tudományos munkája - ne szakadjon meg, megfelelő szinten és következetesen folytatódjék.)

Az emigráns tudat – a kitaszítottság tudata. Annak a tudata, hogy nincs – szellemi – visszatérés oda, ahonnan elmenekültem/kilöktek. Fizikai esetleg, jobbik esetben van, szellemi nincs. A bűnlajstrom, amit a hazai cenzúra-gépezet és kiszolgálói összeállítottak, a névsor, amelyeknek nincs megbocsátás – hosszú évekig kitiltotta a hazai (irodalmi) nyilvánosságból az emigráció jelentős íróit-költőit.

Az elszigetelt létnek, kirekesztésnek megvoltak a belső, lelki, magatartásbeli (de)formációi, melyek idővel különböző

fázisokon mentek át. Az alább vázolt tipológiát ugyancsak Czirány Lóránt *Gyökértelen, mint a zászló nyele* című tanulmányából merítettem. Igaz, ő az 56-os nemzedékre vonatkoztatva alkotta meg, de én ennél általánosabbnak látom. De nézzük, miről is van szó. Az általa végzett kutatás szerint a meghatározónak tekintett „tudatkomponensek” a következők: „Mitikus kozmogónia: a menekülés emléke; identitáskriszis: a gyökértelenség, elidegenedés, kívülrekesztettség tudata; Büntudat; Törmelékes tudat: az értékrend felbomlása; Extraterritoriális tudat; Nostalgia; A nyelvi elbizonytalanodás (és nyelvbe kapaszkodás – teszem én hozzá) tudata” azok az etapok, melyeken az alkotók – műveikből világosan kiszűrhetően –, mint valami pokoljáráson, végighaladnak. Nos, ennek a tipológiának nyomait, változatait és változásait kísérlem meg nyomon követni Major-Zala Lajos költészetében.

Nem az első, második kötete az *Ötödik síp*. Ez a már vállalt, kiérleltebb versek gyűjteménye. Egyébként 1967-ben jelent meg. Mottójában olvasható:

„Semmi sem keserűbb és költőibb,
mint nyelv-idegenben költőnek maradni.
De ha ez sikerül: minden lehetséges...”

Magyarul írja mindezt, egy identitás-kriszis után, amikor német nyelven kezdett publikálni, s a legjobb úton volt, hogy svájci német író váljék belőle. Ám nem tudott elszakadni a „Göcsej/ hangkutaiból” létébe sűrített anyagtól. Vállalja, hogy a „világ sok-sok nemzete” közegében akar költővé válni – magyar nyelven. A szerelem (és az erotika) mitikus erővel ruházza fel: megalkotva a technika-korszak ideálját, nőalakját, mellyel való egyesülés hozza a megváltást. (Ahogy írja: „közös áramkörünk életet teremt/ a magunk életén”. A Kassák és Juhász Ferenc hatását mutató, grandiózus lírai opusz, a *Fém-ritmus* költője jól érzi magát ebben az extraterritoriális állapotban, ebben lubickol, él, ujjong, önmegvalósul. Büszkén és kihívón írja : „szívünket/ a motorba rakjuk/ a gumi húsába izmainkat”(szívünket); a *fémfenevadak*ban pedig a „a fémoroszlánok.../ fémkigyók/ szelíd állatok”, „... te bádogketrecű szabadság/ a Fémember bőgeti az utakon/ fémfenevadait”. Két hosszabb versben is (*idő; modern ember imája*), szinte himnikus szavakkal ünnepli „ezt a csodálatos századot”, melyben „legyőzzük magunkban az úrt:/ a félelmet”. Tehát: otthonlét az úrban, valami kötöttségek nélküli, lebegő állapotban, civilizációs közegben. A *kősvatag* című poéma már kritikusabb hangot üt meg: „fel-felüvöltő fém-szörnyetegek/éjszakai parádéján / az ébrenlét vánkos –dalain/ ablakaink / rez / gése átvált szívünkre ahol acélsasok verik szárnyaikkal az /impulzusokat / tűhangokat okádnak elő begyükből / tűzfogaikkal széttépik körülöttünk a levegőt/ reszelékszemescséjű hangyák/ síelnek torkunkon/ szomjúhozunk / a kősvatag csodái izzaszt/ ják létünket...” Ebben az alapvetően eufórikus analógiákkal, metonímiákkal zsúfolt szövegben bizonyos ponton megjelenik a kétely, a bizonytalanság. Cs. Szabó Lászlónak ajánlott versében a következő sorok olvashatók:

„Érdemes-e
vagy volt-e az,
nyelv-szikkadó szitalásban,
nyelv-száradó leválásban,
szó-halálban,
jön-e mindig új tavasz...

érdemes-e
meghallod-e
meghallják-e
kinek írni
kíván a szív
melege?”

S valóban, formálódik a válasz, az *Ötödik síp* című poémájában legyőzi a kételyeket: de a biztatás kívülről jön, otthonról, az öregapa, Major Gábor üzenetéből.

„fűjjad a sípot unokám
édes fiam
az apád-kovácsolta fém sípot
Illyés Gyula nevezte
ötödik sípot...

Az identitáskrízist és nyelvi elbizonytalanodást legyűri, legyőzi az a robusztus költői vehemencia, amivel Major-Zala birtokba veszi ezt az extraterritoriális gép-ember-világot, sőt, univerzumot. „Én nem szégyellem, jól érzem magam ebben a korban” – írja a *Fémember az áramkörben* című kötet előszavában. A Technika–mítosz mindent pótol, ami elveszett. Ennek a szinte gáttalan és korlátlan optimizmusnak szép hitvallása ugyanennek az előszónak a befejezése: „A szemünk előtt és bennünk felnyíló „hideg” űrt felmelegíteni, lakhatóvá tenni az újra tanult nyelv segítségével. Valóban, nem valami kisstílusú program!

Az „újra tanult nyelv” – a megújult költői nyelv, mely birtokba veheti a feltárulkozó világot.

Kríziseken át jut el az újratanult nyelv „mesterséges paradicsomából” ismét az anyanyelvig.

Anyanyelv című verse – igaz, évekkal később – már nem az identitás krízisnek, az identitás őrzésnek elementáris lírai dokumentuma.

„nyelv
húsz év óta
cipellek
oxigénpalack a hátamon...
szópalack a lelkemen..
édes anyanyelv
nélküled a felejtés
feledés”

Azonban az identitás-őrzés nem lehet öncélú. Előbb-utóbb számot kellett vetnie azzal, hogy költészete – mely több szempontból tabukat döntött – nem jut el az anyanyelvi közösséghez. Ennek a válság-tudatnak legmegrázóbb dokumentuma a *Leszámolás*. Már a címében is szakítást, elszakadást, megtagadást hordoz. Mottója pedig nyíltan megfogalmazza az elviselhetetlen ellentmondást – melyben sokáig jól érezte magát:

„Hazám a nyelv?
de ha nekem nincs hazám?
hazám: a Mindenhol
ahol emberek vannak
s a költészet – talán
otthonom”

Ekkor már érzi: ha fogalmaz – „magyarul idegenül” -, nem jut el mondatai értelme azokhoz, akiknek szánja. Bármilyen fájdalmas:

„kilúgozott jelentések lavinái zuhognak
védtelen szavainkra: a történelem vakolata”

Két nyelven beszélnek: vagy elbeszélnek egymás mellett a benti és kinti magyarok.

„Magyarul beszélünk egymáshoz
idegenül”.

Ennek az idegenségnek a tudata válik egyre nyomasztóbbá.

Ahogy az *Egy becehegyi vita margójára* című versben olvashatjuk:

„vendégmunkásként – ha tetszik – vendégeköltőként
félreállni a szavak zsidóságán...”

vendégmunkásként vendégeköltőként
dugdosni sorsodat
a letargiába szakadt hazánk-temetőiben
a szégyen-halál procc sírkövei között”

„disszidensből hazánkfiává vedleni”

Nos, ezt a sajátos átváltozást még tovább bonyolítja a paradox felismerés:

„a költő,
aki elmenésében otthon marad
és érkezésében máris távozik”

Az extraterritorialitás – a se itt, se ott - már-már megszokott, elfogadott létállapottá válik: erről a *Helyzetjelentés Nyugatról* című ciklus ad kíméletlen láttelepet. „beszélj hát magadnak/hallgass magadnak” – szól az önvédelem imperatívusza. De ugyanakkor (át)látja a maga anakronisztikus mivoltát is: *Cowboysizmában huszárosan* nem nyerhet elfogadott helyet az otthoni (irodalmi) világban. A be nem illeszthetőség – a honi rubrikákba – számtalan jelét érzékeli – s csak tisztelni lehet érte: látja ennek a helyzetnek fonákságát, sőt, humorát is.

„hurrá
mi vagyunk a fenegyerekek
az Óperenciás tengeren is túl
ott ahol a kurtafarkú kismalac
malackodik”

Az *Emigráns Jeremiád* pedig valóságos kórképet ad erről a „talajtalan” (gyökértelen) létezmódról. Lehet-e élni – „elbizonytalanodva otthon-idegenben” – teszi fel a kérdést. S a válasz: „Éljen a zsákutca!” És nincs felmentés, mentség a(z) (ön)vád alól: ami a legnagyobb érték (lehetne), az is ellenére fordul:

„Jól bébaszott nekünk az ötvenhatos búcsú
nyeretlenek lettünk
messzi útjainkon se csacsink se apánk”

S tovább, sorolva: anyátlanok, nyelvtelenek, fészektelenek lettünk – írja, panaszolja ez a brutális jeremiáda. *Kegy vagy jog* című versében nem gyakorolható jogát, jogait kéri számon - egy hazán kívüli, hazán belül. Mindezt még a rendszer-változás előtt.

Amikor végre a „hazán belül” kerülhetett, szembe találta magát a számára elfogadhatatlan politikai változásokkal. Újabb, immár szellemi emigrációjának tragikus konzekvenciáit a *Magyaur himnusz, E(z) – ur-ópa* és a *Szerelmi vallomás* vonta le. („Megalázták népem, és borzasztó megalázottnak érzem magamat.” - írta az *Ez-ur-ópa* kötet utószavában.) Mondhatnám azt is, hogy a végsőkéig kitartó, makacs, elveit föl nem adó politikai emigráns volt, sokak szemében anakronisztikus figura, olykor maga is afféle újkori szélmalomok ellen csatázó Don Quijoténak látta magát, de nem tudott ettől a végzetes szereptől szabadulni. (Végletesnek tűnő megállapításait mintha most igazolná az idő.) A *Hogy hívnak ember?* című kötete pedig a gyökerek, a tartozás-tudat megkötő-megtartó erejéről vall, ami nélkül légüres térbe kerül az egyén. Immár befutva a pokoljárás kegyetlen köreit: visszatért a kiindulóponttra.

S végül ez az ellentmondás – ez a se kint, se bent állapot, ez a soha haza nem érkezés, s ennek lehangoló tudomásulvétele – a Testamentum című (immár utolsó) kötetének utolsó verseiben kulminálódik. Politikai emigránsból – melyet makacs következetességével vállalt, számos kudarcából sem okulva – tudatosan a lét(ezés) emigránsává vált. Immár visszafordíthatatlanul. Rajtunk múlik, hogy művei – legjobb művei – ne váljanak ennek a tragikus emberi és költői pályának áldozatává.

Pomogáts Béla

A népköltés és az avantgárd között

- Major-Zala Lajos költészetének egy fejezetéről –

Major-Zala Lajos költészete az avantgárd vonzásában indult, a technika korának emberi világát és közérzetét kívánta kifejezni, dinamikus „antiverseket” hozott létre, amelyek elutasítják a hagyományos képalkotást és költői kompozíciót, megtörik a grammatika szabályrendszerét. „A szavakat – írja *Fémember az áramkörben* című kötetének bevezetőjében – igyekeztem kiszabadítani a grammatika börtönéből, a megszokott sémából. Kivetíteni őket a térbe, a mozgásban új jelentőséget adni nekik. Az írás által rögzített merevséget a nyelven belül feloldani mozgássá, ritmussá. (...) Meglátni, költészetben látni a kitáguló, szűkülő, gyűrűző, vonzó, egymást megsemmisítő és egymást szülő kozmikus-ritmusok fényzőgő villanásait, egy lépéssel közelebb jutni az alkotáson keresztül az igazsághoz. Vagyis felvenni a versenyt a fizikával, s a rideg számok kinyilatkoztató égi jeleire földi félelmeket legyőző emberi jelekkel válaszolni, ha dadogón is. A szemünk előtt és bennünk felnyíló 'hideg' űrt felmelegíteni, lakhatóvá tenni az újra tanult nyelv segítségével.”

Valóban, a modern költészet (vagy ennek néhány irányzata) sokak vélekedése szerint megtörte azt a „humánus beszédmódot”, amelyet a költői kifejezés hagyományosan alkalmazott, illetve célba vett. A technikai civilizációnak az a képe vagy inkább látomása, amely Major-Zala Lajos *Fémember az áramkörben* című (1969-ben megjelent) verseskötetében megjelent a modern civilizáció kihívásaival szembesítette a költészetet, és azokra a veszedelmekre is figyelmeztetett, amelyeket ez a modern, azaz gépi civilizáció és a következtében létrejövő kulturális elidegenedés, vagyis az autonóm emberi személyiség megrendülése okozott. Ezen a ponton, a drámai felismerésnek ezen a pontján ki kellett alakítani a biztonságunk valamiféle művészi eszközét és lelki garanciáját.

Következésképp a költőnek a gépi civilizáció veszedelmes, azaz dehumanizáló következményeinek felismerése során valamiféle humánus lelki (és költői) erőforrást (és poétikai mintát) kellett találnia. A technikai civilizáció elidegenítő és értékromboló hatása ellen küzdve Major-Zala Lajos költészete a magyar népi hagyományok és a magyar népi hagyományban testet öltő lelkeség értékvilágát fedezte fel: ezeknek a hagyományoknak a feltárásával és alkotói felhasználásával kívánta humanizálni a modern embert körülvevő – az elidegenedés forrását jelentő – gépi világot. A magyar népi kultúra örökségének költői felhasználására Erdélyi Zsuzsanna apokrif imádságyűjteménye (*Hegyet hágék, lőtőt lépék*, Budapest, 1976, eredetileg az Új Írás című folyóirat 1970-es évfolyamában) indította, ezeknek az imáknak a nyomán írta (1971-es) *Imátlan ima* című kötetét. „Akárhányszor – olvasható a kötet bevezetésében – agyam gondolati kapcsolatot keres e századok homályából lassan kitapintható vezetékekhez, mindig megrázza idegeimet a népi képzelet nyelvi, tematikai, hangulati telítettsége, vigaszkereső tragikuma, létünkbe sűrített magasfeszültségű valósága. Nagykorúságának minden igényével és bizonyítékával.” A modern kor túlságosan technicizált világának humanizálása érdekében mozgósította a testi szerelem szenvedélyét is, így *Csonton virág és Katarzis* című kötetei szerint a férfi és a nő kapcsolatában találta meg azt az erőt, amely képes megőrizni az emberi nem természeti lényegét.

Maradjunk most a népi imádsághagyomány értékeinek személyes felfedezésénél és költői felhasználásánál, annál is inkább, mert a huszadik század magyar költészete igen sok bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a modern, de mondhatom így is: az avantgárd költészet nagyon is eredményesen aknázza ki a népi hagyományokban rejtőző költői erőforrásokat. Különösen így történt ez a magyar avantgárd költészet kezdeteinél, például Kassák Lajosnál és körénél, ők ugyanis nemcsak a német expresszionizmusban vagy az olasz futurizmusban találtak ösztönző mintákat, hanem a magyar népi tradícióban: a népdalok és népballadák poétikájában és kifejezőmódjában is.

Az avantgárd mozgalmak az állandó kísérletezés és újítás alkotó lázában születtek, alakulásukban mindazonáltal a kulturális örökségnek is szerep jutott. Élénk érdeklődést mutattak olyan művészeti értékek, területek és korszakok iránt, amelyek nem kapcsolódtak közvetlenül az európai művelődés fejlődéséhez, ennek antik, reneszánsz és klasszicista hagyományaihoz. Az ősi, egzotikus és primitív kultúrák, a folklór és az archaikus népi tradíciók ihlető szerepet tölthettek be a modern irodalom és művészet fejlődésében és irányzataiban. A népművészet ősi, eredeti karaktere már Rousseau-nál és Herdernél a művészi ideál rangjára emelkedett, a korai romantika fedezte fel az egzotikus kultúrák, az Európán kívüli civilizációk ösztönző hatását. A primitív művészet kultusza a századvégtől kezdve az új művészi ideológiák szerves része volt, s meghatározó szerepet játszott az avantgárd elméleteiben és törekvéseiben is. A primitívek iránti érdeklődésben a hivatalos művészet, az „atelier”-irodalom, az üzletté vált mesterség ellen fellépő lázadás öltött alakot. A művészet, az irodalom forradalmárai meg voltak győződve arról, hogy a műtermekben születő alkotások már nem fejezik ki azt a teremtő gesztust, amely az alkotó folyamat lényege. Ezért a „hivatalos” irodalom és művészet műhelyeiben, úgymond, az alkotás mozzanata helyett előtérbe került a mesterség mozzanata. A primitív szobrászok, festők vagy költők művei ezzel szemben még az alkotó személyiség és a létrehozott tárgy vagy szöveg autentikus egységét tükrözték.

Ismertek Rimbaud híres sorai: „A modern költészet és festészet ünnepelességét neveltségnek tartottam: az idióta festményeket szerettem, a túlrajzoltakat, a vázlatosakat, a szélhámosok vásznait, a cégtáblákat és a népi illusztrációkat; a már nem divatos irodalom tetszett nekem, az egyházi latin, a helyesírással és fennkölt stílussal keveset törődő erotikus könyvek; nagyapáink regényei, a tündérmesék, gyerekkönyvek, régi opera-librettók, az ízetlen versikék és a naiv rigmuskok.” Ebből a közérzetből és meggyőződésből eredt az a figyelem, amely a modern művészet előfutárainál nyilvánult meg az ősi és primitív művészet: a keleti és praehellén szobrászat, az ősi barlangrajzok, a korai gótikus festészet, a barbár költészet iránt. És ebből fakadtak azok a törekvések, amelyek a „romlatlan” és „ősi” hagyományokat akarták folytatni, illetve felújítani: a praeraffaeliták kézművességkultusza, a szecesszió folklorizmusa, Gauguin egzotikus és Henri Rousseau naiv festészete, majd a többi primitív: André Bauchant, Emile Blondel, Camille Bombois, Louis Déchelette és Gertrude O’Brady kísérletei.

Az avantgárd mozgalmak értékrendjében valójában tovább növekedett a primitív és archaikus művészetek rangja, szerepe. Az afrikai, ausztráliai, óceániai és praekolumbiánus művészet, a néger és indián szobrok, a gyermekrajzok, az infantilizmus, a naivizmus, a primitivizmus ekkor lettek a modern európai törekvések forrásaivá. Picasso a Milői Vénusz-nál is szebbnek tartott egy néger plasztikát, Apollinaire az óceániai és guineai bálványok „krisztusi” formáiról énekelt, Tzara már 1918-ban megírta nevezetes tanulmányát a néger költészetéről (*Notre sur la poésie nègre*), Iwan Goll a többi között a primitív népek (*Cinq continents*), Blaise Cendrars pedig az afrikai néger költészetéből (*Anthologie nègre*) szerkesztett antológiát. Az egész modern művészet: Picasso, Léger, Lipchitz, Brancusi, Klee, Miró és még annyi más mester hódolt a primitív alkotások autentikus formája és kifejező ereje előtt.

Nyilvánvaló, hogy mindezek a művészek és irányzatok kívülről, a modern műhelyek, technikák és formák rendkívül bonyolult és összetett világa felől közeledtek a primitív és archaikus művészetekhez. A komplex és differenciált formák teljes birtokában érezték nosztalgiát a naiv alkotások, a természetes gesztusok, a kezdetleges technikák iránt. Illetve az alapvető és összegző formák kutatása során jutottak el ahhoz az archaikus vagy egzotikus művészetekhez, amelyek végsőkéig leegyszerűsített, mágikus és idolitikus formáiban, absztrahált, nonfiguratív alakzataiban találták meg a törekvéseikkel analóg eredményeket. Hosszas formai és technikai fejlődés után, a mesterség szabályainak fölényes ismeretében fedezték fel a kezdetleges formák ősi jelképes erejét. Az egzotikus és primitív művészet termékei sajátos átalakuláson mentek át, elveszítették eredeti szerepüket, s a korszerű kifejezési módok összefüggésrendszerébe helyezve merőben újszerű jelentést nyertek. Az ősi és primitív művészet ennek során az avantgárd általánosabb jelrendszeréhez igazodott, a népművészet és a népköltészet formái, hagyományai a felhasználás során modern művészi élményekkel és üzenetekkel teltek meg. A felfedezésnek, az alkalmazásnak és az átalakításnak ebből az egységes, következetes folyamatából jött létre az avantgárd művészet és irodalom folklorizmusa.

A magyar avantgárd végigvitt fejlődésnek és lezárt korszaknak tekintette az irodalmi népiességet, és természetesen elutasította a népnemzeti iskolát (ahogy elutasította a konzervatív népiességgel szembefordult nyugatos irodalmat is). A primitív népi művészetet azonban megbecsülte, elemi esztétikai gesztusnak tekintette, az egyszerűségben és közvetlenségben keresve a művészi igazságot, sőt monumentalitást. Az avantgárd hívei (a magyar avantgárd hívei is) egyszerre primitívnek és monumentálisnak érezték a hagyományos népművészetet, a népköltészet és a paraszttzene eredeti értékeit. A *Tett* és a *Ma* írói, elsősorban Kassák, nagy elismeréssel vették körül Bartók Béla népdalgyűjtő tevékenységét. A *Ma* 1918-ban Bartók-számában Náray Miklós határozta meg a népdalgyűjtés és a paraszttzene művészi jelentőségét. Bartók, szerinte, jellegzetesen magyar, de nem igazán népies zeneszerző, akinek munkásságát élesen el kell választani a tizenkilencedik század népies magyar zenei hagyományaitól, sőt attól a nemzeti stílustól is, amelyet Liszt Ferenc néhány műve képviselt. A paraszttzene, amely Bartók munkásságának forrásul szolgált, ősi és eredeti zenei nyelvet adott, olyan nyelvet, amely a primitív művészetek archaikus formanyelvével rokon. Az avantgárd zenekritikusa a magyar és kelet-európai paraszttzenét ugyanolyan elemi formának tekintette, mint a francia avantgárd művészei az egzotikus és primitív kultúrák művészi termékeit.

A paraszttzene és a népdal az ősi egyszerűség és monumentalitás példájának tetszett az avantgárd hívei előtt, egyszerűsége a közösségi művészet példájának, amely elemi szinten fejezte ki egy emberi kollektivitás érzéseit és törekvéseit. Minthogy ők maguk is olyan művészetet akartak teremteni, amely személyes voltában is közösségi jellegű, és amely egyszerűségében is a monumentalitás hatását éri el, szívesen fordultak ösztönzését a népköltészet primitív, archaikus formai hagyományaihoz. A korai magyar avantgárd líra gyakran használta és idézte fel a népköltészet szerkezeti megoldásait, jellegzetes nyelvi fordulatait és szóképeit, néhány sor erejéig akár a hangsúlyos verselést. Nemcsak a magyar népköltészetet tekintette forrásnak, hanem az egzotikus és primitív népek költészetét is. Ezek a törekvések rendre megtalálhatók voltak Kassák Lajos és talán még inkább a magyar avantgárd költészet „kismesterei”, így György Mátyás, Komját Aladár, Sinkó Ervin, Simon Andor és a fiatal Déry Tibor költészetében. És természetesen megtalálhatók a fiatal Illyés Gyula avantgárd és folklorisztikus hagyományokat szintetizáló lírájában, József Attila népdalformákba szurrealisztikus képeket elhelyező költészetében vagy később Juhász Ferenc archaikus népi szövegemlékeket szurrealisztikusan kezelő költői eposzaiban.

Hasonló formaképző eljárásoknak és hagyományidézésnek vagyunk tanúi Major-Zala Lajos költészetében, kivált

az imént említett *Imátlan ima* című kötet verseiben. A kötet versanyaga, miként erről már szó volt, Erdélyi Zsuzsanna apokrif népi imádsággyűjteményének anyagára épül, általában az apokrif imák személyes szövegvariációja, nem egyszer modernizálása, vagyis modern szellemiségű parafrázisa: személyes átírata. Ezt fejezi ki az a közlésforma is, amely a kötet páros lapjain az eredeti (többnyire az *Új Írás* című folyóirat 1970 szeptemberi számában olvasható) imaszövegeket, páratlan lapjain pedig a Major-Zala-féle átiratokat adja közre. Igen tanulságos az, hogy ezek a parafrázisok miben és milyen mértékben változtatják meg az eredeti ima szövegét.

Az átiratok eléggé általános változata az eredeti imaszöveget oly módon alakítja át, hogy ez a szöveg erősen biblikus kötődését feloldva azt általánosabb jelentéssel ruházza fel. Ilyen például az *Ima létünkért* című költemény. Ennek Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése, nevezetesen az *Esti ima* című népi imádság az alapszöveg. Ez az alapszöveg a következő:

...Mikor az Urjézus a földön járt,
Jaruzsálembe' szállást nem tanát'.
Bemenvén egy házba, vendégfogadóba:
„Dicsértessék a Jézus!
Nem annának-e az Urjézusnak az ő érdeméén szállást?”
„Honne annék az Urjézusnak az ő érdeméén szállást,
Van nékem házam,
Három vetett ágyam,
A legszebbikbe fektetem az Urjézust.
A fejnél kel a Nap,
A lábánál a Holdvilág,
Az úgy tündöklük, mint a világ.”

Ugyanez a szöveg Major-Zala Lajos *Ima létünkért* című szövegváltozatában, költői parafrázisában a következőképpen bővült és módosult:

Mikor az Úrjézus a Földön járt
A Földön szállást nem tanát
újra járt
újra nem tanát
„Dicsértessék a Béke
adnak-e valakinek az érdemeiért szállást?
lelke nagyságáért?
szíve tisztaságáért?
emberségének emberségéért?
„adnak
három ágyat
vagy száz ágyat
három terített asztalt
száz telített asztalt
bárpultokon whiskyt
a rogyásig whiskyt
gyönyört százat
telhetetlenségi vágyat
százat
adnak
három dicsőséget
szavának száz hitelességet”
„érdemeiért?”
„érdemeiért
ha érdemei a börzén jegyeztetnek
lelke nagysága páncélszekrényekben őriztetik
szíve tisztaságáért a biztosító felel
emberségének embersége pedig
pártújságok lapjain magasztaltatik
fejénél kel a Nap

lábánál a Holdvilág
 az úgy tündöklök mint a világ
 fémtükörben
 villogó kerek gondolatiramában
 érzelmek küllőpattanásában
 ha szívabroncsok szakadoznak
 a tengelytörésű létben
 várószobák körömrágásában
 mélylélektan szeméttől búzló oltárlépcsőin
 ahol szósámánok psyché-áldozataikat mutatják be
 profítéhú agysejtjeik imádságos borzongásában
 szívük zizegő csekkapjainak jólét-ütemére
 fejénél nyugszik a Nap
 lábánál a Holdvilág
 az úgy elsötétül mint a világ...

A szövegbővítés feladata érzékelhetően az volt, hogy a modern világ tapasztalataival és élményeivel egészítse ki az eredeti primitív „népi” imát. Ez a szövegbővítés olyan elemekkel tette gazdagabbá az eredeti textust, amelyek jellegzetesen a modern világ rekvizitumai közül valók. Az archaikus szöveg modern parafrázisa ugyanakkor szemben áll az eredetivel: nem kiegészíti, hanem ellentételezi a népi imahagyományban alakot öltő világképet és szellemiséget. Az eredeti szöveg a maga ősi egyszerűségében egyféle naiv, következőképp kiegyensúlyozott világképet mutat, amely természetesen nem kérdőjelezi meg azt az erkölcsi rendet, amelyet a vallásos érzés és közelebből az Evangélium kialakít, ezzel szemben a parafrázis a modern világ kihívásai között élő ember drámai tapasztalatait és zaklatott közérzetét idézi fel: a természetes lelki békével szemben az örök kielégületlenséget, a társadalmi szférában tapasztalható szociális, erkölcsi és lelki konfliktusokat, azt a nyugtalanságot, amelyet a huszadik század világában tájékozódó embernek kell elszenvednie zaklató tapasztalatait és felismeréseit nyomán. Ilyen módon a költői parafrázis a szöveg eredeti intencióival éppen ellentétes szellemiséget mutat.

A Major-Zala-féle parafrázisnak természetesen vannak poétikai következményei is. Az archaikus folklóranyag és a modern, közelebből az avantgárd nyelvhez illeszkedő mozzanatok együttese hozza létre azt a poétikát, amely korszerű módon fel tudja használni és újszerű jelentéssel képes kiegészíteni a népköltészeti anyagot. Az archaikus imaszöveg valójában a modern költői ihlet indító ihletét, mondhatnám így is: „költői kifutópályát” jelenti, megindítja azt az alkotó folyamatot, amelynek következménye a változatosan tagozott, retorikájában és poétikájában jellegzetesen avantgárd hagyományokat követő költemény. Major-Zala Lajos mindezzel olyan költői művet hozott létre, amely eredendően személyes, kifejezetten az ő személyes költői attitűdjéből következik, egyszersmind illeszkedik egy huszadik századi magyar költői hagyományhoz, ahhoz az avantgárd folklorizációhoz, amely Kassák Lajos költészetétől kezdve a fiatal Illyés Gyula expresszionista líráján és József Attila „népi szürrealizmusán” keresztül Juhász Ferenc szürrealisztikus folklorizációjáig ível. Mindez a modern magyar költészet egy nagy lehetősége és fontos teljesítménye volt.

Gülch Csaba

Templom és tengerillat

(Szabad gondolatok Major-Zala Lajos szerelmi költészetéről)

PROLÓGUS

Hogy hívnak Ember? Major-Zala Lajos, a kevesek vagány költője, akinek a létben a Teremtő 76 évnyi életet adott. Emléke legyen áldott!

S tudnunk kell, tudni mindannyiunknak, hogy azon az éjszakán, mikor meghalt, a kenyér megtöretett, s foltot ütött a bor a hófehér abroszon... Lányok, asszonyok lenge tengerillatát hozta a déli szél, majd Lajos csontjait ölelve eltáncolt a göcseji dombok felé... Bocsátassék, illetve engedtessek meg nekem, hogy amit a templom és a tengerillat ürügyén, Major-Zala Lajos szerelmi költészetéről mondani szeretnék, illetve mondani fogok, önkényesen válogatott idézetekkel, személyes emlékekkel is erősítsem! Teszem, s talán tehetem ezt azért, mert, mikor kétezer decemberében meghalt édesapám, Lajos karácsonyt köszönteni hívott föl, de miután megtudta a hírt, pragmatikus szigorral közölte velem: „Fiamként szerettelek eddig is, de mostantól a lelki gyerekem leszel!” A mai, érzelmektől, mosolytól és könnyektől mentes, vegytisztán racionális, csak pénzre és pozícióra fordítható, úgy nevezett modern, ahogy ő mondta, posztmodern világban romantikusnak, sőt szentimentálisnak tűnhetnek az ilyen mondatok. Még akkor is, ha teljességgel igazak. Igazak, hiszen mikor anno, a rendszerváltás első pillanataiban, nyolcvankilenc novemberében válaszolt első, interjút kérő levelemre, máris a dolgok kellős közepén voltunk és akár tekinthetjük egyfajta ars poeticának is. Az írógéppel írt, kézzel korrigált válasz így szólt:

„Várom kérdéseidet, bár a szerelemtől nem szívesen nyilatkozom. Szerelmes verseim, amilyen belső izgalmat okoztak nekem megírásukkor, annál több kellemetlenséget és csalódást, amióta életüket függetlenítték tőlem. A türelmetlenség és a tudatlanság falába ütköznek. Későn és rosszkor érkeztek meg Magyarországra, ami persze nekik nem számít, de írójuknak annál inkább. Úgy a prüdség – ami szexuális tudatlanság -, mint ez a fene nagy szabadosság hirtelen, nekik deklarált ellenségük. Ezek nagyon szemérmes versek – mint az imák is -, s sajnos eléggé szemérmetlenül közelednek hozzájuk. Pedig csak felszabadító katarzisznak íródtak, kéznyújtásként a Halálnak, imádságos játéknak az élet és az ember elviseléséhez. Elröppenő mosolyok az elmúláshoz.”

Aztán néhány rövid üdvözet után 1993 februárjában egy újabb, részletes levél érkezett Lajostól, amelyben örömmel nyugtázta, hogy tetszéssel olvastam Georges Bataille francia filozófus és író Nagyvilágban megjelent, erotikáról írott tanulmányait.

„Örülök neki, hogy Georges Bataille cikkei tetszettek. Azt is remélem, hogy ezek után más módon közeledsz szerelmi költészetemhez. Azt is megérted bizonyára, miért olyan fontos a szexualításban a halál fogalma. Mert »az erotika az élet igénylése, még a halál árán is.« Sőt, én tovább megyek, biztos vagyok benne, hogy pont a halál árán lesz az, ami. Ugyan-csak az élet is. A szív-, a test- és a vallási erotika, ha gyakorlatilag el is választható, a szerelem bizonyos csúcspontjain összefolyik, a versekben – Sursum corda – gyakran kap a nyelven túlra mutató szakrális lényegét.

Írta ezt tizenhárom évvel ezelőtt. Drága Lajos, öreg bohém barátom, lelkem fogadott atyja! Most jött el a nehéz idő, most van érkezésem, hogy rólad szóljak, hogy rád emlékezve kicsit megforgassam szerelmes verseidet. Annak a költőnek a vallomásait, aki szerint:

„A halál vagy csúnya baleset vagy pedig megérkezés. Így vagy úgy, el kell viselni. Az utolsó pillanat egyaránt lehet az élet bosszúja vagy elismerő köszöntése, mindenesetre az ajándék vagy az átok visszaadása. Megkönnyebbülés vagy káromlás.”

Annak a poétának a vallomásait, akit a Dunántúl szívéből, egyik nála ifjabb költőtársa döbbsentett rá arra, hogy az ilyenfajta szerelmi lírát még akkor „ma” – dátum szerint az ezredforduló első esztendejében - sem fogadna, sőt igazán ma, 2006-ban sem fogad be igazán a magyar közönség.

„Pedig millió évek emberi fantáziájának vulkánkitörései ezek, a felszakadó tudatalatti lávarétegből, amelyek megtermékenyítik a hétköznapiakat, elősegítik két ember párbeszédét, és megkönnyítik, gazdagítják röpke életét e Földön. Akkor azt gondoltam, szerelmi lírát már nem lehet úgy írni, mint előtte bármikor. Tévedtem. Voltak, akik eltanácsoltak, hogy ezek a szövegek csak franciául életképesek. Szegény magyar nyelv, a világ egyik legárnyaltabb és leggazdagabb nyelve. Harminc év(!) és még mindig a Tabuk Angyala lebeg tiltón felette.”

A SZERELEM ANYANYELVE

Major-Zala Lajos számára oxigén és extázis volt az anyanyelv. Az a sajátos anyag, amiből szerelmi költészetének egyedi öntőformáiban csonton virág született.

Mikor annak idején először hazalátogatott, a szülői ház kincses kacatjai közt talált egy füzetet. Egy füzetet, ami zsenéit, ifjúkori verseit őrizte. Ez a késői, véletlenül felfedezett emlékező forrás döbentette rá, hogy Nyugaton is magyar költővé kell lennie. Major-Zala Lajos újratanulta azt a nyelvet, amelyen gyermekként az Óperenciás-tengeren túla repítő meséket hallgatta. Újratanulta anyanyelvét, élvezettel megmerítkezett annak, a felejtés mélységébe süllyedt, izes szókincseiben. Múlhatatlan lelkesedéssel fedezte fel azoknak az Erdélyi Zsuzsanna által gyűjtött népi imádságoknak a kristály-titkát, amivel az Istenhez fohászoló jámbor lélek, bizzar költőiséggel, az örök égnek, a változó időnek üzent. Erről Tűnődéseiben ezt olvashatjuk:

„Mindenkiben benne van a csoda, lábön maradni egy súlyos betegség után vagy feladni. A betegség kiszolgáltatottság, a halál pedig egy meddő élet után gyötrelmes megalázás. Már többször megírtam, amiről mindjobban meg vagyok győződve, hogy népi imádságaink nemcsak kegyes könyörgések, fohások, hanem szövegeik már akkor, ha tudatlanul is, tiszta pszichoszomatikus alapelemek felépítéséről árulkodnak. A szegényeknek nemhogy orvosra telt volna, még a díszes templomok sem fogadták be őket imáikkal. Tehát öngyógyítást végeztek, amit az Anyaszentegyház anyanyelvükön apokrifnak tartott és tiltott. Nekünk pedig bearanyozza, még Németh László szerint is, irodalmunk kietlen középkorát. Isten áldja meg az anyanyelvükön imádkozó anyákat, akik mások vagy maguk gyógyítására ráolvasókat mormoltak, mert hittek az anyanyelv erejében, amikor az egek egyre távolodtak tőlük, mint a fejük fölött a mindig magasabbra domborodó kupolák. És Isten áldja Erdélyi Zsuzsát, aki végtelen türelemmel hallgatta őket.”

Mikor két évvel ezelőtt az anyanyelvek emléknapiján interjút készítettem vele, akkor is elmondta, hogy szerinte a magyar néprajz tudós nagyszonyjának az utolsó pillanatban sikerült a kietlen magyar középkor nem létező kultúrájába lelket lehelni. Az elveszettnek hitt századok nyelvi és szellemi pusztaságait a legnépesebb irodalommal benépesíteni.

„Mert ezek a népi imádságok a megnyíló sírok kései, de új távlatot kínáló és talán utolsó üzenetei. Utolsó üzenetek, mielőtt elnyelné őket a föld. Szerintem – mondta - Bartókék népdalgyűjtése óta nem történt ennél fontosabb esemény. Hála a dacos, keményfejű pesti tudós asszonynak(...). Nagy elbűsülésaimban gyakran vigasztalnak ezek az imák, s ha másért nem, legalább ezért érdemes volt visszatérnem műveimben a magyar nyelvhez.”

Vallotta, hogy számára az anyanyelv a kultúra finoman lüktető része, ami nem gyors és nem cammogó, nem időtlen, de nem is örök. Nem a miénk és nem is másoké. Lajos vallotta, hogy neki az anyanyelv a szükséges otthon. Nagy kincs, és a kincset keményen őrzi az ember. Beszél arról is, hogy neki egyetlen igazi hazája van: az anyanyelv. Legyen bármikor, bármiért, bárhogy a világ bármelyik részén, magával cipeli ezt a hazát a határokon túlra is. Számára a magyar szavakban, magyarul álmodott álmaiban, a magyar nyelv fordulataiban feloldódtak a határok. Mikor arról faggattam, hogy költőként számára mit jelent az anyanyelv, ezt válaszolta:

„Extázist. Annál intenzívebb, minél jobban közeledik az elválásunk pillanata. Ami megmarad belőle, nyelvemből és törekeny szavaimból, azok csak szappanbuborékok a légtérben, a levegő röpti azokat, hogy utána szétpattanjanak, akkor, amikor talán már nem is lesz éltető levegő. Mert harácsolásunkban egyszer az is elfogyhat, akár a víz. A kultúra már az anyaméhben átúgott anyánk ereiből hozzánk. Összekötött és párbeszédet jelentett vele és a külső világgal. Később a szagok, az illatok, az erdők lombátrában, a természet harmatos párbeszédében virágozott ki a nyelv, a nyelven a titok. Talán az élet legfontosabb, de mégis könnyen elveszithető titka. A tolvajok sunyin leselkednek rá, így minden figyelmetlenségünk halálos lehet. Ez a kultúra: a közös emlékezés, a szabadság és a lét hordozója. Bennünk és belőlünk: az anyanyelv. Az ember felejthet gyáván, közömbösen vagy rákényszerülve, de az emberiség soha. Nem szeretnék a

szentimentalizmus csúszós jegére tévedni, semmi kedvem nyakát törni a hazának és az érzéseknek, pedig mindkettő könnyen előfordulhat, de mint már mondtam, a haza, az anyanyelv felmérhetetlen, pótolhatatlan kincs. Azt üzenem mindenkinek, hogy jól őrizze ezt a kincset, akkor is, ha most a szemembe nevet. Ez a kincs könnyen elkallódhat, elveszhet, akár végleg is. Könnyen kicsúszik, vagy kilopják a titkokat őrző szívekből, és így megöletik az egyéniséget. Örökké árva, kulcstalan lesz és kifosztott az ember, mert csak egy, csak egyetlen kulcs passzol a zárba, a haza zárába: az anyanyelv. A szeretet és az alázat kulcsa.”

A PILLANAT HŐCSÚCSÁN

Az igaz lélekből született művészetnek nincs nagyobb kerékkötője, mint a hályogos szemeket forgató, az üres erkölcs bátyáiról prédikáló, nyálás prűdéria és a mindenféle „művészi” gyönyörben egyforma intenzitással fürdőző sznobizmus. Ennek fordított hátat, vallottan a „kevesek költőjeként” Major-Zala Lajos, akit hajdan sokan átkoztak igazi relevációként ható kötete, a Csonton virág miatt. Major-Zala költészetét csak a felszín perc-emberkéi láthatták, láthatják így, hiszen aki évszázadok – túlzás nélkül mondhatjuk – évezredek között úgy teremtett hidat, hogy „szerelmet játszó”, teremtő varázslataiban utánozhatatlan természetességgel ott rejtezik a hegyek mögül, „lőtök” mélyéről felkutatott imádságok íze, ott hullámszik Bászter és Hathor isteni tánca is, annak örökre bérelt helye van az egyetemes magyar irodalom panteonjában.

Major-Zala Lajos szerelmi költészetének különleges sajátja a megtartóztatás nélküli, természetes szépséggel felszabadított nyelvezet. Gyönyörű méltósággal úgy vonja le a leplet a finomkodó álitokról, az üres semmit mondásról, hogy szavai – a szerelem megtisztító katarziséban keresztül – új és igazi titokba, a lélek minden zugában átélhető felismerések öblébe vezetnek. Erről egyik versében így írt:

*most negyvenéves fejjel
férfi létem megmunkált
kiteljesedett csúcsán
egyre keresem az utolsó lepelt
bontom
fejtem rólad
testünk csodás pillanatainak
hővé ért forró pontjain
mint részecskefizikusok
összpontosított villamos terekben
a lényegét
a törvényt*

Major-Zala szemléletében, költészetében a fénybe repítő, egymásba öltött energia a szív és a test szerelme együtt. A köznapiságban felesleges szenvelgéssé, praktikus mozdulatokká, mimelt párzássá züllesztett testi-lelki szerelem hullámszája nem más, mint a földi létben teljességre törekvő embernek felkínált lépcső, keskeny út az örökkévalóság felé.

„Szerelmet játszó” költői megnyilatkozásai sajátos szintézist teremtettek az öröklét szivárványívén felrepítő gyönyör, a „kishalál” és a valódi elmúlás között. A „pillanat hőcsúcsán” ezek az érzések olyan szédítő lendülettel, megállíthatatlanul sodornak bennünket a megsemmisülés alagútjába, hogy általuk, velük és bennük a külvilág fölé emelkedhetünk. Major-Zala Lajos szerelmi költészete éppen a különös ajándékként átélhető élmény, az átlényegülés miatt szent és elátkozott.

Gyakran a legburjánzóbb, legsokrétűbb érzésről tesz bizonyosságot verseiben. A szerelemről, amelynek csapkodó hullámai közt igazán tiszta élvezettel csak az merítkezhet meg, aki lélekben is mezítelen rohan az ölelő fodrok közé. A köznapok gyötrő gyarlóságát csak a szerelem szárnyalása oldja ünneppé. Verseiből felfénylik az a tépelődő harmónia, amely szelíd kívánásként a lélek legrejtettebb zugaiból lopakszik elő, majd betöltve az egész embert, tobzódoó vággyá tornyosul. Végül aztán a kereső testek anygali találkozásában, egymást szüntelen felfedező ritusában beteljesedik.

*Szoknyádat áldott bűnként lebbenti
napsugár*

*tüzes csikókként bőrödre
ujjaim szűrője szitálja
a hajnalt*

véred virradását

*bugyidon rebben a napsugár
embertelen remény*

bűntelen bűneink feloldozása

A nyomasztó körülményektől szabadította meg verseit. Azoktól a hamis kötelmekről, amelyek életünket okosan megfontolt, „szalonképes” történésekké nyomorítják, és attól a közönségességtől, amely durva ökölcsapásként taglózza a lelket, a szerelem nyelvét pedig brutálisan bemocskolja.

Nem véletlenül beszéltem az elején az anyanyelvről, hiszen Major-Zala Lajos új textust, új verbális világot teremtett a szerelmi költészetnek. S mindezzel úgy ajándékozta meg, mintha a nyers szépségében meglelt követ egy mívesen csiszolt márványkeretbe foglalta volna.

A testet-lelket megtisztító katarzison át ez a megrázó szerelmi líra, egészen a Sursum corda higgadt bölcsességéig, állhatatos türelméig ível, ahol a költő az emberi lét egy különösen tiszta állapotába került, és formás szonettjeiben osztogatja a titkokat.

*Kiürül a kehely forró vért kíván
áldozatul a Nincsből ereidbe
Újulás kezéből Végzet markába
szavak szivárognak vérrel vegyülve*

*...
bölcsőben jelek igék koporsóban
Izisz lába elé hullik a rózsza
szirmai a gerinc állomásain*

*a szár tűskéit örömmé hevítik
szerelmet játszani nem szégyen: nemes!
meghalni nem kudarc: hazaérés*

Ebben a versben is fölfénylik, miként Major-Zala „szerelmet játszó” költői megnyilatkozásaiban minde-
nütt, az a párhuzam, amit a végtelenbe felrepítő gyönyör és a halál lényegi rokonságaként emleget. Köl-
tészetének ez az ága, olyan tájak – a templom és a tengerillat - felé nyitott utat, amelyen eddig magyar
költő még nem járt, vagy nem mert elindulni.

NYELVÉLMÉNYEK

Egy alkalommal arról beszélgettünk, hogy sokak számára úgy tűnik: „pornográf” versei miatt Major-Zala Lajos a költészet fenegyereke vagy éppen elátkozott költő. Minderről így nyilatkozott:

„Az ember nem keresi, esetleg vállalja a sorsát. Abban az országban, ahol a legártatlanabb süldő lány is mocskos szájú magánember, de a nyilvánosság előtt elvárja »ártatlansága« védettségét. Abban az országban, ahol mindenki költő. Ahol se szeri, se száma a jó verset kakáló aranyajkú jó költőknek. Abban az országban, ha egyszer kiadják a csúnya verseket, talán én is szerepelek a kötetben.”

Majd miután arról kérdeztem még, hogy mitől vulgarizálódott a gyönyörű pillanat, mitől kopott meg a szerelem szépsége, az önironikus fanyalgásból menten a sajátos elmélkedés magasába emelte a válasz-
adást.

„Az örökkévalóságnak csendre van szüksége, a szerelemnek meg ritka, hamisítatlan ünnepekre. Mint a költészetnek is. A teljesítmények korában, ha a szerelmet is szexuális teljesítménnyé degradáljuk, akkor tényleg a szépség elkopásáról beszélhetünk. A szexualitásnak éppen az a legizgalmasabb rejtélye, hogy többet adhatunk, mint amennyit kapunk. Persze nem még nagyobb teljesítményt a teljesítményért. A szexualitás többlet emberségünk kiteljesedésében, de nem versenyfutás az élvezetért. S ez a többlet akkor és úgy fejleszthető művészetté, a szerelem művészetévé, ha levetjük magunkról nem a szemérmet, hanem annak legnagyobb ellenségét, az álszemérmet. Kiiktatjuk a nyelvi gyakorlatból nemcsak a közönségességet, hanem a prudériát is. Azt az erkölcsi magatartást, amely meghamisítja kapcsolatainkat, torzíja érezevilágunkat, megalázza partnerünket.

EPILOGUS

Egy alkalommal, a nyári melegben Hévízen, a „Rózsakert” teraszán söröztünk, amikor Lajos egy frissen gépelt verset tett elénk. A címe Ördögcsók, alatta ajánlás: „feleségemnek”. Megadta a módját, és amúgy majorzolásán felolvasta, majd dzsentris fogadást ajánlott: ha megmondjuk miről írt, kontójára azt és annyit iszunk, amennyit akarunk. Bevallom, a különös rejtvény megfejtése igazából nem sikerült, de talán jól is rendelték kudarcunkat az istenek, hisz utána fennhangon, minden szót külön-külön ízelve, simogatva, a téma méltóságához igazítva, a költő maga elemezte a „titokzatos” költeményt. A megoldás magában a versben, annak finom, illatos részleteiben rejtezik. Így mindenkinek ajánlom: olvassa el Lajos Testamentumának 176. oldalán.

Nem véletlen, hogy Major-Zala, a szerelem legintimebb gesztusáról írt versét feleségének, Lindának ajánlotta. Annak az asszonynak, akit „karintiai Sisi”-ként emlegetett, aki tiszta lelkesedéssel és pergő „err”-ekkel színezett magyarsággal elemezte nekem annak idején, a Hunyadi utcai „kápolnában”, az öreg zalai kovácsfűjtató alatt, Lajos szerelmi költészetét. Annak az asszonynak írta a verset, akiről a már korábban említett Tűnődések egy rövid részlete is szól. Engedtessek meg, hogy végül még ezt idézzem:

„Legkönnyebb sok-sok nőbe szerelmesnek lenni, és viszont. De a legnehezebb, ami csak keveseknek adatik meg, egy nőt egy életen át szeretni. Persze nem, mint egy szeretőgépet, ami csak a szenteknél létezik. Hanem azért, mert ebben az egy nőben a világ összes női élnék, akkor is, ha már ráncosodik az arca. Mert ennek az egyetlen nőnek az elvesztése a világ elvesztését jelenti.”

Gülch Csaba: Templom és tengerillat

Cséby Géza

Major-Zala Lajos és második otthona, Hévíz

Minden évben hazajövök mint most is
s majd vissza hazaérek oda
Hévízből Fribourgba barátoktól
barátokhoz Fribourgból Hévízre

Major-Zala Lajos *Láttál-e tündérrózsát becsukódva* című ciklusának előhangjában mondja el ezeket a szavakat. Barátoktól barátokhoz indul, Fribourgból Hévízre, Hévízről Fribourgba, Svájcban Magyarországra és Magyarországról Svájcba. Az 1949-ben Svájcba emigráló költő örök nosztalgiaja és honvágya a szülőföld és a befogadó föld iránt. Otthon és itthon, idehaza és odahaza kettőssége-azonosságja, az emigránsok és új hazát találók örök nagy kérdése kísérté végig életét.

Ha Magyarországra jött természetesen felkereste budapesti barátait, a könyvesboltokat, a kiadókat, de igazán Hévízen érezte magát jól. Vonzotta Zala, a kerkateskándi táj igézete, vonzották a magyar emberek még akkor is, ha verseiben olykor keményen bírálta őket. Nem véletlenül választotta Hévízt, a Hunyadi utcai telket, ahol kialakította kertjét, ahová felépítette villáját a pincével és a tetőtérrel. Mindkettőnek nagy szerepe volt előbb a Lajos-napi összejöveteleken, majd később a Csokonai Asztaltársaság találkozóin.

Az 1980-as évek legelején ismerkedhettem meg Major-Zala Lajossal. Megjelent műveit már volt alkalmam olvasni Mikus Gyula festőművész keszthelyi műtermében. Régi barátok voltak. Aztán Péntek Imre hívott meg egyik alkalommal Hévízre, Lajos napot ünnepelni. Már vagy harmincan voltak és birtokba vették a lakás valamennyi helyiségét. (A legnagyobb forgalom mégis a bejárat mellett levezető lépcsőn volt.) Lajos a teraszon sütötte a flekkent, az angolos marhaszeletekre fűszervajat rakott. Imádták a vendégeket. Ha jól emlékszem rá Pomogáts Béla rendre kérlete a szakácsi teendőket láthatóan örömmel végző házigazdát: nekem azért süsd át jobban. A gasztronómiai, kulináris élvezeteknél túl időt szakítottunk a beszélgetésekre, amelyeknek nem titkolt célja volt, hogy Major-Zala Lajos erősebb kapcsolatokat találjon a magyar irodalomhoz, hogy a nyugati magyar irodalom ismertebb lehessen a hazai mindennapokban. Írók, költők, zenészek, képzőművészek érkeztek Hévízre, s a testvérművészek jegyében létrejött Hévíz első irodalmi-művészeti szalonja. A meghívások később rendre megismétlődtek és a Lajos-napi bulik a Csokonai Asztaltársaság nevet viselő irodalmi-művészeti (laza) szerveződéssé nemesedtek. 1985-ben volt Csokonai Vitéz Mihály születésének 180. évfordulója. Ezért lett jelmondatunk Ady Endre versének címe: Vitéz Mihály ébresztése.

Ebben az évben mintegy negyvenen gyűltünk össze a hévízi villában... Elhatároztuk, hogy legújabb műveinkből olvasunk fel részleteket, majd a vendégek titkos szavazással odaítélik Szabolcs Péter szobrászművész plakettjét annak, akinek munkája a legjobban tetszett. (Ez esetben Csengey Dénes volt a díjazott.) A vendégseregben a költészetet akkor Takáts Gyula, Fodor András, Zalán Tibor, Papp Árpád, Hatvani Dániel, Kiss Dénes, Péntek Imre, Fülöp Gábor és természetesen a házigazda képviselte. A prózát Albert Gábor, Bertha Bulcsú, Csengey Dénes, Laczkó András, Csurka István, Tüskés Tibor, Dedinszky Erika a nyugati magyar irodalom képviselőjében jelent meg, jómagam műfordítóként. Mint a későbbiek során oly sokszor ott volt Pomogáts Béla, Németh János keramikumművész, Szabolcs Péter szobrászművész, Erdélyi Zsuzsanna, kinek *Hegyét hágék lőtöt lépék* archaikus imádság-gyűjteménye inspirálóan hatott Major-Zala Lajos költészetére. Adalék, hogy közös bemutatkozásukat én szerveztem meg 1984-ben a keszthelyi Balatoni Múzeumban. A rendezvény másnapján hívtak a városi tanács művelődési osztályára, ahol az egyik alfőnök nekem esett (idézem): *ilyen imás és pinás verseket pedig többet nem akarunk hallani*. Megdöbbsentem, mert a rendezvény végén még ő szorongatta legjobban Zsuzsa és Lajos kezét.

Gazdag volt és bővült is az asztaltársaság: *Ferdinandy Györggyel, Tóth Évával, Molnár Jenővel, Gülch Csabával, Tari Istvánnal, a Várdy-Huszár házaspárral, Jókai Annával, Tatay Sándorral, Ádám Gizellával, Kántor Lajosékkal, Faragó Laurával, Gelencsér Ferencéssel, no és a Kaláka Együttessel*. Megjegyzem a Kaláka Együttes zenésítette meg és adta elő Hévízen Major-Zala Lajos *Láttál-e tündérrózsát becsukódva?* című művét.

Az összejöveteleket a megyei elhárítás kiemelt figyelme kísérte. Nem volt nehéz felfedezni a vendégek autói között az idegen gépkocsikat és a látszólag minden cél nélkül fel és alá járkáló, egyik cigarettát a másik után szívó embereket. A megfigyelések egészen 1989-ig tartottak. Nem igazán törődünk velük. Azonban az asztaltársaság krónikása, Laczkó András feljegyzett egy érdekes történetet. Az egyik vendég (megesett, hogy az újakat nem mindenki ismerte) Szabó András szobrászművészként mutatkozott be, ám amikor Laczkó az iránt érdeklődött, hogy művésznünk milyen anyaggal dolgozik, az némi motyogás után, zavartan eltűnt.

Fotóösszeállításunk néhány arcot és epizódot villant fel a Csokonai (Asztal) Társaság több mint harminc év alatt lezajlott összejöveteleiről, a teljesség igénye nélkül.

A kezdet a hetvenes évektől Major-Zala Lajos és felesége, Linda „összeesküvése” a magyar irodalomért, a jelen a hévízi tanulmányi napok, a társaság szervezésében.

1989-ben saját pénzünkön (tizenhárman) kiadtuk az asztaltársaság első kisantológiáját. A még engedélyszámmal és törzsszámmal is ellátott kötet az alakulás ötödik évfordulóján látott napvilágot.

1992-ben Hévíz akkori polgármestere *dr. Kiss Lajos* állt elő azzal a kéréssel, hogy az asztaltársaság alakuljon át *Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társasággá*. Kilátásba helyezte a város anyagi támogatását, a Hévízi könyvtár megindítását s a mai Hévízi Irodalmi Napok elődjét, a Csokonai Tanulmányi Napokat. Így hivatalos patrónusunk, azaz szponzorunk is akadt. De ez már egy másik történet.

1993-ban Németh János kerámia-relieffel lepte meg. Gyermekien meghatódott. *Göcseji Csöcsös Madonna* – mondta, gyönyörű. Elhelyezte villájának falán és avató ünnepséget rögtönzött. Később vers is született az alkotásról.

Major-Zala Lajos a legmagasabb hőfokon tudta csak elképzelni munkáját, érzelmeit, szeretetét és gyűlöletét. Szeretetét a hazája, Hévíz, az emberek iránt és gyűlöletét a tunyaság, renyhesség, az ostobaság ellenében. Verssel üdvözölte, amikor 1979-ben Hévíz visszakerült Zala megyéhez. Verse megjelent a Zalai Hírlapban, de a hivatalos ítések fanyalogtak: nem időszerű. Aztán az egyik folyóiratszámból kiemelték szerelmes-versét: nem adhatjuk az ifjúság kezébe – megjegyzéssel. A város napján az alkalomra írt versét akarta elmondani: - Most inkább ne, nincs benn a programban. Hirtelen dühös lett: - Nem jövök többet. Aztán mégsem tehetette meg, hogy kedves városát örökre elhagyja. Mert hívta a tó, a barátok, hívta és várta Hévíz, s ő megértette ennek üzenetét. Gyermekait, svájci barátait Hévízre hozta, bejárta velük a környéket és dicselkedett: - Látjátok én itt születtem, nézzétek és csodáljátok ezt a vidéket, ezt a magyar tájat.

Kis előadásom *Major-Zala Lajos és második otthona, Hévíz* címet kapta. Milyen könnyű és milyen nehéz minderről szólni. Oly egyszerű, hisz itt van a ház, az udvar. Itt vannak az élet mindennapi kellékei. S közismert tény, hogy rendszeresen, hosszú hónapokat töltött Hévízen. A kérdés nehezebbik fele az, hogy miért? Erről részben az elején szóltam, másrészt úgy gondolom, hogy boldog volt Hévízen. Boldog a mindennapi bevásárlások alkalmával, hogy felismerték, hogy idevalósnak és nem jött-mentnek tartották. Boldog volt a győzypark öreg fái alatt, boldog, ha átruccanhatott Keszthelyre. Ez adta meg életének teljességét, az ihletet, a versírás gyönyörűségét és azt a hitét, hogy mindezzel egy jobb és szebb világ lehetőségét segítheti elő.

Azután eljött az az idő, amikor rossz híreket hallottunk Fribourgból. Hosszabbak lettek a Hévíz nélkül töltött hónapok, elapadtak a beszélgetések forrásai. Felépülve még hazalátogatott, elhozta új könyvét, átjött a keszthelyi Balaton-partra, hogy részt vegyen a város olimpiikonjainak tiszteletére emelt márványtomb avatásán. Fáradt volt és kedvetlen.

Lengyelországból hazafelé ért a hír Lajos haláláról, majd felesége Linda asszony küldött gyászjelentést. Hamvasztás utáni búcsúztatására Hévízen került sor, ott helyezték örök nyugalomra, a templom falában. Hazatért, immáron örökre a fribourgi Árva Dzodzet, a messzire szakadt Göcseji Legény. Amikor könyveit rendezgettem könyvtáram polcán, az egyikből kiesett egy fénymásolt lap, rajta a „tündérrózsa” már idézett verse:

Minden évben hazajövök mint most is
s majd vissza hazaérek oda
Hévízből Fribourgba barátoktól
barátokhoz Fribourgból Hévízre

magammal viszem és hozom szétdobált
szavaimat mert szétszórattam mint
Széth testvérgyilkos kezétől Ozirisz
hogy majd megtaláljanak...

Vajon megtalálják-e? Megtalálják-e szavait, a szétdobáltakat, a szélel elröppenőket és visszazállókat? Egyszerűen, sallangoktól mentesen, ahogy a *Születésnapi szó* című ars poeticának is beillő versében írja, s ahol összegzi életét:

Érdekes
nem történt semmi
írtam
éltem
szerettem

A fenti előadások – egy kivételével - 2006. október 6-án, Hévízen, a Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság által szervezett Hévízi Irodalmi Napok konferenciáján hangzottak el. Pomogáts Béla távolléte miatt írásban küldte el itt közölt szövegét.

Büky László

Fried István: Szomjas Gusztáv hagyatéka

Elbeszélés, elbeszélő, téridő Krúdy Gyula műveiben.

Nemrég számoltunk be folyóiratunk olvasóinak arról a kötetről, amelyben Kelemen Zoltán a történelmi regény Krúdy által művelt fajtájáról értekezett (Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben (Pannon Tükör XI [2006.], 3. szám, 51–2), s immár új Krúdy-könyvről szólhatunk. A Herder-díjas irodalomprofesszor, Fried István – mint nem egy korábbi tanulmánykötetében – most sem a hagyományos monografikus feldolgozásmódot követi, hanem az egyes munkákat elemző dolgozatai állnak össze pályarajzzá, amely pályarajzot az időrenden kívül az egyes művekben fölmerülő elbeszélői probléma tart össze. A századfordulós modernségtől a kései modernségig terjedő úton kíséri Fried az írókat ügyelve „az elbeszélhetőség, a nyelvi megelőzöttség, a személyiség létesíthetősége problémáira; nosztalgia, ironia, érzelmesség, elidegenítés milyen szerepet játszanak a Krúdy-művekben” (17). Fejlődésrajzról sincsen szó, minthogy Fried István úgy látja, Krúdy egy és ugyanazon kérdésekre különféle válaszokat ad. Ez láthatón ellentétben van azzal a Krúdy-kutatásban nem ritka szokással, hogy „a Krúdy-művekből következtessenek vissza egy (ön)életrajzi-empirikus szerző létezésére, s így annak a felfogásnak elfogad(tat)ására, miszerint a Krúdy-élet- és pályarajz meghatározó mozzanatokban, szakaszokban összecseng, egymást magyarázza, egymásból következik” (7).

A könyv tizenegy tanulmányt tartalmaz, továbbá bevezetőt és „Utószó (helyett)” megnevezéssel féltucat idézetet Kárpáti Auréltól Hans-Georg Gadamerig, amelyek Krúdyra, illetőleg az irodalomra vonatkoznak.

A Krúdy-olvasás című fejezetben (18–49) Fried rámutat, hogy „A kezdő Krúdy Gyula XIX. századi olvasmányaival akár beilleszkeszhető volna a hivatalosság kedvelte irodalomba, vagy »mérsékelt« modern szerzővé is válhatott volna. Ehelyett ezeket a századfordulós modernség »szellemében« értékelte át” (35). Ezért a Krúdy-olvasás még igen sok meglepetést tartogat a magyar és a közép-európai narrációs stratégiáknak a modernségek felől szemlélt elemzése szempontjából.

A szerző bravúros tanulmánya A novelláskötetek egymásra nézve (50–90). Zolnai Béla könyvtárában (amelyet a Magyar Tudományos Akadémia vásárolt meg) egybekötött Krúdy-könyvek vannak (Első szerelem; Élet Álom), ez a könyvkötészeti szintézis lehetővé teszi a különféle időpontokban kiadott művek játékos összeolvasását. Ehhez idézzük az imént említett Gadamer-citátumot: „A játék megmutatásában láthatóvá válik, ami van. Megmutatko-

zik és napvilágra kerül benne, ami egyébként rejtve van és láthatatlan” (329). Az Élet Álom gasztronómiai elbeszéléseinek is újszerű értelmezését adja a tudós szerző. Mintegy az étkezés poétikáját körvonalazza Krúdy (A pincér álma című novellában), s nem csupán megnevezi az ételt, hanem kibontja a megnevezés által bizonyos lehetséges fordulatokat: „Én egy dupla-húsleveset kérek, hosszú tésztaival, belekevert tojással, sárgarépával, zellerrel, karalábéval, nem bánom, ha egy kis karfiol-csutka is lesz mellette, de egy darab csontos marhahús mindenesetre legyen a levesben, mert azt szeretem leharapdálni...” (80). Az a hangsúlyosan egyedi viszonyulás, amely Krúdynál mutatkozik az ételekhez, az étkezéshez, részben a századfordulós narcisztikus magatartásforma pervertálódása, illetőleg „átszemléltetése”.

A Ki csinálja a regényeket? című tanulmányban (91–115) Fried elmondja, hogy Szindbád regényeiben és regényei által él, vagyis mond el történeteket, tör be történetekbe, vonják be történetekbe, s nem külön-külön, hanem többnyire egyidőben. A Szindbád-létből fakadó hajózás-metaphora a regényre és a megtett vagy még megteendő életútra is vonatkoztatható a fantáziabeli vitorlás révén. Alighanem Szindbád kalandjai reprezentálják a leglátványosabban a keresés »kalandregény«-ét” (115). Hasonlóképpen fejtegeti a kötet szerzője, hogy Ki beszél a »regényké«-ben? Krúdy Gyula N. N.-jének elbeszélő helyzeit (116–39).

A tanulmánykötet címadó dolgozata: Szomjas Gusztáv hagyatéka (140–63), amelyben az először 1922-ben Hét bagoly címmel megjelent művet a XX. századba való átlépés regényének mondja Fried István. A Krúdy-Magyarországnak ironiával és távolságtartással megjelenített XIX. századi világa jelenik meg, amelytől Szomjas Gusztáv búcsúzik, „és ez a búcsú egyben a változó írói státus, a más magatartásformákat követelő (irodalmi) korszak jegyében áll” (142). Szomjas szerint „a régi szemérmes, polgári Magyarországnak befellegzett”; „megszűnik a régi Magyarország ábrándosainak, tehetetlen álmodzóinak világa” (146). A Hét bagoly irodalmi kisvendéglőit benépesítő alakok valóságossága (szereplésük névvel vagy álnévvel) a Krúdy-olvasókat az életrajzhoz vihetik, annak részei és részesei. A Hét bagolyt olvasva „nem eltűnik a szerző, hanem egyfelől akképpen olvasódik a mű, hogy mögé képzelhető el az a szerző, aki megjeleníti a XIX. század végének irodalomtörténetéből hiányzó, de a Krúdy-esszéiben és más Krúdy-művekben megtalálható irodalmi világát, másfelől tautologikusan kifejezve a Hét

bagoly attól regény, hogy a referenciák »halmaza« fikcióvá lényegül, fikcióként funkcionál, nemcsak külső formáját tekintve regény, hanem regényes történet a szó eredeti értelmében” (149).

A tegnapok ködlovagjai (164–89) tanulmányfejezet az azonos című Krúdy-műről állapítja meg, hogy „az emlékezés téridejébe helyezi a századforduló, a századelő Magyarországnak reprezentánsait” (189). – Az elbeszélő mint útitárs (190–213) Krúdynak Az útitárs című regényével foglalkozik, amelynek történetmondása utazás közben (!) történik, amikor is bizonyosság és bizonytalanság közötti lebegést, lebegtetést tematizál. Például ilyen az időkezelés: „Akkoriban töltöttem be negyvenedik évemet [...] Ekkor kerültem X.-be, ahol hetven esztendő töltöttem”. Ilyen a helyrajz kezelése is: „A házak fala mellett történelemmé váltott emberek állodogáltak” stb. (193). A történelmi képek egyben jelenések is, az elbeszélő és az elbeszélés időbeli rögzíthetetlenségét valósítják meg. Valamilyen időn kívüli irracionális állapot jön létre. Az én és a nem-én, a fenséges és a triviális, az igazi és a nem-igazi vezet egymáshoz, s az én szétesettsége és heterogenitása nem jöhet számba a menekülés reménybeli helyeként – idézi Fried itt Peter V. Zimát, aki a későmodern gondolkodásmódot véli mindebben megtalálni. – Ki (a) velszi herceg? Öntükröző személyiség-játékok Krúdy Gyulánál (215–47) fejezet a Velszi herceg című, kevésbé emlegetett mű problematikáját taglalja a szereplők személyiségei szempontjából (is). A főhős, Bimy Pekár Gyula, a hivatalos Magyarország képselője, a Petőfi Társaság vezetői közé is tartozott, aki Császár Elemérrel azt a lapot szerkeszti, amelyben Krúdy és más írók ellen feljelentésszerű támadás jelent meg. A Velszi herceg mégsem kulcsregénnyel álcázott ellentámadás – mutat rá Fried István (234), hanem a személyiségfelfogás regényi megjelenítése. A XIX. század utolsó évtizedeiben Albert wales-i herceg magyarországi látogatásainak legendás részei beépültek a „boldog béke-idők” krónikájába (másokéival együtt, például Milán szerb (ex)királyéval, akinek mulató köréhez tartozott egyebek között Füst Milán apja is). A wales-i herceg nem „velszi herceg” – Krúdynál nem egy személyt jelöl, hanem egyre többet, amint ezt a tudós szerző igazolja a tanulmány további részében.

Boldogult úrfikor mint allegorikus téridő (248–80) – e fejezet a kiemelkedő jelentőségű regényt vizsgálja, s megállapítja, hogy „Mesemondásról és nem meséről, regénybe foglalt legendáról és nem vagy kevésbé (korszerű) regényalakzatokról van szó” (251), amelynek előideje I. Ferenc József uralkodásának ideje, a jelen viszont kettévált, az emlékező és felidézések révén jelenvalóvá lesz a múlt, amely éppen megidézetttségénél fogva »fikcionált« (255). Valójában nem a Monarchia, hanem emléke idéződik föl, koiné van e tekintetben: a szókincs, a német(es) kifejezések, az operettdallamok és -szövegutalások, az egyik szereplő császárszakála, a másik Girardi-gallérja, a Radetzy-marsot játszó zenélő óra és egyebek által. Fény-

kor, elmúlás és hanyatlás, amelybe belejátszik a fénykorról szőtt álmodozás is, hiszen „boldog” volt az úrfikor. S e kor és ideje „az az álom-Magyarország bizonyosság és bizonytalanság közt lebegő világa, amely az irodalomban és az irodalom által formálódik” (280).

Kit visz el az ördög? Egy Krúdy-regény fordított világa (281–303). Ezt a regényt Fried az eddigi értékelésektől elütő szempontból tanulmányozza, ugyanis úgy véli, hogy „a XIX. század vége vagy a modernség korszakfordulójának eseménytörténetét a szereplői érdeklődéseket, magatartásformákat nem egyszer szembesítik, egybevetik olvasmányokkal” (284). E tekintetben tér ki Fried a Don Quijote-kérdésre mint az időből kiesett figura magatartására, nem véletlen, hogy Jókai Mórnak és Mikszáth Kálmánnak is egyaránt volt Don Quijote mintájú műve. A szerző finom elemzéseiből csak egyet említek, azt, amelyik taglalja, hogy a vörös postakocsi milyen szövegösszefüggésekben bukkan föl (297–99), ebben is megnyilvánul a tanulmányírónak a nyelv és kifejezőmód iránti tisztelete, amely bizonynyal minden elemzés talpköve.

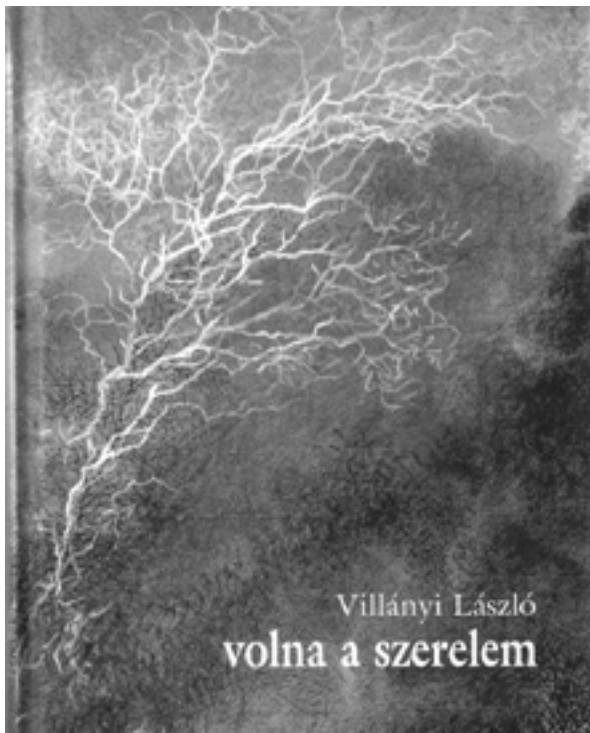
A kötet utolsó tanulmánya: Pesti divat 1912–1914-ben. Elbeszélői helyzetek a Rezeda Kázmér szép életében (304–28). A voltaképpen Így történt 1914-ben című posztumusz hírlapközlésként megjelent regény bizonyos hívszavait – ismétlődő kifejezéseit – sorra véve, például a „divat”-ot, megállapítja, hogy ezekkel formálja a szöveget, sugallja az elfogadó és elutasító (ironikus) véleményt, szóhoz engedi jutni az elbeszélőt, a főszereplőt vagy más szereplőt, arra is utalva, hogy a szerzői-narrátori álláspont legföljebb „részigazság” (313). E divatra legyen példa Fried alapján: Zola Emil akkor még divatban volt; ebben az időben nagy divat volt a pesti asszonyok között a szeretőtárs; nagy divat volt Pesten a szép lábak után való járkálás; (a Van Zanten szigeti vademberekről szóló) akkor divatos olvasmány volt, éppen a kulturált hölgyek irigyelték a vadembereket é. í. t. A többszörösen konstruált elbeszélői pozíciók talán a szerző számára véglegesen kétségessé vált eseménysor elbeszélhetőségéről vallanak, az esemény „egy szétesni kezdő világ látszat-karneváliságá”-nak (mint Fried mondja) apokalipszise.

E felvillantott témák Fried István Krúdy-könyvéből csupán az elemzés fő sodrát mutatják. A dolgozatok rendre magyar- és világirodalmi háttérű (összehasonlító) irodalomtudományi megalapozottságúak, ez azt jelenti, hogy a Krúdy-műveket számos összefüggés hálózatában látja és látatja. A recenzens természetesen a szaktudományi bőséget nem tudja bemutatni, indokoltságának érvényéhez mindenek előtt Fried könyvét és persze Krúdyt kell olvasni – s immár több tekintetben másként, mint eddig.

(Palatinus Kiadó, h.n., 2006)

Sütő Csaba András történet, ötven körülől

(Villányi László: volna a szerelem)

Attól tartok, elfogultak vagyunk: szeretjük a történetet. Bárhogyan is van, bárhogyan is volna, életünk, létezésünk megértése, szemlélése történet által valósul meg. Saját magunk és mások számára is. Mintha minden életben tapasztalt, megélt mögött felsejlene a narratív leképezés kényszere. A készítés, hogy a velünk megtörtént mondható, definiálható legyen; megragadható, emlékeztető; érthető és maradandó mindannyiunk számára. Mindezt szeretjük egy rendben látni és láttatni; mintha a történet keretei egyben életünk kereteit jelentenék, s az egyes epizódok fontos állomásokat, akár fizikai, akár intellektuális vonatkozásukban.

Abban pedig egészen bizonyosak lehetünk, hogy a szerelem a legvirulensebb, legtermékenyebb narratívák között tarttatik számon, akár egymáshoz intézett beszédeinkben, akár a magánbeszédben. Ennek minden erejével; szélsőséges érzelmeivel, intenzitásával, különleges, semmivel össze nem téveszthető aurájával.

Ezen beszédnek speciális, mondhatni rendhagyó esete a szerelem költészete, amely túlmutat a fentiekben; a szerelmes vers olyan impulzív entitás, amely intimitását a

kollektív megtapasztalás lehetőségébe transzponálja; úgy beszél tárgyaról másoknak, hogy egyszerre tarja fenn és szünteti meg az intimitást. Olyan távolság kidolgozására törekszik tehát, ami megtartja és felszámolja a szerelem történetének magánjellegét, és a kollektív észlelés és tapasztalás horizontjába állítja azt.

Villányi László 2006-ban megjelent verseskönyve, a volna a szerelem azonban a történetelvűséget szinte azonnal átlényegíti. A lineáris kohézió rendjét megfordítva, csak az utólagos (re)konstrukcióval találkozhatunk; ezt egyik oldalról a lírai én retrospektív tevékenysége erősíti meg (hozza létre), az olvasó pedig ezt az eleve töredékesen felidézett, koherens halmazt értelmezi. A szerelmet, azt, ami volt, nem van, nincs, lehetett volna, volt is, de még sincs.

Ahogy Villányi korábbi könyveiben, a tér-és idő kontinuális egysége megbomlik; ennek hátterében pedig jelen esetben a szerelem felforgató ereje áll. Megjegyzendő, hogy a kötet lineáris szerveződés jeleit mutatja; a szerelem eljövételével azonban mindez megbomlik, visszajára fordul és megáll az idő, kitágul a tér, s egy egész élet változásának, újraértékelődésének lehetünk tanúi.

Utólagosan (is) rekonstruálható tehát egy szerelem története; jelen esetben nem a dokumentáció, inkább a felszámolás igényével. Végső soron azonban a kötetegész mégiscsak történetként, ha mégoly töredékes történetként olvasandó, ám nem csupán feltétlenül a szerelem az, ami a verseket egy mezőben tartja, hanem egy másik attitűd, ami végig érezhető a könyvet olvasva: az öregezés. A kor, ami a szerelemmel különleges, mondhatni ambivalens viszonyban áll. És innen indul Villányi története; abból a látszólagos ellentmondásból, hogy a szerelemnek ideje van, a szerelem elmúlik, elkerül, nem talál meg minket, vagy mi nem találunk rá, s akkor, amikor már szinte végleg lemondanánk róla, egyszerre letaglóz; egyszerre csak van, keletkezik, s betölti a tudatot.

A volna a szerelem verseiben tehát két történet materializálódik. Az egyik látható, a másik pedig mindezt látens módon egészíti ki. Amit látunk, olvasunk, egy ötvenéves férfi és egy fiatal nő szerelmének töredékes története, a kezdetektől a beteljesülésen át a szerelem múlásáig. A másik történet pedig mindennek utólagos, reflektált elmondása.

A szerelem előtti időre datálható versekben domináns szerep jut az öregedésnek; érezhető a szerelem nélküliség áldatlan állapota, s a lírai én ennek egzisztenciális körülményére vállalkozik.

Villányi mintegy kívülről szemléli magát, azaz a reflektált-ság totális igényével lép fel: „képzeldéssel telt el életem, becsaptad magad / unos-untalan, ötven év kellett, hogy elhidd, / aki a fűt után kap, földre veri a szemeket.” (Ötven év)

A lírai én egyes szám harmadik személyű beszéde egyértelművé teszi e nézőpont használatát: „nála történet lett a bőrébe fúródó tűlevél / árnyékából, egy felhő foszlá-

nyából is, bizony, / nem volt megnyugtatóan fölkészítve a szerelemre.” (Történet lett)

Már-már a számadás igényével (kényszeredettségével?) állítja párba a nőket, akik szerethettek volna, azokkal, akiket ő szerethetett volna (A nők, akik szerethettek volna; A nők, akiket szerethettem volna). A feltételes mód megakadályoz minden további asszociációt, a pusztá kimondáshoz a lemondás sztoicizmusa párosul.

Két olyan darabot találunk, amelyek mintegy átvezetőként funkcionálnak; ezek még egy általános pozícióként értelmezik a szerelem tárgyát. Az Üsse kő című opus posztulálja az eljövendő Másikat; előre kimondja, ám nem akarja meghatározni, nem akarja elképzelni. Tudja, hogy sokkalta fontosabb ennél a kimondás lehetősége, az ebbe vetett hit, amely már-már a boldogság provizórikus előképeként jelenik meg: „eszemben sincs kigondolni a részleteket; / üsse kő, ha nem hasonlít kedvenc kavicsaink erezete, / esténként majd úgyis egymásba ömlenek gyerekkorunk / folyói”.

A Fénykép ötéves korából magánbeszédében pedig az egykori kisfiú mosolyából merít erőt; az ő bizakodása a lírai ént is reménnyel tölti el: „Az a kisfiú a képen, aki mégiscsak / én vagyok, [...] még mindig nem gondol reménytelennek.”

A kötet versei hatsoros, egy mondatos strófákba szerveződnek; a szabadversek erős gondolatrítmusát megtöri a harmadik sor végén a pontosvessző. Valahogy úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a szonettforma sextettje, de felfoghatók tételmondatok kifejtéseként is, vagy nyitó-és záróteleknek.

A kötetnek ezt a rendjét öt alkalommal prózaversek törik meg; az első prózaversben pedig az áhított fordulat bekövetkezésére lehetünk figyelmesek: „zuhanok, végre zuhanok, zuhanok a szerelembe.” (Ötvenévesen...)

A kötet ettől a ponttól kezdődően fittyet hány az időrendiségnek; felidézett, ugyanakkor alaposan megformált mozaikokat, kollázsokat látunk sorjázni. A szerelemről valani, ahogy csak kevesen tudnak: ebben áll Villányi László költészetének egyik eszenciája. Analógiái, párhuzamai, kapcsolódási pontjai olyan mélységű átélést sejtetnek, ami az egészen magasrendű költészetnek sajátja. A számukra tökéletes világot, az intimítást, a távolságot, a hiányt, a közös élet apró jeleit, jeleneteit minden esetben finoman, szinte alig észrevehetően távolítja el; a kommentálás, az – utóidejűségből fakadó – hozzátoldások alig észrevehetőek, szerves egészként épülnek a versbeszédbe.

A szerelem Villányinál képes az idő felbontására; a kedves alakját utólagosan korábbi életének periódusaiba vezeti vissza: „Istenem, ha ezt látnák osztálytársaim, / még így, harminchat éves késéssel is, / amint átölelsz iskolám kapuja előtt; / éneked a jól ismert folyosón a szeplős / fiúhoz ér, s a szomszéd egykori kertjében / illatozni kezdenek a valaha nyílt rózsák.” (Rózsa)

Újra bejárja a formálódó szerelem tereit, kollázsokat épít a közösen bejárt helyekből; Kanizsa, Szabadka, Lillafüred,

számunkra talán érdektelenekek, de nem kell értenünk, ez magánterület; a szerelmesek szakrális tere, ahová bepilanthatunk, eljuthatunk, de érteni nem fogjuk, mi miért fontos. Mintha egy evidens, el nem múló boldogság képződne meg; át- és felülírják az éveket, átlényegül és elhalványul a múlt. A múltbéli én, az emberi élet egyes stációi mintha utólag igazolást nyernének. A várakozás nem volt hiábavaló, elérkezett az évek óta várt beteljesülés: „Évről évre, minden őszen, úgy ültem fel / piros biciklimre, mintha várt volna valaki / a folyónál, mániákusan tekertem a töltésen; / álltam az ártér fényeiben, akárha angyalok, / szálltak az ökörnyalak, tartottam tenyerem, / mint egy majdani májusban, arcodra várva.” (A helyszín) (A kiemelés tőlem, S.Cs.A.!)

Az csak a kötet végére érven válik nyilvánvalóvá, hogy a beteljesült, boldog szerelem elbocsátással végződött. Viszafelé olvasva pedig egyértelmű lesz, hogy a szerelem magasrendű átélésének és megtapasztalásának megfogalmazási kísérleteivel találkozhatunk.

A kötetet záró vers (Adria) a maga töredékességében adja a kötet lezárását. Azzal, hogy a szöveg kvázi elszakad, megszűnik a beszéd; ám a szerelem korántsem tűnik el; olyan entitásként tűnik elénk, amely múlásával is marandandó. Nem tudjuk biztosan, hol és mikor talál ránk, de mi is rátalálhatunk. Magunkra, egymásra, ugyanazon történet lapjain.

(Orpheusz Kiadó, 2006)

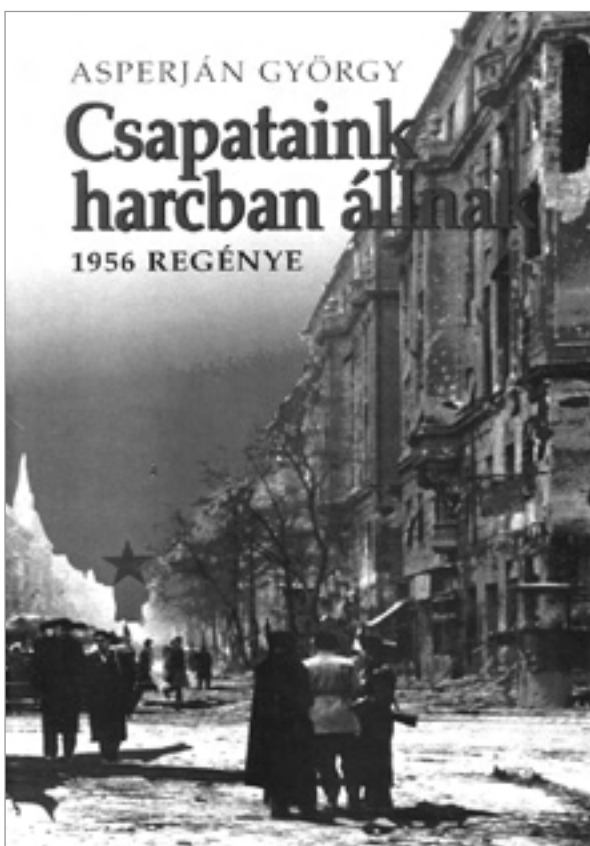

Mátrai István
Snitt, 2006.

Szemes Péter

Egy ifjú munkás a forradalomban

Asperján György:
Csapataink harcban állnak

2001-es első kiadása után idén, a forradalom és szabadságharc 50. évfordulója apropóján újra megjelent Asperján György *Csapataink harcban állnak* című regénye. A szerzőnek így – hosszú alkotómunka gyümölcseként – a József Attila életét feldolgozó *Fogadj szívedbe*, és a *Labancz Anna gyilkosság* mellett immár rövid időn belül a harmadik könyve látott napvilágot. Az '56-os eseményeket naplószerűen, az író alteregója, Cselák Lajos (Laj) „életélményeként” megjelenítő szöveg nem a Parlamentben ülő, rádióban szónokló korabeli politikusoknak, nem a hataloméhes, a rendszerváltás után a jelenlét intenzitásához képest bőséges kárpótlást nyert résztvevőknek, hanem az eszméért naponta életüket kockáztató

és feláldozó, nem gyáván megalkuvó pesti srácoknak állít emléket. Ennek megfelelően a Tűzoltó utcát védő fegyveres csoport később mártírhalált halt parancsnoka, Angyal István jellemét emeli mércévé, ehhez képest a történet részeseinek, a regény reális alapú vagy teljesen fiktív alakjainak megítélését az olvasóra bízta.

A főhős, Laj sorsa már 17 éves koráig – az elbeszélte történet kezdetéig – is meglehetősen mostohán alakult. Szülőanyja négy hónapos korában egy személyvonaton hagyta, a kisfiú idegen családoknál nevelkedett. Az egyetlen, aki igazán szerette, nevelőanyja, a „mama”, Kecskemétre költözött leányával és a kommunista eszméhez végletekig hű vejével, a „tehenek segge mellől” felkapaszkodott katonatiszt, Lajos bácsival. Ahogy nőtt Laj, intézetről intézetre került, majd ipari tanuló otthonba, ahol ki volt téve az igazgató, Vajda elvtárs homoszexuális zaklatásának is. Nem véletlen, hogy munkaerő tartalékként az igazi, gondoskodó szülők nélkül felnőtt fiú (anyja mikor szükség volt rá, mindig megtagadta, méltatlannak bizonyulva ezzel fia szeretetére) Rákosi elvtárs látogatásakor, az általa elszavalt ünnepi poéma után „Édesapám” felkiáltással borult a „szeretett vezér” keblére. Az iskola elvégzése után vasesztérgályosként kezdett dolgozni és különböző munkásszállásokon lakott, a regény cselekményének indulásakor éppen a Szövetség utcáin.

Behatárolt lehetőségei ellenére a fiúban elevenen él a vágy, hogy mint példaképe, József Attila és olvasmányélményei, a Vörös és fekete hőse, Julien Sorel, vagy Jókai romantikus alakjai (különösen az *És mégis mozog a föld...* Jenő Kálmánja) kiváljon a számára rendelt közegből, tehetségét nemzete szolgálatába állítsa. Ennek megfelelően esti gimnáziumba iratkozik, ahol hamar felfigyelnek rendkívüli képességeire és saját történelme, a vele történt események dokumentálása végett – a vágyott írói hivatáshoz elengedhetetlen a későbbi történet-alapanyag rögzítése – az ideálként választott magyar költő megtanult kézírásával, napló írásába kezd. Később, ugyancsak József Attila példáját követve, szóról-szóra haladva elkezd bemagolni a német szótárt is.

Ugyancsak a „vasba öltözött osztályból” kiemelkedés vágya hajtja a forradalmi eseményekbe. Hamar érzékeli, hogy a munkásszállás sivár világával szemben mennyivel inkább neki való lenne az egyetlen légbőve. Október 22-én szaktársával, Paróczival részt vesznek a mérnök-hallgatók gyűlésén, ahol elhangzanak a 16 pontból álló követelések, majd másnap kimegy a lengyelekkel való szolidaritás-tüntetésre. Innentől kezdve Laj voltaképpen csak sodródik az árral. Szinte minden jelentősebb helyszínen feltűnik: jelen van a Bem téren, a Parlamentnél, a Sztálin szobor ledöntésénél, az Astoriánál. Szembesülnie kell azonban a történések árnyoldalával is, érzékeli, hogyan válnak a megmozdulások egyre inkább méltatlanná a szabadságharc magasztos eszméihez (a könyvégetést a Horizont könyvesbolt előtt, miként lőnek a frissen fegyverhez jutott utcagyerekek félelmükben, az oroszokhoz hason-

lóan, mindenre, ami mozog, a népítéleteket, melyeknek sokszor igaztalanul megvádoltak is áldozatul esnek, a rákosrendezői vasúti vagonok és az Orion gyár kifosztását, és a legszörnyűbbet, a harcokban elesett karhatalmisták holttestének meggyalázását) – a borzalmakról érzékletes képet fest a szanaszét heverő temetetlen halottak sokszor naturalisztikus ábrázolása, szimbolikussá válik a kifolyt vért nyaló ijedt kutya és a szoborszerűen fekvő szép lány, szíve felett a bíbor lyukkal. Az események bemutatása sokszor ironikus – ezt kiemeli a kitűnően megkonstruált nyelvezet, a különböző társadalmi állású alakok jellemző beszédmódjának, a hivatalos szervek diskurzusának formájában is –, az újságok, a rádióban elhangzó beszédek, közlemények, érkező hírek szinte kizárólag valótlán, vagy a történéseket személyesen átélő Laj tapasztalatának nem megfelelő tartalmakat közölnek (a kötetbe valóban elhangzott, vagy publikált szövegeket válogatott ennek hangsúlyozására a szerző). A leginkább átlátszó egyike – már a forradalom bukása után – arról tudósít, hogy „még a szemét Kádárnak is sok, amit az oroszok megparancsoltak neki, összevitakozott Andropovval, aki pisztolyt rántott és lelőtte”. De nem kevésbé bizonyulnak megtévesztőnek a regényben Nagy Imre miniszterelnök nyilatkozatai sem, így a szovjet csapatok támadásának megindulása előtt, ugyanakkor harcizaj-aláfestéssel bejárt szöveg „Csapataink harcban állnak...” kezdetű.

A sorsfordító napok alatt Laj életében hárman különös szerepet kaptak. Az első lány, akihez még ipari tanulóként inkább lelkileg, mint fizikailag vonzódott, az ideál, Pelsőczy Valéria volt. Aztán október 24-én csodálatos éjszakát töltött Sárival, melyen a vágyott aktus ugyan nem történt meg, de végre volt valaki, akinek sokat jelentett, aki biztosította szerelméről. Másnap együtt vonultak a forradalmi tömeggel a Parlamenthez, ahonnan azonban, miután az ávósok és/vagy a szovjetek az összegyűlték közé lóttek, barátnőjét tüdőlövéllyel viszi el a mentő. A fiú sokáig hiába keresi őt a különböző kórházakban, míg végül a munkásszálláshoz legközelebbi, Szövetség utcai intézményben találja meg. A találkozás után – mely a haldokló Sári számára döntő elhatározást hoz a rezignáció helyett az élni akarás választása mellett – a lány ismét eltűnik, tüdőszanatóriumba szállítják. Laj szívében az idő multával kezd kiüresedni az addig Sárinak fenntartott hely, szerelme képe megkopik, már egyre kevésbé hisz az ominózus éjjel fülébe suttogott szavak igazában. Ráadásul nagy hatást tesz rá a Rókus kórház prospektúráján látott – fentebb említett – halott egyetemista lány mintegy megbabonázó szépsége, melyet aztán a fiú a temetőben, ahol elgondolása szerint az élők sorából eltávozott barátnője testét keresi, újra megtapasztal.

Laj egyetlen igazi barátja Nagy Pista, akivel a titkos versírás közös szenvedélye hozta össze. A zuglói munkásszállón lakó fiút rendszeresen felkeresi, kirándulni járnak, ahol a regény főhőséről több fotó készül. Nagy Pista a későbbiek során is hódol hobbijának, olyannyira, hogy – miután

az MDP székház ostromakor összetalálkoznak és a szovjet bevonulásig nemzetőrként együtt „szolgálnak” – végigfényképezi a szétlőtt várost és az általuk átélt eseményeket (többek között barátját fegyverrel a kézben, a holtukban meggyalázott ávósok mellett). A két fiút végül az ellenséges támadás elsodorja egymástól: hősi kalandos úton (megkegyelmeznek neki az utcákat átfésülő katonák, tanúja lesz egy felkelő esztelen hősiességének, ahogy súlyosan sebesült társáért visszamegy a szovjet tank elé, elrejtik egy ház lakói) jut el a Szövetség utcába, Nagy Pista pedig a felkelőkkel menekül.

A szállás lakói, Laj szaktársai közül a maga sajátos módján kiemelkedik a huszonéves Magony Feri. A kulák-származékú fiú már a regény elején összeverekszik a karhatalmistákkal, a forradalom ideje alatt pedig az események egyik fő részese, a Corvin közben harcolók egyik vezetője lesz. Laj kezdetben nem rokonszenvezett a durva lelkületű Magonnyal, később azonban sajátosan logikus gondolkodásmódja, bajtársiassága miatt megkedveli, így Feri voltaképpen a regény másik meghatározó alakjává emelkedik. Mindketten jelen vannak a zsarnokságot jelképező Sztálin szobor ledöntésénél (az idősebb fiú természetesen tevékenyen) és az esemény közös megéltsége okán a kommunista pártvezérek villáját kifosztó, majd munkásszállásra visszatogató nemzetőr már nem akarja maga mellől elengedni fiatal barátját. Magával viszi gyáruk színjátékszerű munkástanács-választására (ahol a legnagyobb szakértelemmel az osztályidegen portás rendelkezik és a forradalom után is a korábbi vezetők – az igazgató, a művezető és a szakszervezeti titkár – maradnak hatalmon), megmutatja a Corvin közt (itt Laj tanúja lesz az elfogott ávósok és raktárfosztogatók kivégzésének), kazamatákat keresnek az MDP székház ostroma után (az épület egyik szekrényében elbújt titkárnőt találnak és a főhős női rendőrköpeny kap), gépjárművet szereznek a Pannónia utcai garázsból és meglátogatják Zuglóban a gyárigazgató lakását, ahonnan feleségét, Halabrinnét elviszik saját szállójukra. Magony számára egyedül az képvisel értéket, amiért maga is harcol, a remény, hogy egyszer majd jobb lesz, ennek megfelelően lenézi a Parlamentből szónokló Nagy Imrét, a palotája biztonságába vonuló Mindszenty bíborost, a zsarnokságról írott híres versét közreadó Illyést – általában mindazokat, akik csak beszélnek, de nem cselekszenek, nem kockáztatják életüket. Gondolkodásmódja eltér a forradalom alatt karriert csináló Oláh Viliétől (Laj korábbi iskolatársából rendőr őrnagy lett), a „magukat csak funkcióban megbecsültnek érző” nemzetőr-parancsnokokétól (amilyen például Bajusz), vagy az idealista Angyal Istvánétól. Mikor kiszállnak letartóztatni egy magas rangú ávóst, akit, miközben feleségét próbálja védeni, Magony agyonlő, barátja megundorodik a gyilkosság elkövetőjétől. Feri azonban erőszakkal maga mellett tartja Lajost és csak november 4-én szakadnak el egymástól.

A forradalom vérbe fojtása után hősiünk egy ideig Pesten marad, meglátogatja a Péterfy Sándor utcai kórházban az

öt menekülése közben befogadó doktornőt. Itt az intézmény alagsorában, ahol sztrájkra felhívó röpcédulákat gyártanak, találkozik újra Angyal Istvánnal. Miután azonban a vele rendkívüli módon kedves orvost letartóztatják, nem jelentkezik többet. Emellett nagy meglepetést kelt Magony újbóli felbukkanása, aki úriemberként öltözve a Gellért Szállóba viszi a fiút, ahol minden jóval elhalmozza, és arra kéri, tartson vele külföldre, ő már megszervezte utazásukat. Laj hosszan gondolkodik, végül mégis elutasítja az ajánlatot, pihenésül inkább Kecskemétre megy két hétre, meglátogatni a mamát és családját.

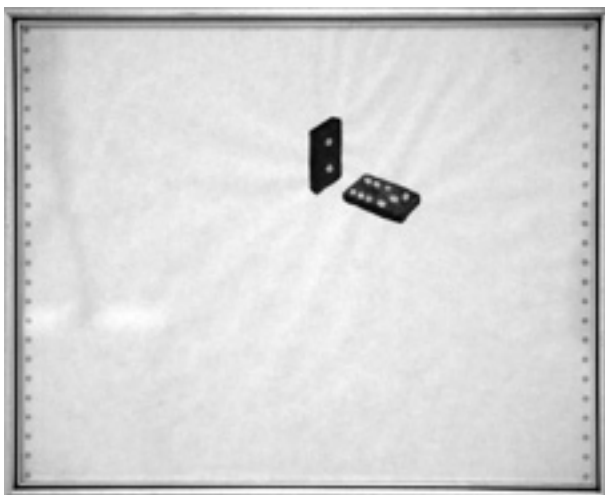
Miután visszatér a fővárosba, tapasztalja, hogy – feltehetően Halabrinné közbenjárására, Magony utolsó ajándékaként – a szállást teljesen felújították és a munka ismét elkezdődik. A fiú az általánosan hirdetett amnesztia ellenére fél a felelősségre vonástól, amire minden oka meg van, hiszen egyik este váratlanul pufajkások kutatják át a munkásotthont (az ellenszegülő Kucsá Bélát elviszik, majd miután beszervezték, elengedik), az üzemből pedig hirtelen elbocsátják. Sütőipari segéderőként helyezkedik el és ágyrajáró lesz egy özvegnél, de mert ott nem olvashat éjjel, így inkább a sütődében alszik. Lassan rendeződnek a viszonyai: a gimnázium igazgatónője, ahova esti tagozatra jár, segítséget, jobb munka- és szálláslehetőséget ígér és megtudja, hogy Sári él és vár rá.

A rendőrség azonban egy éjszaka házkutatást tart a sütődében, majd miután egy elrejtett pisztolyt találnak, Lajt letartóztatják. A Gyorskocsi utcai vizsgálati osztályra viszik, ahol köztörvényes bűnrel gyanúsított zárkatársat kap. A kihallgatáson aztán beigazolódik, amitől tartott, „ellenforradalmi” tevékenységéről kell számot adnia. A szovjet kihallgató kérdéseire Fagyjev hőseinek szavaival válaszol, az új vizsgálóval, Fazekas Simon főhadnaggyal viszont meggyűlik a baja. Halmazódnak a bizonyítékok ellene, előkerülnek Nagy Pista fotói és a szembesítések sem mellette szólnak. Találkozik a fényképek készítőjével, aki áruló lesz, csak, hogy mentse életét és Magonnyal,

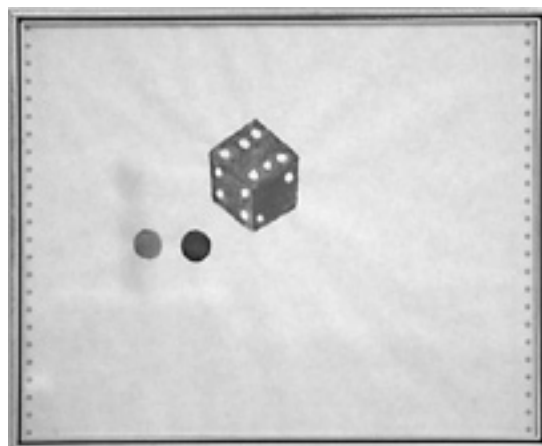
akit hazaszökésekor fogtak el (sebesült öccsét akarta látni). Feri a vizsgálat alatt teljesen megvadult – megütötte a szovjet tisztet és káromkodva szidta a magyart – és mivel Laj sem írta alá a beszervezési papírt, bíróság elé állítják őket. A tárgyalás színjátékszerűen zajlik, már megkezdésekor készen áll a halálos ítélet, aminek kimondásakor az elszabadult Magony megtépi a „vérbírónt”. A Laj mellé fogadott ügyvéd hiába követ el mindent (előkeríti a fiú eseményeket dokumentáló napló-jegyzeteit és az ávost, akit az MDP székház ostromakor megmentett), a büntetés mértéke másodfokon sem módosul. Az utolsó éjszakán, a hajnali akasztás előtt Magony – akit még az örök is tisztelnek – próbál lelket önteni barátjába, sikertelenül. Miközben a többi elítéltet kivégzik, utolsó látogatóként Sári érkezik – a szerelmeseket úgy kell kitépni egymás karjából. Az akasztófa alatt Laj végül kegyelmet kap, a halál-büntetést Dobi István életfogytiglani börtönre változtatták...

Asperján György *Csapataink harcban állnak* című regénye, amint fentebb utaltam rá, nagyrészt önéletrajzi ihletésű, az események személyes megélésén alapul. Mint minden irodalmi műalkotás, kétségtelenül fiktív szöveg, azonban a kordokumentumok (az objektív elemek) plasztikus korpuszba illesztésével koherensebb mű-egészt hozott létre, mint a *Labancz Anna gyilkosság* vagy a *Fogadj szívedbe* esetében. Ebből kifolyólag az '56 eseményeit feldolgozó könyv sokkal inkább alkalmas lehet arra – amit a forradalmi tematikájú, egyelőre csekély mennyiségű irodalmi textusok esetében mindig csak remél(het)ünk –, hogy a fiatal olvasók számára (is) művészi alapossággal kidolgozott cselekménye mellett objektív tájékozódási potenciát jelentsen. Ilyen regényként pedig különös értéket képvisel nemcsak az '56-os, de a kortárs magyar irodalom egészében.

(Digital Kiadó, 2006)

Szemes Péter: Egy ifjú munkás a forradalomban

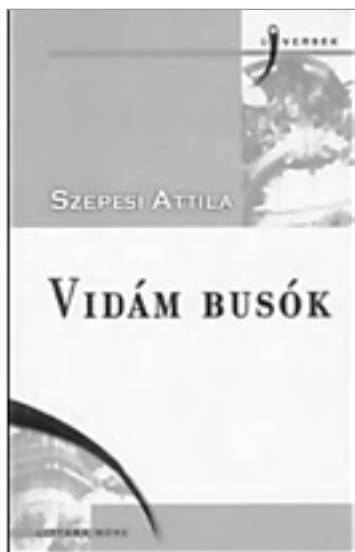

Fischer Judit: Apró képek, részlet

Kerék Imre

Versek - aranyfedezettel

Szepesi Attila: Vidám busók

Ámulatra méltó az a hihetetlen termékenység, az a több műfajban is remekeket termő, fegyvermezett alkotó munka, az az esztétikai igényességből jótányit sem engedő, konok szívósság, s a hibátlanul működő kvalitásérzék, mely kortársi líráinkban a legkiválóbb költőink közé emeli Szepesi Attilát. Témavilága koncentrikus köröként mind szélesebb gyűrűket hullámoztatva bővül. Jellegze-

tes témái néha visszatérve új meg új árnyalatokkal, hangulatokkal egészülnek ki, mindemellett új meg új irányokban kísérletezik, épp ezért sohasem egyhangú, monoton hangvételű líra ez. Formai eszköztára pedig páratlan: mindent tud, amit a költészetről, a magyar nyelv titkairól tudni érdemes, líráink ritmuskincsének valamennyi lehetőségét poézisébe építi. Éppoly változatosan alkalmazza az antik görög-római stófaszerkezeteket (alkaioszi, aszklepiadészi, szapphói stófákat, a hexametert, a disztichont, stb.), mint a magyaros-hangsúlyos verselés ritmikái változatait, valamint a nyugat-európai verselés sor- és ritmusképző mintáit, netán épp a szabad vers másfajta kötöttségeit érvényesíti, olyan nagyszerű elődöktől is ösztönözve, őket tovább folytatva, mint Füst Milán vagy Kassák Lajos.

A költő legújabb kötete, a *Vidám busók* téma- és formavilágát tekintve tökéletesen szerkesztett verskötet (a manapság untig emlegetett, de érthetően máig sem definiált posztmodern blöffölmények közepette). Verseiből határozottan kirajzolódik egy mind teljesebbé váló költői világkép és eredeti életszemlélet. Szepesi nem enged semiféle ízlésterrornak, szelíden, de eltökélten járja a maga költői útját, s megveti az újmódi esztéta-bölcsék sanda tanácsait, akik arra oktátnák a költőt, hogy: „Csúnyán kell írni, szépen könnyebb.”- mint egy régebbi négy sorosában írja. Szepesi mer szépen írni lehangoló, rútnak is mondható jelenségekről, társadalmi fonákságokról, mert tudja: a rút is megszépül, ha igazat, érvényeset és időtállót szólunk

róla, e tekintetben mesternek tekintve-folytatva Baudelaire-t, bátor közös mesterünket a poézisben, aki pl. *A dög* című versében is megtestesítette ezt a fajta törekvést és eszményt. (Szepesi csavargó-versei közt is jó néhány jellegzetes példa van erre.)

Mindezen kívül versei ihlető forrásaként merít a Bibliából (Dürer lovasai; A tékozló fiú) *A könyörtelenül múltó idő* és a történelem rontó hatalmát érzékelteti egy eltűnt magyar falu sorsában (*Kerekikál*). Nincs jelentéktelen téma számára: verset ír az ördög harapta fűről, elnyűtt pulóveréről (*A fekete pulóver*), korunk hajléktalanjairól, kukázóiról, balekjairól (*Egy csavargóra*). Humánus együttérzéssel és részvétellel fordul az élővilág eleség után kutató kis lényei felé (*Téli madarak*). Érzékletesen megeleveníti *Casanova kertjét*, tarka flórájával, faunájával. Ki kell emelnünk, hogy Szepesi verseinek tágas hátteret ad gazdag természetismerete, melynek elemeit, mozzanatait, motívumait szüntelenül beleépíti verseibe, s mellőzve minden tudálékoskodást, magától értetődő természetességgel teszi ezt, Csokonai, Fazekas, Tóth Árpád módján. Lankadatlan szenvedéllyel botanizáló, nyitott szemmel és szívvel járó-kelő utódjuk ő. Poézisének hátterében mély élet- és valóságismeret húzódik meg aranyfedezetként a versek arányosan tagolt stófáiban, mívesen megkalapált sorokban.

Mint ahogy megragadó látomást bont ki ősi, elemi realitásokból, halmozott igék dinamizmusával, hangutánzással a nagy angol költő és festő megidézése közben. Íme, egy jellemző része a versnek:

Gubbaszt a lócán, néha nagyot rikolt
a vén rézmetsző, éjszaka látnoka.
Hallja, ahogy – se arc, se szó! - fel-
zúg az idő: meredek tűzoszlop

gyúl a magasban, csillag alápereg,
folyam kiszárad, fortyog a tenger és
az angyalok kacagva szólnak:
játszik az Úr! Dadog és sikong a

vad szél, tört hangok csuklanak és avar
pörög, kő koppan, füttyög az éj, suhog
lombok között a szárny, sziszegve
árny kavargó...

(William Blake az angyalokkal társalog)

Kiemelésre méltó, hogy Szepesit gyakran készleten írásra egyes műalkotások nem pusztán merev reprodukálása, inkább sokágú megjelenítése: az általuk benne keltett gondolatok, érzelmek, az ő egyéniségéhez, vonzódásaihoz illeszkedő képek, képzetek sora. Cáfolatául mintegy annak a balvélekedésnek, miszerint ún. „másodlagos kultúrlémények” nem lehetnek a poézis tárgyai. (Vastag kötet telne

meg olyan versekkel – jelent már meg ilyen nem is egy –, melyeket szerzőik egy-egy rokoninak érzett műalkotás örvén írtak vagy alkotójukhoz szóltak szuverén módon, vonzódásukat sem titkolva.) A fentebb már említett *Dürer lovasai* című költemény a bibliai Apokalipszis hatalmas sodrását, elementáris pusztítását érzékelteti vízionárius erővel és plaszticitással. Szepesi költészetének ezekhez hasonló korábbi kezdeményei folytatódnak itt (*Éjszakai meseház, Ördöglátó, Boszorkányszombat, Goya-capricció*). Hadd említsem itt egyik régiebb, számomra legemlékezetesebb darabját: a *Brueghel: Ikarosz* címűt. Ennek olvas-tán talán sejtheti az olvasó, hogy miért tartom remeknek ezt a verset. Valóságérzék és költői intuíció együttes jelenlétét érzem ebben, akárcsak ezekben az újakban.

A továbbiakban megidézi a költő a számára kedves költő, író mestereket, többször is környezetük tárgyias elemeiből merítve, közvetetten, mégis szubjektív azonosulással (*Hölderlin éjszakája; Kafka Prágában*). Levélfélét ír Wimbledon-ba Határ Győzőnek, a „mágus mesternek és titkos atyának”. Egyik fő példaképének, Rilkének Muzot-beli magányát mikrorealizmussal, hangulatfestő elevenséggel érzékelteti meg, egyúttal a kései utód tiszteletével és vonzódásával (*Vendég vendége*).

Szepesi Attilának elég, ha ránéz valamire alaposan, az benne nyomban költészetté válik. Jeles példája ennek a *Kőbányai bolhapiac* hexameteres opusza is, mely csupa

eleven élet, mozgás, dinamizmus és tülekedés s végül szinte költői mítosz kerekedik a látványból, korunk hétköznapjainak mítosza.

Gyermekkori emlékképekből fakad az anakreoni jambusokban írt, nosztalgikus múltidézőssel, aranyló derűvel megformált *Sárokhegyi lagzi*. Sok-sok mellékösvenyt érintve, a költő itt ismét, mint annyiszor, visszakanyarodik a felnevelő és útrabocsátó tájhoz: szülőföldjéhez, melyből mindmáig erőt, kedvet merít a folytatáshoz.

Végül említsük meg: a költő könyveinek sorában ez a mostani végsőig letisztult hangnemben szól, s ez a letisztultság egyben érettséget, további egyszerűsödést, klasszicizálódást jelent, mely korábbi köteteire is jellemző volt, íze azonban mára forrtak ki a maguk teljességében. Összegezésként leszűrhetjük, hogy Szepesi Attila a magyar és világlíra hagyományainak szintézisére törekszik, ugyanakkor formateremtő és bátran kísérletező költő. Hangneme hol szubjektív-vallomásos, hol tárgyiasan szikár. Istenáldotta tehetsége mellett kiválóan képzett, felkészült, poeta doctusnak is méltán nevezhető. Új könyvét a rangos, igazi poézis ínyencein kívül minden versszerető olvasónak jó szívvel ajánlom.

(Littera Nova, 2004)

Aranyosi
Zsuzsanna
Jákob létrája,
2006.

Brylewska
Grażyna
Zászló,
2006.

Péntek Imre

A túlélés „embermeséi”

Göncz László:

Egy peremvidék hírmondói

(Mura menti életképek a 20. század első feléből)

A muravidéki magyarság Trianon utáni történelme számos kérdést vet fel, melyre csak az utóbbi tizenhat év kutatásai adnak megnyugtató feleletet. A Zala és Vas megyékből kiszakított részek az elcsatolás után még szinte színmagyar térségnek számítottak, s mára megfordult az arány: a szlovén népesség alkotja a többséget, s a magukat magyaroknak vallók létszáma évről-évre csökken. Kovács Attila Földreform és kolonizáció című könyvében találjuk az 1921-es – vagyis már az új hatalom által szervezett népszámlálás – adatai szerint a 12.920 főből 10.587 magyart és 2.056 szlovén lakost regisztráltak. A három impériumváltás, a két világháború közötti jugoszláv földreform, amiből a magyar nemzetiségűek kimaradtak, a több hullámban lezajló kolonizáció (betelepítés) – mondhatjuk – sikerrel bontotta meg a korábbi etnikai arányokat. Ha belegondolunk abba, hogy ez a tájegység a 20. század első felében két-

szer veszítette el értelmiségének javát, akkor érthető a nyelvi-történelmi tudat meggyengülése, a szlovén asszimiláció felgyorsulása. A folyamat mindmáig nem állt meg, igaz, az okok már mások. Tény, hogy hatvanas években megindult – megindulhatott – a küzdelem a kulturális identitás megőrzéséért, s a Lendva-vidék újra kitermelte azt a réteget, amely meg tudta törni az „életfojtó láncot” – Varga József érzékletes kifejezése -, s a magyar nyelvű sajtó, irodalmi termés, folyóirat- és könyvkiadás mind gazdagabb anyagot szolgáltatott a lelki újjáépüléshez. Olyan alkotók tűntek fel, mint Vlag Lajos, Varga József, Szomi Pál, Sz. Kanyó Leona, Bati Zsuzsa, Szúnyogh Sándor, majd a fiatalabb nemzedék: Bence Lajos, Göncz László, Halász Albert, Zágorec-Csuka Judit vette át a stafétabotot. A helyi tudományosság is erőre kapott, Bence Lajos az irodalmi élet kibontakozásának folyamatát jelenítette meg Írott szóval a megmaradásért című kötetében, Halász Albert néprajzi kutatásai 1999-ben formálódtak kötetté, Jeles napok, népi ünnepek a Muravidéken címmel, Göncz László szépirodalmi (költői) kísérletek után a történelmi pályán mutatott fel meggyőző teljesítményt. Ma már látni – utólag visszatekintve -, hogy a szakirodalom tanulmányozása, levéltári és egyéb források feldolgozása, a helyi-egyéni történetek gyűjtése, a szociointerjúk készítése felszínre hozták epikai tehetségét. Így született – A muravidéki magyarság, 1918-1941 című monográfiával szinte párhuzamosan – az *Olvadó jégcsapok* című történelmi regénye, amely egy jellegzetes, átlagos paraszti család, Kisék életén keresztül mutatja be a hányattatásokat, melyek az itt élő embereket érték, a nagyjából hasonló időszakban. Ennek a szívós és sok türelmet igénylő gyűjtőmunkának újabb eredménye az Egy peremvidék hírmondói című kötet, mely 35 életutat mutat be a Muramellékről, döntően a húszas évektől 1945-ig. Az előszóban Bárdi Nándor lényeges megállapításokat tesz az „életút-vázlatokkal” kapcsolatban. A szereplők elbeszéléseinek a „határ mentiség a meghatározó sorsélménye”, amely különböző „átlépésekkel” jár együtt, az impériumváltások nyomán. A település, az anyanyelv, a saját kultúra átlépése mind-mind olyan – gyakran váratlan, előre nem látható - próbatételek, amiknek hatásait az egyénnek ki kell bírnia, el kell viselnie, ha életben akar maradni a megváltozott környezetben. Visszatérő elem a gyerekkorban magyarul nem tudó szlovén tanító, a telepések feltűnése, a számukra biztosított „igazságtalan” előnyök tudomásul vétele, a partizánuralom, a kitelepítés és deportálás, az ötvenes évekbeli zaklatások, szervezési kísérletek. Mindez a „mindennapiság mezőjébe ad bepillantást”, ami ha nem is írja felül az „etnopolitikai” megállapításokat, az általános politika-intézménytörténet szintjét, ám feltétlenül árnyaltabbá teszi a képet.

Nézzük hát, kik is az interjúalanyok és történeteikből miféle tanulságok hámozhatók ki.

A társadalom szinte minden rétege reprezentálva van a kötet „merítésében”. Jogász, építész, szobrász, pap, borász, ipari munkás, ács, asztalos, földműves egyaránt akad

a nyilatkozók között. Ezek javarészt magyarnak vallják magukat, akik azonban békében szeretnének élni szlovén szomszédaikkal. Visszatérő helyzet, amit Soós Gyula földműves így jellemzett: „Hetésben a lakosság erősen magyar érzelmű volt, ezért nehezen fogadták el a jugoszláv hatalmat.” Magyarságuk vállalása gyakran állította őket nehéz döntések elé; a magyar nyelv használata vagy annak megtagadása, hátrányt vagy előnyt jelentett az új berendezkedésben. A gyerekeknek például megtiltották, hogy az iskolai szünetekben magyarul beszéljenek, s ezt különféle módon ellenőrizték és megtorolták. Máskor a földosztásnál kellett érezniük a helybéli gazdáknak, iparosoknak – a magyarosan hangzó név egyenlő volt a listáról való kimaradással. Vagy a magyar többségű falvak bírói rendszerint szlovének lettek. A kisebbségi sors megalázó proceduráit hosszasan lehetne sorolni. Sokan, akik elköltöztek, elszöktek, úgy érezték, beszorították őket ebbe a határ menti zugba, ahol kilátástalan az élet. Bíró József véleménye szerint a lakosság „nagyon érezte a határ negatív hatásait, hiszen csak egy irányba közlekedhetett, a tőle akkor még idegen szlovén közeg felé.” A nehézségek ellenére az őslakosság jól kijött egymással, ennek számos jelét lehetett tapasztalni. Hajós Ferenc – aki szlovénül is jól megtanult, s bíróként dolgozott Lendván -, így emlékszik vissza a harmincas évekre: „abban a kisvárosi közegben, amelyben ő mozgott, igazi tolerancia honolt, nemzeti és vallási tekintetben egyaránt.” A telepésekkel való viszonyt azonban sok minden megromtatta. Az a vélemény alakult ki róluk: az itt élők kenyerét vették el. A megélhetési nehézségeket is az ő rovásukra írták. Varga Sándor meséli, hogy a szőlőhegyről hazafelé tartó, a hídvégi kolónián áthaladó magyarok többször verekezésbe keveredtek az ott lakókkal. A bálokon, kocsmákban gyakran tört ki verekezés a két népcsoport fiataljai között. A betelepítést szerbek gyakran vágták a magyarok szemébe: „Govori srbsko, posto jedes srbski kruh!” (Beszélj szerbül, ha szerb kenyeret eszel.) A vallás is megosztotta az itt élőket, a szlovének inkább a katolikus, a magyarok az evangélikus vallást gyakorolták. Ám jellemző: a hitoktatás folyhatott magyarul is, a hittételek elsajátítása magasabb érdek volt, mint a nyelvi hovatartozás. Egy rendkívül érdekes egyéniség, Camplin Iván plébános, akit kétnyelvűsége, kettős identitása nem akadályozott meg abban, hogy tisztán lássa, milyen tragédiát jelentett a trianoni döntés a magyar nemzetnek. Toleráns álláspontja ellenére mégis konfliktusba keveredett a 41 utáni magyar hatóságokkal, mert diáktársa be akarta szervezni a partizánok közé, de ő nem állt kötélnek. Ám nem is jelentette ezt, ami utólag mégis kiderült. Másik bűne: piros szegfűvel jelent meg Grósz szombathelyi püspök látogatásán. Három pap társával letartóztatták, és fegyházbüntetésre ítélték, s ezzel a püspök is egyetértett. Ám a börtönben is érvényesült az egyház szolidaritása, a Vatikán befolyása kimentette, s később maga a püspök instanciázott – sikerrel – szabadulása érdekében. Végül Dobronakon szolgált. Ő mondta,

mintegy összegzésül: „Nemzetiségi jellegű konfliktusokról nem tudok, gyakorlatilag talán nem is voltak.”

A kötet lényegi történései a visszacsatolás időszakával kapcsolatosak. Számos interjúalany elmondta: a harmincas évek végén, a magyarok várták az események jobbra fordulását, „hogy bármi áron, csak a magyarellenes jugoszláv fennhatóságnak legyen egyszer vége, s kerüljenek vissza Magyarországhoz.” (Varga Sándor). Ugyancsak ő fogalmazta meg – akkor is, amikor ez nem volt divat a II. világháború után -, „hogy a muravidéki magyarság a visszacsatolást egyértelműen felszabadulásként élte meg.” Számos dokumentum, fényképfelvétel tanúsítja ezt; a bevonuló magyar csapatokat díszkapuval, virágcsokorral, ünnepi szónoklatokkal, lakomával fogadta az örömmámorban úszó lakosság. Mivel a németek jelentek meg először a térségben, a helyiek aláírásokat gyűjtöttek, Lentiben tüntettek, hogy a magyar hatóságok mielőbb váltsák fel a jugoszláv hivatalokat. „Az első napokban eufórikus állapot uralkodott” – mondja Göncz János, a Ptujba került neves borász. Ám azt is érthetőnek tartja, hogy a szlovének meglehetősen tartózkodóan viszonyultak az újabb váltáshoz.

Az eufórikus ünneplés után következtek a kijózanító hétköznapok. Megtörténtek a közigazgatási változások, helyreállították a vasúti és autóbusz közlekedést, az oktatás nyelve ismét magyar lett, az ún. „kettősbirthokosok” akadály nélkül művelhették földjeiket, a határ megszűntével. Megkezdődtek a levetefoglalkozások, amelyben számos elbeszélő részt vett, s ez vezetett a háború végén, főként a Szálasi-puccs után a fiatal életetek értelmetlen feláldozásához. A telepéseket gyűjtőtáborokba vitték, földjeiket, vagyonukat elkobozták, vagy eladták. (Persze, '45 után a visszavágás sem maradt el.) Idővel a háborús viszonyok miatt megkezdődtek a beszolgáltatások, bevezették a jegyrendszert. 1944-ben bizonyos korosztályokat magyarországi munkaszolgálatra osztottak be, többek között Hancs Ferencet, aki társaival a balatonfűzfői hadiüzemben dolgozott, majd különböző időszakokban érkező behívók következtében a visszavonulás során Németországba került, ott esett amerikai hadifogságba. (S ő még a szerencsések közé tartozott, hiszen a szovjet fogság egyet jelentett a Szibériába hurcolással, a hosszú, szenvedésekkel teli lágerélettel, kényszermunkával.) A német megszállás, illetve Szálasi-puccs után itt is életbe lépett a harmadik zsidótörvény, amely a deportálást jelentette. Az Endre László aláírásával szentesített, 1944. április 20-án kiadott rendelet, mely a „vármegyei és községi ügyvitel tehermentesítése” címet viselte, a deportálások zökkenőmentes, írásbeliséget nélkülöző, gyors lebonyolítását kívánta szolgáltni (Gergely Anna: *A székesfehérvári és Fejér megyei zsidóság tragédiája, 1938-1944*). A sárga csillag viseltetése, a gettókba tömörítés, a bevagonírozás - egy-egy állomás a „végső megoldás”, az Endlönig felé. Fürst Erzsébet története ennek a végtelen folyamatnak a helyi illusztrációja. Elbeszéléséből kiderül: a zsidóellenes-

ség 1941 előtt Lendván ismeretlen volt. Ám még ebben az évben megvonták édesapja kocsmatartási engedélyét, s a hasonló korlátozások igazolták a zsidóság bevonulással kapcsolatos félelmét. Tapasztalhatta Nagy János tanára elfogulatlanságát, amikor kitűnőt adott neki magyarból, holott egy diáktársa hangosan megjegyezte: „Egy zsidó lány is kitűnőt érdemelhet magyarból?” Megjegyezte: barátai, ismerősei nem mertek elbúcsúzni tőle, kivéve Halász Marikát. '41 és '44 tavasza között nem érték kellemetlenségek, de '44. április 1-én megkapták a sárga csillagot. Barátnői szolidaritásból szintén sárga csillagot akartak viselni, de édesapjuk nem engedte lányait az utcára. A gettósítás előtt a család szakácsnője elrejtette volna kisebb testvérét, de apja nem egyezett bele. S végül elkövetkezett a végzetes nap: megjelentek a csendőrök, hogy csomagjaikkal átkísérjék őket a gyülekezőhelyre, a zsinagógába. Abban a tévhitben voltak, hogy csak „ideiglenes munkára” szállítják őket. Édesapja már az úton eltűnt, később sem került elő. A koncentrációs táborban Erzsébetet szerencséjére munkaképesnek minősítették, míg húga a gázkamrában végezte, az idős rokonokkal együtt. Többször szegődött mellé a szerencse, hisz az utolsó napokban menetparancsnokok azt az utasítást kapta: lőjék halomra a rabokat, de ezt nem teljesítette. 1945 júniusában ért haza, testileg, lelkileg összetört. Ma sem érti, miért szánták őket erre a szörnyű sorsra. Nem érez senki iránt gyűlöletet, de felejtene sem tud.

Az 1945-ös újabb jugoszláv, immár kommunista éra, nem sok jót ígért a magyaroknak. Következett a megtorlás a '41 utáni évekért. Azokat, akik a magyar – immár „megszállás” után - jöttek a Muravidékre, minimális csomaggal visszatoloncolták Magyarországra. Ennek legszemléletesebb megjelenítését Nagy Jánosné Vőneki Borbála elbeszélésében találjuk. „Egy szál ruhában mehettek Hosszúfalun át Lentibe. A katonák azt kiabálták utánuk: 'Vissza se nézzetek, mert lövünk!'” Ma Szegeden él. Küronya Teréz, mint gyermek, családja révén került Lendvára, édesapját ugyanis a polgári iskola igazgatójává nevezték ki. Az apa a válságos időkben zsidó családokat próbált menteni, katonaszökevényeket bujtatott. A háború után az új hatalom azt üzentte neki: „24 órát kapnak a távozásra”, addig nem esik bántódásuk. Így is cselekedtek, s talán szerencséjükre. Jellemző, hogy Küronya Jenő édesanyját később Hrastovec környékére internálták. Vágó József, Budapest polgármestere lépett fel, hogy az idős asszonyt bocsássák szabadon.

Egyéként a maradtok közül sokan internálásra kerültek. Nyilván azok, akik együttműködtek vagy szerepet vállaltak a magyar hatóságokkal. De a megtorlás nem kímélte a hozzátartozókat, rokonokat sem. Bíró József meséli el, hogy terhes édesanyjával – apját, a volt falubírót közben bebörtönözték – ugyancsak a hrastoveci táborban kötötték ki. A kegyetlen bánásmódot, ahogy előadta, „nem lehet röviden leírni”. Az elhurcolt családok zöme csak 1945 szeptemberében került haza. Elbocsátó levél nélkül, s a

nem éppen jóindulatú figyelmeztetés kíséretében: „ha jót akarnak, a megtörténtekről soha ne beszéljenek senkinek.” Véleménye szerint ez válasz volt a szlovén telepesek Sár-várra hurcolására. S ez a megfélemlítő akció főként lelkileg tette tönkre a magyarokat.

A 49-es év sem hozott jót a magyaroknak. Az inform-büro határozata nyomán elmergesedett magyar-jugoszláv viszony. Vasfüggöny ereszkedett le az addig nyitott határra. A magyarországi oldalon – a legmodernebb technikával – milliárdokba kerülő lövészárkokat ástak, bunkereket építettek, míg a jugoszláv belügyisek magyar kémeket toboroztak. Ki tudja, hány embert kényszerítettek „együttműködésre”? Varga Károly mindenestre hálát adott az Istennek, hogy sikerült kívül maradnia a kémszervezeten, a kockázatos határlépéseken. A határsáv környékén gyakran történt lövöldözés, s rendszerint valakinek ez a tragikus halálát jelentette.

Az 56-os menekülteket, aki csak tehette, segítette, ők többnyire igyekeztek továbbállni, valamelyik nyugati országba.

Az írások műfajáról annyit: én inkább – „életút-vázlatok” helyett – „mélyinterjú-sűrítménynek” nevezném Göncz László szövegeit. A kisebbségi sors modelljeinek. Az elbeszélések hitelessége – ami egyik fő erősségük – megkérdőjelezhetetlen. Az idős emberek, tanúk és résztvevők, maguk is megrendülten idézik fel a velük történeteket. (Ez kitűnik személyes reflexióikból.) A tömören, lényegre törően fogalmazott „életképek”, „személyes krónikák” kirajzolják az egyéni és közösségi sorsképletet: hogyan gázol bele a külső hatalom a szerves építkezés finom struktúráiba. Hogyan rombolódik le, ami évtizedeken át szilárd keretet adott egzisztenciáknak, életformáknak. S persze kirajzolódnak a védekezés, az alkalmazkodás (eredményes) taktikai és stratégiai is. Az idős nemzedék, mely legjobban megszenvedte az impériumváltás gyötrelmeit, a háborús évek hányattatásait – kíméletlen emlékeit hagyja ránk búcsúzóul. Csak tisztelet az íróknak – a szépíróknak és történészeknek -, hogy nem hagyta elveszni ezeket a bölcs rezignációba, megbékélésbe torkolló „sorsfutamokat”. A kutató-gyűjtő rendkívül értékes „nyersanyaghoz” jutott: a feldolgozás egyik ága már célhoz ért, hiszen megjelent a *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura mente, 1941-1945* című történelmi monográfia. Talán újabb regény is születik ezekből a szeszélyesen kanyargó, mégis egy felé húzó „embermesékből”...

(A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, 2006)

Morvay Ibolya
Rétégződések,
2006.

Konferencia a Göcseji Múzeumban '56 hatása a környező országokra

2006-ban ünnepelte Magyarország és a nagyvilág az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulóját. Ez alkalomból tudományos kiadványok, konferenciák, kiállítások sora látott napvilágot országszerte, amelyek a forradalom országos és helyi vonatkozásainak sokoldalú feldolgozására vállalkoztak. Forradalmunk azonban nem maradt csak az ország vagy az egyes települések forradalma, hatása túlcsapott határainkon, 20. századi történelmünk egyetlen világ-történelmi jelentőségű eseményévé vált.

Zala Megye Önkormányzata és a Göcseji Múzeum 2006. nov. 24-én Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatása a környező országokra címmel rendezett eszmecsere-t, amely azt vizsgálta, hogy az 1956. október - novemberi események hogyan hatottak a környező – szintén szocialista, sztálinista irányítású országok politikájára, kisebbségi politikájára, miként reagált a kettős elnyomás alatt élő határon túli magyarság a forradalom hírére.

A tudományos tanácskozás előadóiinak többsége a környező országokból érkezett, a kisebbségi magyarság tudományos életének fiatal képviselői voltak, akik legfrissebb kutatásaikkal ismertették meg a tanácskozás hallgatóságát.

Most és a következő lapszámokban a Pannon Tükör lehetőséget teremtett arra, hogy a szélesebb nyilvánosságot is megismertessük a tanácskozáson elhangzottakkal. Köszönet érte!

*Béres Katalin
muzeológus*

Göncz László:

Muravidék, Szlovénia és 1956

Őszintén szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy az 1956-os magyar forradalmi események jelentőségét, hatását a határon túli régiókra a szomszédos országokban jórészt csak az elmúlt néhány esztendőben, intenzívebben az elmúlt hónapokban kezdték, kezdtük el kutatni. Leginkább az 50. évfordulóra való előkészületek jelentették a mélyrehatóbb elemzések kezdetét. A Muravidék esetében mindenképpen ez a helyzet. Az 1956-os eseményeket illetően, az általános történések korabeli felismerése mellett, a muravidéki magyarság szempontjából azért is fontos a kérdés, hogy a forradalom után hazáját elhagyni kényszerülő menekültáradat bizonyos része – számításaink szerint a teljes emigrációnak megközelítően 1%-a – éppen a Mura mentét érintve távozott nyugatra.

Az alábbiakban főleg két kérdéssel kívánok behatóbban foglalkozni: egyrészt az 1956-os események fogadtatásával, értelmezésével Szlovéniában, illetve részben a korabeli délszláv államszövetségben, különös hangsúllyal a muravidéki magyarság viszonyulására, másrészt a már említett menekültkérdéssel. Az utóbbi témakört illetően fontos hangsúlyozni, hogy a korabeli helyzetet részben több mélyinterjú elkészítésével próbálom megvilágítani, rekonstruálni, valamint a menekülttáborok helyzetének, jellegének kutatásával, amivel elsősorban egyik fiatal kollégám, Kovács Attila történész foglalkozott, foglalkozik behatóbban (a különböző, az alábbiakban szereplő számadatokat főképpen tőle kölcsönöztem)¹.

Bevezetésképpen szükséges utalni arra, hogy a második világháború utáni, 1948 végén kiéleződő, majd az azt követően kialakuló jugoszláv–magyar viszony – közvetve – olyan összefüggésben nyomta rá bélyegét az 1956-os eseményekre, hogy az említett időszak után megindult egy negatív folyamat a Mura menti magyar közösség életében, amikor a hatalom tudatosan megpróbálta elfeledtetni a magyar közösséggel az anyaországhoz való kötődés tudatát és számos tekintetben a magyar nemzettudat gyengítésére törekedett. Ennek következtében erőteljesen kezdett torzulni a Mura mentén élő magyar közösség nemzettudata, változni kezdett a teljes populáció értékrendje, ami 1956 vonatkozásában előidézte, hogy a Mura mentén élő magyar közösség rész- vagy torz információkat kapott az anyaországi eseményekről. Az állítás nem azt jelenti, hogy a magyar, illetve a magyar érzelmű muravidéki lakosság jelentős része ne lett volna valamennyire tisztában az eseményekkel. Több forrásból tudjuk, hogy – még ha titokban is – a Mura menti falvakban lelkesedtek a magyarországi történések iránt.

Az egyik interjúalanytól, Varga Károlytól tudjuk, hogy amikor csak tehették, hallgatták az elérhető rádióállomásokon a híreket. Az alsólendvai Kardos-féle kocsmában Varga azt is hallotta, amikor Nagy Imre miniszterelnök rádióbeszédében a világ haladó erőihez fordult segítségért az orosz, illetve szovjet invázióval szemben. Emlékezete szerint a kocsmában a beszéd alatt zsúfolásig megtelt, mindenki, aki csak tehetett, a magyar miniszterelnököt hallgatta.²

Több forrásból azt is tudjuk, hogy a Muravidék Őrségi részébe is hamar eljutott az események híre (a nemrég elhunyt Lukács Péter érdekes példával illusztrálta a korabeli állapotot). Az egyik Őrségből származó visszaemlékező, Eöry Ernő viszont arról számolt be, hogy ő a magyar forradalom híreről alig néhány hete bevonult katonaként szerzett tudomást. Akkor a hadseregben a jugoszláv tisztek ellenforradalmi zendüléséről beszéltek, és azzal riogatták a legénységet, hogy a magyar hadsereg a határon készenlétben várja, mikor törhet be Jugoszláviába. Mivel az idézett személy Bjelovára vonult be, ami viszonylag közel van a határhoz, érezhette, hogy ott a magyarországi eseményeknek különleges jelentősége volt. A katonaság két hétig teljes készenlétben várta a magyar támadást, és csak azután jött a parancs a hadiállapot megszüntetéséről, miután az „oroszok, illetve szovjetek levették az ellenforradalmat”.³

Az előbbieken már említett 1948 utáni, ún. Informbiro-időszakot illetően a muravidéki magyar lakosság jelentős része, így egyik interjúalanyunk, Hajós Ferenc is, Tito álláspontját tartotta az események forgatagában rokonszenvesebbnek, amiben közrejátszott a szempont, hogy a jugoszláv vezetőknek valamilyen módon sikerült a Szovjetunió közvetlen fennhatóságától távolabb tartani az országot. Ennek ellenére hangsúlyozta, hogy őt és szűkebb baráti körét, akik a zágrábi egyetemen tanultak és részt vállaltak az Ady Endre Magyar Művelődési Egyesület munkájában, az 1956-os magyarországi forradalom eseményei nagyon fellelkesítették. Állítása szerint azt is fontolgatták néhányan, hogy önkéntesként elmennek harcolni a magyar forradalmárok mellett. Volt közöttük olyan „túlbugzó” diák is, akit rokonszenve miatt bezártak.

Fontos megemlíteni, hogy a muravidéki magyar közösség rokonszenvét a jugoszláv államvédelmi szervek zokon vették. Különböző beszámolókból az illetékes politikusok hangsúlyozták, hogy a magyar nacionalista-reakciós erők elfogadhatatlanul viselkedtek, mi több – olvasható egy ilyen jegyzőkönyvben –, egyesek határrevíziót is kilátásba helyeztek. Aligha szükséges különösebben magyarázni, hogy az említett jegyzőkönyvek valóságértéke erősen megkérdőjelezhető, tendenciózus jellegük egyértelműen kimutatható.

A Pomurski Vestnik hetilap magyar nyelvű kiadásának november 8-ai számában – a belügyi államtitkárság közleményére hivatkozva – olvasható, hogy az országhatár szlovéniai szakaszán, néhány nappal az újságcikk megjelenése előtt, fegyveres magyar katonák és polgárok csoportja érkezett jugoszláv fennhatóságú területre. Az esemény pontos okai és körülményei részben még tisztázásra szorulnak, azonban ennek tényét visszaemlékezők is megerősítették. Érdekességként megemlítem, hogy az említett hetilap egy héttel korábbi száma, amelyben egyébként népmozgalomnak és nem ellenforradalomnak minősítették a magyarországi eseményeket, az osztrák rádió jelentésére hivatkozva olyan feltételezés is megjelent, hogy netán Puskás Ferenc kiváló labdarúgó is a véres események áldozata lett és életét veszítette, amikor a felkelők oldalán harcolt.

A jugoszláv és szlovén nyilvánosság egyébként rendkívül érzékenyen reagált a magyarországi eseményekre. Az egyik szlovén elemző (Marjeta Režek) szerint a különböző országos jellegű sajtótermékek eladott példányszáma október 23-a után jelentősen megnőtt, valamint – amennyire lehetett – rendszeresen követték az amerikai és az angol külképviseletektől érkező sajtójelentéseket. Az említett, levéltári forrásokra alapozott elemzésből kiderül, hogy a magyar forradalom, illetve szabadságharc idején a lakosság körében félelem és pánik uralkodott, tartottak – amint már korábban más összefüggésben utaltunk rá – a háborútól, az országban vásárlási láz vette kezdetét stb. A jugoszláv állambiztonsági szervek különböző jelentéseiből kiderül, hogy addig, a II. világháborút követően, az 1956-os magyarországi történésekhez viszonyítva egy esemény sem keltette fel ilyen mértékben a figyelmet. A különböző beszámolók elsősorban a magyarországi események jugoszláviai – közvetlen vagy közvetett – hatása szempontjából viszonyultak a kérdéshez. A belügyi szervek a történésekkel párhuzamosan a kedvezőtlen jugoszláviai megélhetési körülményeket is magyarázni próbálták, amely események jelentőségét – véleményük szerint – a „nyugat-orientált értelmiség és papság” túlértékelte és a rendszer elleni agitációra fordította. Az idézett elemző szerint mindenképpen megállapítható, hogy a forradalom első fázisában, tehát a második szovjet beavatkozás előtt, a korabeli jugoszláv kommunista rendszer ellenlábasai meg voltak győződve a magyar felkelők győzelméről, aminek hatására netán Jugoszláviában is bevezetésre kerülhetett volna a többpártrendszer. A november 4-ével kezdődő drasztikus orosz támadást követően azonban a magyar-szimpatizánsok tábora csökkent és meggyengült, azonban ettől függetlenül még sokan bíztak abban, hogy a jugoszláv vezetők belátják az egypártrendszer csódját, főleg a gazdaságpolitikai kérdések alakítása szempontjából, és az államszövetségben legalább egy ellenzéki párt működését engedélyezik. Egyesek az esetleges új párt élén szívesen látták volna a korábban félreállított Đilas Milovant, a JKP KB egykori titkárát. Azokban a napokban a közismert jugoszláv politikus és Nagy Imre visszatérésnek ténye a magyarországi politika színterére is – afféle párhuzamos jelenségként – többször szóba került. Ennek ismeretében aligha volt véletlen, hogy – ugyan a politikusnak egy, az amerikai The New Leader lapban megjelenő írása ürügyén – Đilast éppen akkor zárták börtönbe.⁴

A jugoszláv politikai vezetés Titoval az élen – annak ellenére, hogy az események miatt a legmagasabb állami körökben nagyon feszült volt a légkör – csak tétovázva és viszonylag későn reagált nyilvánosan a magyar forradalom kitörésére. Az elemzők ezt a magatartást bel- és külpolitikai okokkal egyaránt magyarázzák. Minden bizonnyal főképpen a bonyolult szovjet–jugoszláv viszony volt a tétovázó magatartás hátterében, hiszen a Szovjetunió éppen azokban a hónapokban ismételtelen erőteljes kísérleteket tett Jugoszlávia bevonására az ún. keleti blokkba. A jugoszláv politikai elit azonban – amint már közvetve utaltunk rá – attól félt, hogy a magyarországi események a délszláv államban is felhívják a figyel-

met a különböző társadalmi, gazdasági és szociális nehézségekre, hiszen volt is akkoriban abból éppen elegendő. A jugoszláv álláspontot illetően fontos szerepe volt annak is, hogy az amerikai kongresszus éppen 1956 októberében döntött a délszláv államszövetségnek biztosított nagyszabású gazdasági kölcsönről, aminek feltételül szabták, hogy az ország megőrzi semlegességét a Szovjetunióval szemben.

A legfelső állami vezetés álláspontjának nyilvánosságra hozatalára csak a Jugoszláv Kommunista Szövetség főtitkára, Josip Broz Tito 1956. november 11-ei pulai beszéde után került sor. Az isztriai pártaktivisták előtt tartott beszédet a Pomurski Vestnik muravidéki regionális hetilap magyar nyelvű kiadása is teljes egészében közölte. Tito hosszú beszédében, a nemzetközi viszonyok keretében egyrészt a jugoszláv–szovjet kapcsolat, illetve konfliktus elemeit vizsgálta meg, másrészt hosszán szólt a magyarországi helyzetről is. Rákosi és Gerő ténykedését egyértelműen negatívnak minősítette és az október 23-ai eseményeket sem ítélte akkor még el. Nagy Imre szerepét az „ellenforradalom” első szakaszában Tito pozitívnak értékelte, majd a következő napokban tanúsított szerepvállalása szemszögéből egyre jobban vádolni kezdte a „reakciós és antikommunista erővel való együttműködése” miatt. Tito szerint Nagynak szembe kellett volna helyezkednie a reakciós erővel, nem pedig fegyverbe szólítani a népet az oroszok ellen és a nyugattól segítséget kérni. „A helyett, hogy útját állta volna a kommunisták öldöklésének – folytatta a jugoszláv vezető –, kiadta kiáltványát, melyben megtagadta a varsói egyezményt, kinyilvánította semlegességét.”

Tito – egyebek mellet – a második szovjet beavatkozással kapcsolatosan hangsúlyozta, hogy elvileg Jugoszlávia ellenezte az idegen katonai erő beavatkozását. Felvetette azonban a kérdést, hogy „mi a kisebbik rossz, a zűrzavar, a polgárháború?” Magyarországról szóló szövegének a végén Tito a következőket állította: „A jelenlegi magyarországi fejleményeket abból a távlatból szemlélve, hogy vagy szocializmus, vagy ellenforradalom, védenünk kell a mai Kádár-kormányt, támogatást kell neki nyújtanunk. Támogatnunk kell azért, mert igen súlyos helyzetben van. El kell hallgattatnunk azokat az elemeket, akik most minden hibát az oroszokra hárítanak. Igen, a szovjet elvtársak felelősek, mert nem látták meg előbb és nem javították ki Rákosi uralmának hibáit, mert nem tették előbb lehetővé, hogy azok az emberek kerüljenek uralomra, akik a munkásosztály és az egész nép bizalmát élvezik.”⁵ Az elhangzottak alapján egyértelmű, hogy Tito és a jugoszláv politikai vezetés eleinte valamennyire rokonszenvezett a magyarországi reformtörekvésekkel és Nagy Imre politikájával, majd különböző titkos tárgyalások és események hatására – amelyek bővebb ismertetésére e tanulmány keretében nem vállalkozhatunk – változtatott véleményén.

A jugoszláv szempont mélyebb boncolgatásától eltekintve, szlovén vonatkozásban fontos megemlíteni, hogy az álláspont ideológiai atyja nagy valószínűséggel a szlovén származású, saját korában tekintélyes pártideológus, Kardelj Edvard volt. Ugyanis Kardelj egy belgrádi tanácskozáson 1956 novemberében hasonlóan szólt az eseményekről, mint Tito. Ő a forradalom okát Magyarország „sztálinista” jellegű rendszerének túl lassú felszámolásában látta, azonban ettől függetlenül erélyesen elítélte az első szovjet beavatkozást, amely – véleménye szerint – alaposan felingerelte az amúgy is elégedetlen magyar lakosságot. A többpártrendszert hangoztató Nagy Imrét – így Kardelj – a szovjet beavatkozás a „reakciós erők ölelésébe” taszította. Kardelj feltehetően bízott Kádár politikai programjában, ezért – bár fenntartásokkal – elfogadhatónak minősítette a második szovjet beavatkozást, amely „védelmezte a magyar szocialista rendszert az ellenforradalom elől.”

Stane Kavčič, a tárgyalt időszakban liberális gondolkodásáról ismert szlovén politikus a magyarországi eseményekkel kapcsolatosan úgy vonta le a következtetést, hogy a délszláv állam problematikus gazdasági állapota és a népesség szociális helyzete elegendő ok arra, hogy – magyar mintára – fellázadjon a hatalom ellen. Hasonló volt egyébként jellemző a legtöbb jugoszláv és szlovén politikai megnyilatkozásra, azaz a magyarországi eseményeket a délszláv államban észlelt konfliktusokkal és szociális feszültségekkel párhuzamosan elemezték.

Fontos hangsúlyozni, hogy a nagyobb szlovén vállalatok dolgozói a magyar forradalom időszakában elégedetlenségüknek adtak hangot. Sokan meg voltak győződve arról, hogy a magyarországi eseményekhez hasonló Jugoszláviában is bekövetkeznek, amennyiben a lakosság és a munkások helyzetének javítására nem kerül sor. Nagyon feszült volt a helyzet a jesenicei vasgyárban, a Litostroj, a Sava és Tam vállalatokban, valamint a bányavidékeken.

E rövid tanulmány második részében, amint már jeleztem, a Szlovéniába, illetve Jugoszláviába érkező magyarországi menekülteket érintő néhány kérdéssel kívánok érintőlegesen foglalkozni. Mindenekelőtt az alábbi néhány összegző gondolatot tartom fontosnak hangsúlyozni:

- Különösebb sajátosság nem volt tapasztalható a szlovén régióban (a korabeli Szlovén Köztársaságban) kibontakozott helyzetben az általános jugoszláviai állapotokhoz képest. Ennek egyik oka abban rejlik, hogy a menekültkérdést teljes egészében a jugoszláv titkosszolgálat kezelte.
- Jelenlegi információink szerint 1957. július 1-ig 19.599 személy érkezett a korabeli délszláv szövetségi állam területére.
- 1957. április 1-ig összesen 193.805 menekült hagyta el Magyarországot, akiknek kb. a fele Budapestről, illetve a főváros szűkebb környezetéből indult útnak, mintegy negyede Nyugat-Magyarországról – ezek jelentős része

- a Mura menti, azaz a szlovéniai szakaszon hagyta el az országot. Érdekesként megemlíthetjük, hogy a Vas megyei Szentgotthárdi járásból például 2.100 ember vált menekültté, ami a járás összlakosságának akkor a 9%-át jelentette, és ami a legmagasabb járási menekült-aránynak számított Magyarországon.
- A menekültek 14%-a a 14 évesnél fiatalabbak korosztályához tartozott, bő 40%-a a 15–24 éves korosztályhoz (ők voltak a legtöbben), 31,30 %-a a 25-től 39 éves korosztályhoz, 11,5% a 40-től 59 éves korosztályhoz, és 1% alatt volt a 60 évesnél idősebbek aránya. Kb. 2% esetében nem sikerült kideríteni az életkort, valamint azt is megemlíthetjük, hogy a csoportosításkor kb. 151 ezer menekültet elemeztek.
- Az első menekülthullám során, 1956. december 1-ig 690 ember érkezett Jugoszláviába, ebből a szlovén határszakaszon érkezők száma nem lehetett túlságosan sok (feltételezésünk szerint mintegy 100 fő). Az első menekültek már november elején, közvetlenül a november 4-ei események után megérkeztek.
- A menekültáradat érkezése tekintetében intenzívebbé vált a helyzet azt követően, miután Ausztria felé már semmilyen módon nem lehetett közlekedni (1957 januárjától).
- A mai Szlovénia területére – információink szerint – 1957 nyaráig összesen 2.361 menekült érkezett, akik közül közvetlenül Magyarországról 1.617 (1956-ban 355-en, 1957-ben 1.262-en), 744-en pedig már közvetve, azaz korábban már valamelyik másik jugoszláv tagköztársaságban tartózkodtak hosszabb-rövidebb ideig.
- Ismereteink szerint Szlovénia mai területén 10 gyűjtőtábor, illetve gyűjtőhely működött. Főleg gyógyfürdőkben és várakban alakították ki ezeket. A fürdőhelyek esetében, a fürdőzőidény miatt, 1957 májusára bezárták a táborokat, és más helyszínekre szállították a menekülteket. A Muravidéken, közvetlenül a Murától keletre fekvő régióban kettő tábor működött – Muraszombat és Murski Črnci –, mindkettő 1957-ben (a muraszombati egészen november 1-ig), valamint kettő közvetlenül a Mura nyugati partján (Radenci és Verzej).
- A további szlovéniai gyűjtőhelyek a következők voltak: Borl (ez volt a legnépesebb), Štatenberg, Rogaška Slatina, Jelšingrad, Bizeljsko és Brestanica.
- Vessünk röpke pillantást a Szlovéniába került menekültek későbbi sorsára is:
 - o nyugatra, főleg Svájcba került kb. 500 személy
 - o visszatért Magyarországra 55 személy
 - o az erőszakkal Magyarországra visszaszolgáltatottak száma ismereteink szerint 9 fő volt
 - o a táborokból 29-en menekültek el (nagyjából ismeretlen a további sorsuk)
 - o szlovén területen maradt 27 személy
 - o Jugoszlávia egyéb táboraiiba áthelyeztek 1.740 főt
 - o a szlovéniai táborokban valószínűleg ketten haltak meg
- Általános jugoszláv vonatkozású adatok az 1957. július 1-jei állapotról:
 - o a korabeli államszövetség területére összesen 19.559 menekült érkezett
 - o Magyarországra visszakérült 2.521 fő
 - o Nyugatra kijutott 7.832 fő
 - o Jugoszláviában letelepedett 575 fő (Muravidék esetében csupán egy-két esetre következtethetünk)
 - o Az említett időpontban tehát még a táborokban volt 8.631 menekült
- A gyűjtőtáborok 1957 novemberéig működtek Szlovénia területén, a leghosszabban a muraszombati és a brestanica gyűjtőhelyek léteztek (november 1-ig).

Végezetül érdekességként néhány interjúalany összegzett gondolatát ismertetjük.

A már idézett, göntérházi származású Varga Károly alsólendvai lakásában is, ahol akkoriban ő egy cipésmesternél lakott és dolgozott, eltöltöttek egy éjszakát a cipésmester feleségének menekült rokonai, akik közül az egyik – ha hinni lehet az állításának – tagja volt a Mindszenty hercegprímást kimenekítők csoportjának. Károly olyan esetről is beszámolt – az erre utaló információkat egy bizalmas beszélgetés során véletlenül hallotta –, hogy az 1956-os menekültek közül bizonyos személyeket az OZNA, azaz UDBA (jugoszláv belügyi titkosszolgálat) kémkedésre kényszerített, tehát a segítséget megalázó feltételhez kötötte. Sajnos, voltak olyanok, akik nem tudtak a kényszer elől kitérni. Károly tud egy olyan '56-os menekültől, aki az említett események után még sokáig Alsólendván tartózkodott és részt vett a hírhedt kémhálózat tevékenységében.

Király Lajoshoz és feleségéhez, Máriához is a tárgyalt időszakban jöttek rokonok, magyarországi menekültek Tornyszentmiklósról. A Borl településen működő gyűjtőtáborban helyezték el őket későbbi, nyugatra távozásuk előtt. Lajos neje sokat áldozott a menekült rokonokra, hisz azok ruha és minden egyéb nélkül szöktek át a határon. A gyűjtőtáborban anyagilag is segítették őket.

A völgyifalui Kaszás Erzsébettől tudjuk, hogy amikor 1956-ban kitört a forradalom és a határon kezdtek átkelni a menekültek, a szomszédos Lendvaújfaluban (ma Tornyiszentmiklós) lakó nővére és annak családja azonnal átjött a határon, hogy találkozzanak a rokonokkal. Ők nem olyan szándékkal jöttek, hogy hosszabban maradjanak vagy hogy továbbmenjenek nyugatra, csupán látogatóba érkeztek. A jugoszláv hatóság emberei megtudták, hogy magyarországi személyek tartózkodnak náluk, azért kijöttek hozzájuk. Elbeszélgettek velük, és amikor meggyőződtek róla, hogy még aznap este visszamennek Magyarországra, nem zaklatták őket többet.

Érdekes történetet mesélt az őrségi Kapornakon élt néhai Lukács Péter is. Azokban a napokban Lukácsék is befogadtak egy családot néhány órára. A bajba jutott emberek, akik a temetőben a kereszteken, illetve sírköveken talált magyar feliratok miatt először gondban voltak, hogy milyen területen vannak, mikor meggyőződtek róla, hogy már Jugoszláviába értek, megnyugodtak. Lukács Péterék megetették, megittatták őket is, aztán a menekültek továbbmentek.

A radamosi Fehér Rozália csupán tizenkét esztendő volt, amikor 1956-ban a faluba is érkeztek menekültek. Akkoriban a településen egy bolt működött, ott töltöttek el néhány napot a szerencsétlen emberek. Mivel Rozália édesapjának lovai voltak, az egyik családot ők szállították el Belatinra, ahol gyűjtőhely volt. Az eseményre éjszaka került sor, és a nem kis félelmet kiváltó útra Rozália kísérte el az édesapját.

Jegyzetek:

¹Kovács Attila: Madžarsko begunsko vprašanje leta 1956 in 1957, s posebnim ozirom na begunce v Jugoslaviji in Sloveniji (kézirat; a Magyarország Szlovéniai Nagykövetsége által rendezett 2006. szeptember 17-ei tanácskozáson elhangzott előadás táblázatai).

²Göncz László: Egy peremvidék hírneműje. Mura menti életképek a 20. század első feléből. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 2006 (77–88. p.)

³Göncz László: i. m. (121–126 p., 141–152. p.)

⁴Režek, Marjeta (Inštitut Nove revije, Ljubljana): Odmev madžarske vstaje leta 1956 v Sloveniji in Jugoslaviji (kézirat; a Magyarország Szlovéniai Nagykövetsége által rendezett 2006. szeptember 17-ei tanácskozáson elhangzott előadás).

⁵Pomurski Vestnik – Glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva za Pomurja – A Pomurjei Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége hetilapjának magyar nyelvű kiadása. I. évf. 22. sz., Murska Sobota, 1956. nov. 29.

Fischer
György
Ignudó II.

Bence Lajos

Ötvenhat kihatása a szlovéniai magyar sajtóra és a magyar-jugoszláv viszony alakulására

Bevezető megjegyzések

Az ötvenhatos magyar forradalom híre napok alatt bejárta a világot. Nyugaton a második világháborút követő hidegháborús időszak is hozzásegített ahhoz, hogy az elektronikus média gyors fejlődésnek induljon, s elsőrendű propagandaeszközként lépjen elő. A rövid, de mozgalmas és óráról-órára változó 10-12 nap történéseiről ily módon „naprakész” és hiteles képet kaphatott a világ közvéleménye. A forradalom leverése után pedig a menekültáradat elindulásával újabb és újabb részletek kerültek felszínre a szemtanúk és a forradalom résztvevőinek hiteles tanúságtevése jóvoltából. A később részrehajlással, alantas antipropagandával és hírveréssel megvádolt nyugati rádióknak (Szabad Európa, Amerika Hangja) nagy szerepe volt a menekültek letelepítésében, családjuk és hozzátartozóik Nyugatra juttatásában.

A rádiózás kezdetét jelentő időszakban a Muravidékhez legközelebb eső Mariborban is magyar nyelvű tájékoztatók, felhívások és tanácsok hangzottak el az 56-os menekültek részére arra vonatkozóan, hogyan lehet legálisan, ha úgy tetszik, jugoszláv segítséggel elhagyni az ország területét, továbbá milyen lehetőségeket kínál fel a menekültek fogadására az állam. (Kezdetben ugyanis arról volt szó, hogy a menekülteket visszaszolgáltatják a magyar hatóságoknak.)

E rövid bevezető után azt vizsgáljuk, milyen szerepe volt a hiteles magyarországi eseményeknek, a Nagy Imre-ügyet követően, a két ország között feszültté váló viszony alakulásában.

Másrészt a helyi, muravidéki magyar sajtó létrehozása és a helyi szlovén sajtóban megjelent cikkek milyen hatást gyakoroltak a szlovéniai magyar sajtó elindítására. A szerző meg van győződve arról, hogy az 56-os események tájékoztató-propaganda cikksorozata nagyban hozzájárult a ködoszlatáshoz a forradalom megítélésével kapcsolatban, de a magyar-jugoszláv viszonyban a Tájékoztatói Iroda által szított feszültségek nem csökkentek, talán még nőttek is. E sorok írója arról is meg van győződve, hogy a hatvanas években gyenge személyi és anyagi feltételek között sínylődő, az egy-másfél főt foglalkoztató, az állami központi és regionális sajtó már megjelentetett cikkeinek fordításaiból „élő” Népújság, mely a folyamatos megjelenés követelményének is alig-alig tudott eleget tenni, nem indulhatott volna el a hetvenes években az 1956 kapcsán megjelenő, „ideológiai” megalapozásnak számító előtörténeti fejezet nélkül.

A szlovéniai magyar tájékoztatás kezdetei és az 56-os forradalom

Érdekeségként jegyezhető meg, hogy a két ország pártvezetése közötti, barátnak nem mondható viszony miatt, a Muraszombaton megjelenő *Pomurski Vestnik* (Muravidéki Híradó) magyar mellékletében az októberi események előtt magyarországi vonatkozású cikkek, hírtértékű információk alig jelentek meg. A szocialista szövetség (teljes nevén, a Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége) által jegyzett hetilap magyar nyelvű mellékletében az 1956-os évtől négy oldalon közölt aktuális híreket, beszámolókat, tudósításokat a külföldi és a helyi eseményekről. A melléklet első száma, amely 1956. január 19-én jelent meg, a *Vezércikk helyett* című beköszöntőben a melléklet elindításának indokoltságát ekképpen foglalja össze: „A magyar nemzetiségű állampolgáraink túlnyomó része bebizonyította az elmúlt hét év folyamán, amikor a határ mentén nehéz volt az élet, hogy jó állampolgárai az új, szocialista Jugoszláviának. Mi sokszor nem tudtuk eléggé felbecsülni a hazafias öntudatukat, és nem ismertettük meg velük alaposan és időszerűen az új életet, a hazai és a világeseményeket” – írja Rogl Franc, népbizottsági elnök. A *Néhány szó az olvasóhoz!* cikkben pedig a szerkesztő biztatja az embereket, küldjenek tudósításokat, hiszen akkor él meg bármilyen sajtókezdeményezés, ha nemcsak a szerkesztőség cikkei szerepelnek benne, hanem az olvasóké is.

Egyik ilyennek számít a 1956. július 26-i *Magyarországon bekövetkezett a régóta várt esemény* főcímet alatt megjelenő, összefoglaló jellegű beszámoló Rákosi lemondásáról, Gerő Ernő első titkárrá való kinevezéséről szól. A lap *Vér Poznan utcáin* című szöfukar közleménye a „külföldi és belföldi reakciót teszi felelőssé a történelemért”, akik „kétségbeesett lépésre szánták el magukat”, következképpen „elégedetlenséget és véres zavargást idéztek elő”. De „rosszul számoltak”, hiszen a lengyel reformok és az ország demokratizálása eddig is „jelentős haladást ért el”. A *Hol keresendők a poznan zavargások okai?* című lényegre törő cikk Edvard Ochab első titkár állásfoglalása, mely szerint „tévedés volna, ha a zavargás okait az imperialista ügynökök aktivitásában keresnék”. Ochab bizonyos önkritikát gyakorolva a 6 év elégedetlenségének okát a gazdaságpolitikában és a pártvezetés bizonyos hibás lépéseiben kereste, véleménye szerint nem tettek meg mindent a nehéz anyagi helyzetben lévő munkások és alkalmazottak „segélyezésére”. Tito és Hruscsov 56-os találkozája a két párt közötti jó viszony erősítésére tett első lépés, miközben a tagállamokban – elsősorban Lengyelor-

szágban és Magyarországon – egyre nőtt az elégedetlenség. Csak sejthetjük, hogy a „magán jellegű” jugoszláv-szovjet csúcson a szocializmus „állásáról”, a kommunista uralom fenntartásának lehetséges „módozatairól”, a lengyel és a magyar törekvésekről is szó esett. A melléklet *A Jugoszláv politika nem változott meg* címmel az első oldalon között hírösszefoglalót, melyben mindkét fél az ilyen jellegű megbeszélések fontosságát emeli ki, majd az újságírók kérdésére Rajk és társai rehabilitációja és újratemetése kapcsán a magyarországi viszonyokról megjegyzi: nagy jelentőséget kell tulajdonítani az MDP vezetősége lépéseinek, melyeket a közelmúlt hibáinak és tévedéseinek felszámolása terén tett. Az október 18-i számban *Hírek Magyarországról* rovatcím és *Soha többé...* alcím alatt több írás is napvilágot látott. Rajkék temetéséről, a magyar-jugoszláv gazdasági kapcsolatok erősödéséről, a szakszervezeti küldöttség és a MDP-küldöttség jugoszláviai látogatásáról. Tulajdonképpen a négy oldalon megjelenő melléklet utolsó oldala, egy rövid kishír kivételével, Magyarországról szól. A *Pomurski Vestnik* magyar melléklete ezt követően november 1-jei és 8-ai számában „post festa”-jellegű beszámolókat, híreket közöl a magyarországi forradalom és szabadságharc óráról-órára változó eseményeiről.

Az első hírek egy héttel a 23-ai események után

Az első hír az október 23-i eseményekről, a magyarországi forradalomról egy héttel később, november 1-jén jelent meg a *Pomurski Vestnik* hasábjain. A *világesemények porondjáról* főcím alatt *A kibontakozás felé* címmel közzétett, „vezércikkyszerű” írásban a forradalmi megmozdulást, aligha kétséges, hogy központi utasításra, még „kibontakozási lehetőségként” értékelte a cikk írója. A szovjet alakulatok segítségét a rend helyreállítására és a népfelkelést „fasiszta ellenforradalmi megmozdulásnak” minősítő Gerő Ernő-kormány reagálását, valamint az ügy „katonai ügyként” való kezelését túlzásnak tekinti. „A végsőig válságos és bonyolult helyzetben csak akkor tárult ki a kivezető út, amikor Nagy Imre kormánya ténylegesen hivatalba lépett, amikor a kormányprogramjában és nyilatkozatában napvilágot láttak a dolgozók lényeges követelése, és amikor már lehetetlen volt nem félreállítani az útból azokat a vezetőket, akik a gyászos Rákosi-korszakának bűneit tetézték az utóbbi hét bűneivel”. A cikk írója a Nagy Imre és Kádár János vezette állami- és pártvezetést garanciának tartja arra, hogy ők ketten „a magyar társadalom leghaladóbb erőinek tevéleges közreműködésével”, s ezen erőkre támaszkodva a helyzetet úrrá tudnak lenni. A negyedik oldalon a *Mi történt Magyarországon?* főcímmel az új magyar kormány megalakulásáról, az MDP október 28-án megtartott központi vezetőségi üléséről kiadott közleményről olvashatunk hosszabb írást, elítélve a 23-i és 24-i szovjet beavatkozást a rend visszaállítása érdekében. A lapoldalon található a Nagy Imre által a rádióban beolvasott kormánynyilatkozat, melyben a miniszterelnök kategorikusan elutasítja azokat a nézeteket és véleményeket, mely szerint az országban nem egy „hatalmas népmozgalom”, hanem ellenforradalom zajlik. Nagy szerint a megmozdulásokban „elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó és egygyé forrasztó nemzeti demokratikus mozgalom”, mely célul tűzte ki, hogy „biztosítsa nemzeti függetlenségünket, önállóságunkat és szuverenitásunkat, kibontakoztassa társadalmi, gazdasági, politikai életünk demokratizmusát...”. Az oldal legalján egy szenzációéhes cikkben, az osztrák rádió jelentésére hivatkozva, Puskás Ferenc halálhírére kelti, mint az események egyik áldozatáét. A szófukar cikkecske nem felejt el megjegyezni, hogy Puskás a felkelők oldalán harcolt.

Az egy héttel később, november 8-án megjelenő szám már az időközben lezajlott forradalom eseményeiről számol be, némi csalódottsággal, elégedetlenséggel. A közben kirobbant szuezi válság miatt a politikai kitekintőnek is felfogható vezércikk már nem a magyar eseményekkel foglalkozik, hanem az angol-francia agressziót elítélő ENSZ határozat lényeges pontjait veszi számba. A címdalton megjelent tudósítás arról számol be, hogy „fegyveres magyar katonák jelentek meg hazánk területén”, mely egyedülálló esemény, hiszen a lenti laktanya híradós századának legénységéről beszél, akik több kamionnal lépték át Rédicson a magyar-jugoszláv határt.

„A kapott utasítások szerint ezeket a személyeket határőrségünk befogadta és lefegyverezte. Mindezeket a polgári és katonai személyeket befogadó-központokban helyezték el.” – áll a cikkben.

A negyedik oldalon a szuezi válság mellett a Magyarországi eseményeket elemzi a lap. A *Magyarországon tovább folyik a vér* című kommentárban Nagy Imre a varsói egyezmény felmondását, és a szovjet csapatok azonnali kivonulását követeli. „A magyar kormány az ország haladóirányú kibontakozása érdekében mást nem tehetett, minthogy felmondja a varsói szerződést, bejelentse az ország semlegességét a katonai tömbökkel szemben, és hogy az Egyesült Nemzetekhez forduljon.”- áll a szűkszavú cikkben. Ugyanebben az írásban – valószínű más hírforrásra hivatkozva - olvashatunk az „erősödő reakciós és antifasiszta erőknek” a fegyveres felkelésben való megjelenéséről. „A zűrzavar megszüntetése és a polgárháború elkerülése érdekében a Nagy Imre kormány... arra kényszerült, hogy a reakciós törekvéseknek is sorozatos engedelményeket tegyen” – olvasható félreérthetetlen céllal. A lap alsó felét a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásáról szóló hír tölti ki, melynek miniszterelnöke, Kádár János élesen bírálja a Nagy Imre kormány gyengeségét, az ellenforradalmi erőkkel való lepaktálást, amelyek veszélyeztetni kezdték „a magyar szocializmus vívmányait, a nép államát, a munkások és a parasztek hatalmát és az ország létét.” A lapban

helyet kapott a Kádár-kormány 15 pontban megfogalmazott „programja” is. Ennek első pontja a nemzeti függetlenség és az ország szuverenitásának a biztosítása, a második a népi demokrácia rendszerének és a szocializmusnak megvédése minden agressziótól, voltak. A tárgyilagos tudósítás ezúttal sem maradt el, így a szlovéniai magyar lakosság saját lapjából nagy vonalakban értesülhetett a legfontosabb történésekről. Azt azonban csak sejtette, hogy a szovjet csapatok újbóli bevonulása a kommunista rend visszaállítását jelenti.

Az 56-os eseményekkel való foglalkozás azonban itt még nem ér véget, hiszen hátra van még annak „hazai” értékelése, melyet maga Tito elnök tett meg Pulában, a Kommunista Szövetség isztriai aktiváján. A beszédet teljes terjedelmében, 4 bővített oldalon a november 29-i számban olvashatták a muravidéki magyarok. A *szocializmus időszerű kérdéseiről* című beszédben az 1948-as jugoszláv-szovjet konfliktus, a Hruscsovval való, közelmúltban sorra került találkozások mellett a lengyelországi és a magyarországi ügy is helyet kapott. Tito beszédében a lengyelországi helyzetet kedvezőbben ítéli meg, hiszen mint mondta, ott „Gomulka erőteljesen kezébe ragadta az ügyeket.” Mivel Lengyelországban nem jutottak lehetőséghez a reakciós erők, amelyek kétségtelenül léteznek, a szovjet beavatkozás elmaradásával az ország a demokratizálódás és a „teljes függetlenség” útjára léphet – volt a pártvezér és államfő véleménye.

A marsall cicerói kérdés formájában „válaszol” arra a kérdésre, hogy a Szovjetunióbeli utazását miért nem Magyarországon keresztül tette meg. A válasz: mert Rákosi országán keresztül nem akart utazni. Gerőről ugyanolyan rossz véleménye van a jugoszláv elnöknek, mint Rákosiról.

Az első szovjet beavatkozásért is Gerőt teszi felelőssé, aki csőcseléknek nevezte a százezres tüntető tömeget, s megsértette a magyar népet. „Végzetes hiba volt a szovjet katonaságot hívni, amíg tartottak a tüntetések” - fejt ki Tito. Ahogy súlyos hibának tartja azt is, hogy egy „másik ország” katonaságát vetették be saját népük megleckéztetésére. Persze Nagy Imre is sok mindenben bűnösnek ítéltetik, főleg ingadozását, a zűrzavarban mutatott határozatlanságát ítéli el Tito. Szerinte azonban fő bűne – s itt a hintapolitika nagymestere, a hithű kommunista ismét remekel –, hogy fegyverbe szólította a népet a szovjet hadsereg ellen és a nyugati imperialistákhoz fordult segítségért, s ezzel veszélybe sodorta a szocializmus vívmányait.

A fentiekből kifolyólag a második szovjet beavatkozást szinte szükségszerűnek tekinti, bár meakulpázva, hogy a jugoszláv vezetés sohasem támogatta azt, de végül is elfogadta, mint a szocializmusnak, mint legfőbb értéknek megőrzésének utolsó lehetőségét. Csak remélni szeretné, hogy a sztálinista erők is belátják, hogy ilyen módszerekkel nem lehet tovább élni, mert a szocializmust és az eszmét „borzalmas csapás érte”.

Van a magyar forradalomnak még egy kínos, jugoszláv szempontból igen ellentmondásos epilógusa, amely a szovjet-jugoszláv politikai viszony és a pártok kapcsolatára, valamint az ügy etikai voltára is ráirányítja a figyelmet. A magyar melléklet 8. oldalán nagybetűs cím (*Hol van Nagy Imre?*) figyelmeztet arra, hogy a jugoszláv követségen menedékjogot kapott Nagy Imrét és társait a szovjet hatalom, Kádárék egyetértésével elrabolta, s ismeretlen helyre szállították. Az incidensről, Nagy Imréék november 22-én történt letartóztatásáról a lap következő számában olvashatunk részletes beszámolót. A *Durva egyezményesség* címmel megjelent oknyomozó jegyzet a jugoszláv kormány és a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány között október 21-én aláírt egyezmény értelmében Kádárék biztosították Nagy Imre és társainak biztonságos hazatérését és mozgási szabadságát. Erre hagyatkozva 22-én úgy döntöttek, hogy elhagyják a nagykövetség épületét. A többi lényegében ismert.

A jugoszláv kormány jegyzékben tiltakozott a magyar és a szovjet félnél a történetek miatt, s kérték az egyezményben foglaltak megvalósítását. Mindhiába!

Aztán a magyar kormány részéről oly szertelen hazudozás indult el Kádárék részéről, amely példátlan a magyar történelemben.

Jellemző, hogy a jugoszlávok tiltakozó jegyzékéről Kádárék mélyen hallgattak. November 23-án hivatalos rádió-közleményben azt jelentették be, hogy az autóbusz utasai saját kérélmükre Romániába távoztak. (Érdekes. Miért nem Jugoszláviába? Ahonnan a menedékjogot kapták.) A későbbi, budapesti jelentések Nagy Imre és társainak ügyéről azt sugallták, hogy Nagy Imre és társai egy jugoszláv-szovjet összeesküvés folytán kerültek Romániába. Tehát nem Magyarország, hanem Jugoszlávia szegte meg az egyezményt. A harmadik variáns magától Kádártól származik, s a maga nemében a legaljasabb, jelesül arról szól, hogy Nagy Imréeket, „nehogy provokatív gyilkosság áldozatai legyenek”, személyi biztonságuk megőrzése érdekében nem szállították lakásukra. - Az ügy nem zárult le – írja a jegyzet írója. Részünkről azonban igen, hiszen a „nevesincs” újság 1957-ben a munkástanácsok fokozatos feloszlásának pillanatáig, valamint egy-két rövidebb cikkben foglalkozik a menekültek kapcsán Magyarországgal.

Kádár vezetői képességeiről Edvard Kardelj, a Szövetségi Végrehajtó Tanács alelnöke mondott elsőként lesújtó, s máig érvényes ítéletet. Kardelj a Nagy Imre és társaival kapcsolatos egyezményesség ismeretében kifejtette: kétségbe vonja, hogy a Kádár-kormány az a szubjektív tényező, mely Magyarország belső társadalmi ellentmondásainak feloldásában „haladó módon közreműködhet”. A december 15-ig történetek arra engednek következtetni, hogy a „sztálinista elemek” visszatéréseivel a Kádár-kormány politikája nem képes megoldást hozni a magyarországi válságra – vallja az éleslátásáról ismert szlovén politikus. Kezdetét vette az „ellenforradalmi erőkkel való leszámolás”, a megtorlás, melynek folyamán több száz embert ítélték különböző, sokszor alaptalan vádakkal kötél általi halálra, közöttük gyerekek váltak a forra-

dalom mártírjaivá... 200 ezren hagyták el az országot. A Jugoszlávián át menekülők száma pedig 1957 januárjában elérte a 15 ezret. A lakosság élelemmel, szállással és meleg ruhával segítette a menekülteket, s közreműködtek abban is, hogy magyarok tovább utazhassanak Nyugatra. Mindenütt szimpátiával, nagy szolidaritással fogadták a „hősöket”. A Magyar Köztársaság a forradalom fél évszázados évfordulóján emléklapetteket adományozott a muravidéki magyaroknak és szlovéneknek a menekültek befogadásáért, elszállásolásáért és a velük való törődésért.

A „melléklet” 1957. évfolyama

Az 57-es évfolyam januári-februári számaiban a Szovjetunió által kezdeményezett (sok esetben kiprovokált), erősen sztálinista színezetű, az imperializmus elleni harc egyetlen ellenszereként emlegetett, a Szovjetunió által „vezetett” szocialista összefogás emlegetésével a Tájékoztatói Irodával való szakítás és a „láncoskútya” korszakból jól ismert vádak hangzottak el. A *Tiszta szocialista eszmecsere vagy elvtelen látszat-vita* című, a belgrádi Borbából átvett, a „magyar” Pomurski Vestnikben is megjelentetett elemző írásban olvassuk: „... valamennyi szóban forgó cikk éles támadást tartalmaz azok ellen az emberek ellen, akik állítólag „a sztálinizmus elleni harc örve alatt” és a „nemzeti kommunizmus jelszavával” gyengíteni kívánják a szocialista országok egységét (amelynek részeként természetesen Jugoszláviát is értik - a szerző) szét akarják zúzni táborukat, kárt akarnak okozni a proletariátus diktatúrájának, és végső fokon, a szubjektív kívánságoktól függetlenül, a szocializmust ki akarják szolgáltatni ellenségeiknek”. Ez volt a legfőbb bűne Nagy Imrének és körének, ezért kellett veszniük.

S még valami: gyakran elfelejtjük, hogy a „harmadik utas” megoldást tanulmányozó magyar kormány, amely október 22-én tért haza egyhetes jugoszláviai körútról, s melynek tagjai között ott találjuk Gerő Ernőt, Kádár Jánost és Hege-düs Andrást, hazatérésük előtt kifejtették, a jugoszláv minta szerint szeretnék a zsákutcába jutott társadalmi vezetési útját folytatni. Ez nyílt támadást, s a lengyelországi poznanai eseményeket is figyelembe véve, Moszkva elleni összehangolt fellépést jelentett, a birodalomhoz tartozó szövetség szétbomlasztását. Ezért kellett újra a két közeledő felet összeugrasztani, a jugoszláv-magyar viszonyt a Nagy Imre és társainak elrablásával a „holtpontra” juttatni, mellesleg a magyar demokrácia megvalósításának ügyét az újbóli bevonulással 89-ig, közel 3 és fél évtizedig kitolni.

TELEKOMUNIKACIJE Savica 56
1956. (Jugoszláv rádiókészülék '56-ból)

Ferencz e. Győző

Könyvek 1956 zalai eseményeiről II.

Sívó évek alján

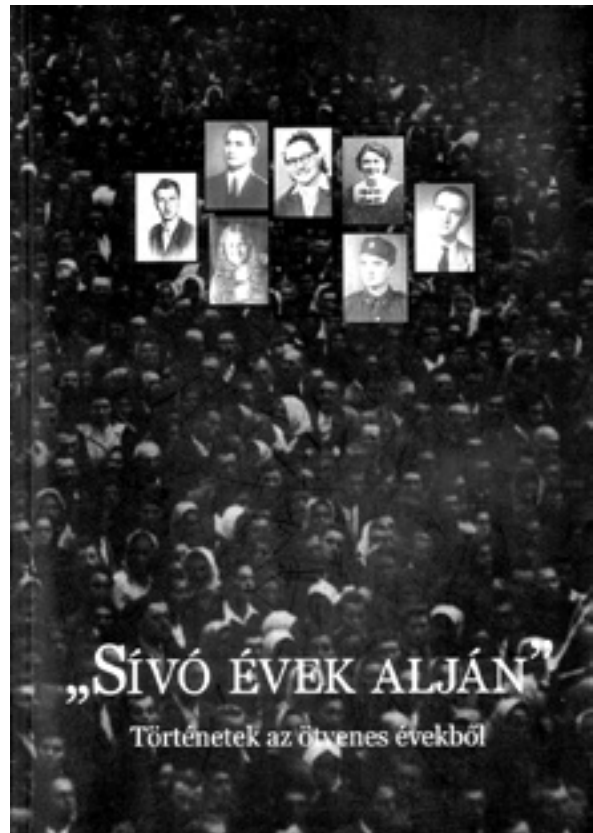
Szerkesztette, a szövegeket gondozta
és a jegyzeteket írta
Béres Katalin

„Könyvünkben mi is az ötvenes évekről szóló, különböző műfajú történetek összegyűjtésére és kiadására vállalkoztunk. Nem szépirodalmat tart kezében az olvasó, hanem olvasmányos, helyenként iróniával, humorral, szeretettel megfűszerezett, megrendítő visszaemlékezéseket.”- közli a szerkesztő, Béres Katalin muzeológus az előszóban, és igaza van.

Azokat az éveket idézik föl a kötet szerzői – a visszaemlékezők -, amelyekben egyetlen rossz és rossz akaratú, esetleg túlbuzgó emberek előtt kiejtett mondata hosszú hónapokra, esetleg évekre börtönbe zárhatta kimondóját.

Móra Magdolna – Móra János (Móra Ferenc unokaöccse) a zalaegerszegi Zrínyi Miklós Gimnázium latin tanárának leánya, a lelkes zalai táj- és népkutatóvá lett tanárnő korán megismerhette, miként hat az embernek nem csak a lelkére, de az állására is, ha a döntéshozókkal ellentétes világnézetten nevelkedett föl, s azt mindig is magáénak vallotta... Ez a jelenség akár általánosnak is mondható. Akkor Ady Endre: Négy-öt magyar összehajol című verse váltotta ki az igazgatónó rosszallását, mivel rendőrtiszt is jelen volt az ünnepélyen.... „A tanfelügyelőségi altiszt hozta az üzenetet, hogy menjek be az ÁVH Jókai utcai épületébe” – írja Móra Magdolna, ahol be akarták szervezni, hogy a tantestületben történeletről értesítse megbízóit, ellenkező esetben „kivisznek a jugoszláv határra, mintha én át akarnék szökni... Senki sem tudja majd, hová lettem.” Szerencséjére többet nem látta belülről az ávosok irodáit.

Az irodalomtudomány nemzetközi híré tudósává, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatójává magát Szijártóházáról felküzdő Illés László szegényparaszt szüleit azért telepítették a Hortobágyra, ahol az egyik birkaakol lett a „szállásuk”, mert Titóékhoz közeli faluban éltek, ahol bizony gyakorta röpködtek a géppisztoly lövedékek a határ mindkét oldaláról. A hortobágyi tábor őrei mit sem tudtak a dolgos, becsületükben megbántott kétékezi emberekről, csak annyit, hogy „rohadt fasiszta jugoszláv kémek”, s eként is bántak velük. Szegény Illés Vendelék a rendszerhez hű faluvezetők által kisémmizve, megraboltnak, üvegezetlen ablakú házukba tudtak volna csak visszatérni, ezért inkább Dunaharaszti egyik dűledező vályogkalyibájában rendezték be új otthonukat, de lelkük nyugalma sohasem

állt helyre. Maga a szerző, aki nagy nehezen letette egyetemi vizsgáit, tanári oklevelével visszament esztergályosnak – ahogyan írja, visszataszították az akkor uralkodónak mondott munkásosztályba - abba a műhelybe, ahol az akkori sztahanovista országpéldakép, Muszka Imre halmozta egymásra a 100 százalékokat, amíg el nem jutott az ezer(!) közelébe...

A bagodi Hári Margit, Tirpák Endréné azért került a vizsgálati fogságnak, majd a közbiztonsági őrizetnek mondott pokolba – ahol hetekig nem tudott sem mosakodni, sem fehérenműt váltani -, mert nem volt hajlandó aláírni az iskolák államosítását követelő ívet (ahogyan a börtönre ítélt vétlenszülei sem!), s erről egy cédulát csúsztatott az előtte ülő osztálytársa kezébe. Nos, annak a lánynak rendőr volt az udvarlója, aki főnökei kegyét keresve átadta ezt a pár sort, amely megpecsételte Hári Margit további sorsát. Egyenest a tanóráról hívták ki az ávosok... A tárgyalásán elhangzott, hogy az iskolaállamosítás ellen föllépő, szüleit följelentő bagodi párttitkár pár éve még helyi nyilasvezér volt, ám a bíró szerint: „Ha jó nyilas volt, akkor jó kommunista is!”

Történelmi nevet viselt az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kormánybiztosának dédunokája, a Nemesapátiiban született Csertán Ferenc, aki kulák származása miatt csak sok hercehurcával végezhetette el a középiskolát,

több gimnáziumot is megjárva végül Pannonhalmán a bencéseknel. Egyetemi főlvételét elutasították, ezért vilánszerelő segédmunkás lett, majd katonáéveit a komlói szénbányában töltötte le kényszermunkával. Csak érdekességként, az akkori évek „hangulatához”: a nagykapornaki disznótenyésztő telepre sem vették föl a származása miatt, mert hátha veszélyezteti a közellátás biztonságát. Rákosi rendszere tulajdonképpen így gyártotta százezerszám az ellenségeit azokból is, akik a híveivé válhattak volna, ha érvényesülnék a magasztos elvek.

A Bonyhád melletti tanyán malomtulajdonos gyerekeként született Marx Gyula, a zalaegerszegi közélet ismert szereplője pécsi orvostanhallgató korában kapcsolódott be az államosított egyházi oktatást pótló, a keresztény elitképzést szolgáló, úgynevezett kiscsoportos tevékenységbe a zalaegerszegi Baján Marikával, évfolyamtársával, későbbi feleségével együtt. Nagykanizsán 1955 őszén kezdte orvosi pályafutását sebészként, ugyanitt lett a felesége gyermekgyógyász. Mindebből következően természetes módon lett alakító résztvevője az októberi eseményeknek, mégpedig a nagykanizsai kórház munkástanácsa tagjaként, a Győrött megalakult Dunántúli Nemzeti Tanácsnak is, mindenek előtt a céllal, hogy gyógyszert szerezzen. Küldöttként alkalma nyílt a személyes tárgyalásra Szigethy Attila társaságában Nagy Imre miniszterelnökkel. Együtt hazafelé jövet keveredett bele kocsijuk a szovjet harcokos oszlopba. Mindebből nagyjából sejtette is eljövendő sorsát, amely be is teljesedett: 1956. január 23-án éjszaka súlyos betegek mellől tartóztatták le. Ennek oka volt a kiscsoportos tevékenysége, amely a BHÖ – a BTK elődje – szerint kimerítette az izgatás törvényi tényállását, s mindehhez jöttek októberben viselt dolgai. Fél évet töltött börtönben, amit beszámítottak az ítéletbe, s amely a rettegett Markóban született meg titkos tárgyaláson. Érzékletes leírását kapjuk az országházi légkörnek és a börtönhónapoknak. Végül Zalaegerszegre került, a felesége szülővárosába körorvosnak, betegek megelégedésére. Elvégezte a Marxista-Leninista Esti Egyetem 3 éves tagozatát, tehát nála is megkezdődtek a dolgozó hétköznapok. Szervezője, majd szónoka is lett a Lenin-szobor eltávolítását követelő tüntetésnek – a helyén ma a címerház várja a látogatókat. Varga Gyula megyei első titkár lemondása után az MDF színeiben képviselővé választották a rendszerváltás utáni országgyűlésben. Ma is résztvevője Zalaegerszeg közéletének.

Dr. Czegléd Edit diáklányként írott naplója különös értéke a kötetnek. A Pannon Tükör olvasói már ismerik a mű a forradalom időszakát felelevenítő részletét. Kiegészítésként annyit azért érdemes hozzátenni, amit a napló megkerüléséről a szerző elmondott:

- *Tehát meglelték a naplót. Mikor írtad az első sort?*

- Még Budapesten, amikor 12 éves koromtól diákotthonosként a Makszim Gorkij orosz-magyar tannyelvű iskolá-

ban tanultam. Kitaláltam magamnak egy titkosírást, azzal jegyeztem föl legbensőbb gondolataimat, hogy szeretnék kitűnő tanuló lenni, meg elnyerni a vörös selyem nyakkendőt, amely akkor a legnagyobb dicsőség volt, a jó tanulók, példás magatartásúak jutalma. Természetesen bejegyeztem a naplóba kellemes élményeimet, amelyeket az irodalmi szakkörben szereztem. Az a napló azonban már nincs meg, csak ez a másik. Amikor ezt megtaláltam, egy kolléganővel legépeltettem, több példányban, hogy minden testvéremnek jusson belőle.

- *Hogyan került ez Béres Katalinhoz, a kötet szerkesztőjéhez?*

- András öcsém történetesen Kapiller Imre levéltáros szomszédságában lakik, természetesen átadta neki elolvasásra. Nos, a levéltáros szomszéd azonnal meggyőzte az öcsémet, hogy erre nagy szüksége volna a közgyűjteménynek, akár meg is fizetnék. Az feleltem erre, hogy a naplóm nem eladó, de szívesen átadom....

Dr. Czegléd Edit úgy tett, ahogy mondta, a napló pedig tovább lépett a múzeumba, ahonnan már mint a Sívó évek alján című könyv egyik remek fejezete került az olvasók kezébe. Még annyit, ami a napló ismeretében érdekes: Czegléd Edit Csingiz Ajtmatov (anyanyelvén Dzsingisz Ajtmat) kirgiz szerző munkásságáról írta és védte meg egyetemi doktori értekezését még 1989-ben.

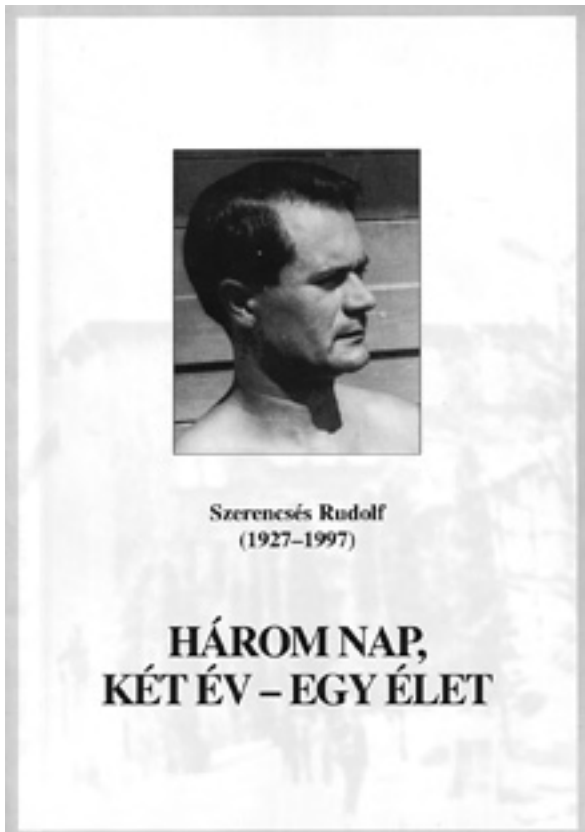
A következő visszaemlékező, a cívis – azaz debreceni származású – Molnár István gazdaszásként került Keszthelyre, ahol egyik megalapítója volt 1956. október 14-én a Petőfi Körnek, majd az akadémiai és a városi forradalmi tanácsnak is tagja lett. Egyik gyermekével – családját hátrahagyva - Jugoszláviába menekült, ahonnan Kanadába vette az útját, s egy farmgazdaság megalázott cselédjeként kezdte új életét. Ám onnan szerencséjére egy kertészeti kutatóintézetbe került, ahol hamarosan fölfigyeltek a magyar fiatalra, s növénynevelőként hamarosan hírnévre tett szert. Távollétében ítélték 8 évi börtönre. Mire 1964-ben végre sor kerülhetett a családdegyesítésre, már az új hazában és saját házában ölelhetette meg a feleségét és gyermekeit. A könyv a menekülttáborokban szerzett élményeit tartalmazó leveleket közli.

Nagy szolgálatot tett a kiadó Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága (felelős kiadó dr. Vándor László igazgató) a könyv napvilágra hozatalával 2006. szeptember végén, mert eddig ismeretlen zalai 56-os eseményekkel, s azok szereplőivel, de az előzményekkel is megismerteti az olvasót. Béres Katalin lábjegyzetei hasznosan segítik a pontos értelmezést.

Hóbor József

Három nap, két év – egy élet

Szerencsés Rudolf 1927-1977

Három napig volt Zalaegerszeg nemakarom első embere, azaz a városi forradalmi bizottság elnöke. Ugyanis az addigi elnök Varga Ferenc zenetanárt november 2-án, az Arany Bányán kulturteremben megtartott gyűlésen a küldöttek menesztették, mert elégedetlenek voltak vele. A bizalmi szavazáson a 150-ből 11-en szavaztak mellette, viszont Szerencsés Rudolfot azon melegében megválasztották „előzetes és utólagos tiltakozásom ellenére” a helyébe, amelyet kelletlenül foglalt el. Első ténykedésének egyikét ő maga egy cetlin így írja le: „A megszálló szovjet hadsereg 3 főtisztjével folytatott megbeszélés letartóztatásunk után 1956. november elején. Egy tank kíséretében mentünk Ostoros Karcsival a Megyei Tanácsra. Hantos Ferenc tolmács fordította a megszálló orosz parancsnok utasításait a megyei tanácson. (Jelen: Gelencsér Gyula, Pék József, Ostoros Károly, Bíróné, Meskó Károly, Szerencsés R.)

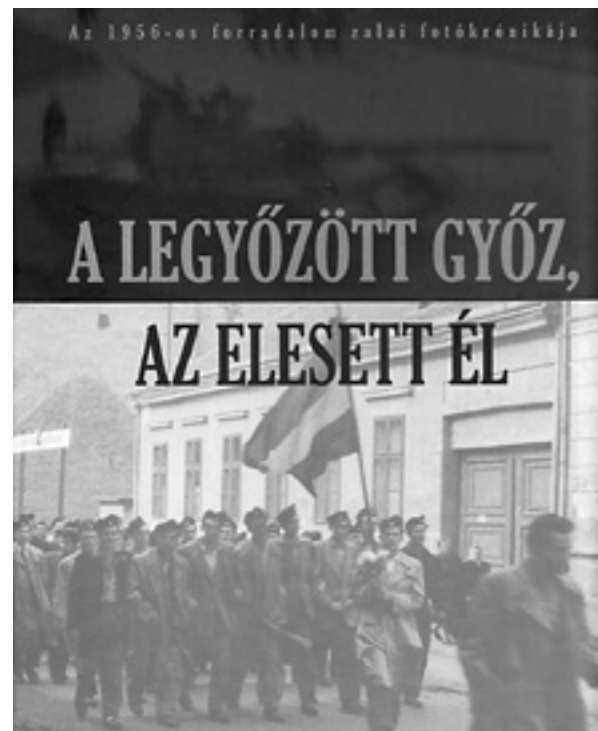
A szerző tételesen bizonyítja, hogy az egerszegi képző tanára minden lépésével, intézkedésével a közbiztonságot szolgálta, s hiába, hogy „nov. 4-én reggel a városi tanács épületénél lerakattam a szovjet csapatok előtt a fegyvert, miután a szovjet csapatok parancsnokával ebben megállapodtunk”, a nevezetes zárdai diákgyűlésen hiába ölelgette meg Medvegyev őrnagy, s nevezte igazi magyarnak Szerencsés Rudolfot, letartóztatták, kiengedték, újra lefogták, s dr. Bozóky Károly tanácsvezető bíró 2 évre elítélte. Bár a vádlott szerint is kitűnő dr. Takáts Ádám ügyvéd mindent megtett a védelmében, később sem kapott kegyelmet. A diákjai által körülrajongott, kiváló ifjúsági szervező tanár megjárta a kegyetlen márianosztrai börtönt is, kiszabadulása után csak évek múlva léphetett újra katedrára. A szerző ezt az életutat kíséri végig a karcsú kötetben, amelynek jeles értéke a családi levéltár.

(Helikon Nyomda, Zalaegerszeg, 2006)

Béres Katalin - Csomor Erzsébet-Kapiller Imre

A legyőzött győz, az elesett él

(Az 1956-os forradalom zalai fotókrónikája)

Jól megszerkesztett könyv, amely 83 fényképpel mutatja be a megyében lezajlott népfölkelés és forradalom eseményeit, még annak derűjét is.

A szerkesztő és a bevezetőt szerző Béres Katalin muzeológus rendhagyó írást adott az olvasó kezébe: riportszerűen, helyenként adomázva, tehát emberközeli számlol be a kötetben megjelent fényképek keletkezésének körülményeiről, a felvételek készítőinek kilétéről, sorsáról.

Például: ha 2006 februárjában nem végzik el a zalaegerszegi falumúzeumban kiállított eszközök szokásos évi karbantartását, köztük egy hajdina hántolóét is, talán soha sem kerülnek elő az alapító igazgató, dr. Szentmihályi Imre felvételei a zalaegerszegi eseményekről. (Különös, hogy eddig nem akadt rájuk senki a több évtizede zajló felújítási munkálatok során.) A szerzők immár életformájává vált szívós kutatás eredményeként leltek a veszprémi levéltárban őrzött sármelléki felvételekre. A nagykanizsai képeket a Vasemberház „vasemberének” csizmája rejtegette a múzeumigazgató, dr. Kerecsényi Edit előrelátásának köszönhetően.

Hasonló kalandokat éltek át a többi fényképész felvételei, amelyeknek különlegessége a ma Pusztaszentlászlón élő Csonkás Sándor színeskép-sorozata a bázakerettyei olajipari felvonulásról, szobordöntésről.

A könyvet az egyes helyszínek tagolják egységes szerkezetté. Minden település képsorait a két tudós levéltáros, Csomor Erzsébet és Kapiller Imre (a Gönczi Galériában megrendezett emlékkiállítás két rendezőjének) bevezetője értelmezi, bemutatva az ismert szereplőket is. Szerecsényre megmaradtak a felvételek, amelyek élénk idézik az országban egyedülként azokban a forradalmi napokban az elesettek emlékére és tiszteletére fölavatott gipsz-szobrot, a Keszthelyen tartózkodó Marinkay István műkedvelő szobrász alkotását.

Százezernyi szónál is többet mondanak a lendvai Meszolics László grafikai tervei szerint elkészült kötetben megjelent képek arról, hogy 1956 októberében-novemberében miként mozdultak meg a zalai települések lakói, s még december közepén is komoly tüntetések zajlottak, amelyeket a megszálló hatalom csak fegyveres beavatkozással, harckocsikkal, könnygázgránátokkal tudott feloszlatni. No és az említett derű: Keszthelyen szamarat kötöttek ki a főtéri gimnázium előtti fához a december 11-12-i „néma tüntetésen”, rajta táblával: „Csak én maradtam kint az utcán”. Mármint tüntetni a Kádár-kormány mellett...

(Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2006)

Tornyszentmiklós, '56. október 26.

Király László

Korunk Zenéje Fesztivál 2006

A magyar hangverseny életben az utóbbi évtizedekben négy nagy centrum alakult ki, a januári Mini Fesztivál, a szombathelyi Bartók Fesztivál, az őszi budapesti Korunk Zenéje Fesztivál és a téli bemutató sorozat a Fészek Klubban, melyen új magyar művek hangzanak el. Tulajdonképpen ide sorolhatóak a Tavasz Fesztivál kortárs zenei koncertjei is. A tavalyi hangversenyek közül ezúttal az őszi budapesti Korunk Zenéje eseménysorozatát tekintjük át. Jó színvonalú, hangulatos esttel kezdődött a fesztivál szeptember 28-án: Hazatérés címmel Elek Szilvia csembaló művésznő, Oberfrank Pál színművész és Vladár Csaba festőművész közös produkciója a testvérműzsák (zeneirodalom-képzőművészet) harmonikus együttműködésére adott példát. Az „összművészeti” estnek szomorú aktualitást adott Ligeti György, világhírű hazánk fia júniusi távozása az élők sorából. (Nem szeretném az örök elégedetlen szerepét magamra öltetni, de egy ilyen nagyságrendű zeneszerző megérdemelt volna egy szerzői estet. Hiszen vannak még Magyarországon be nem mutatott zenekari darabjai. Így pl. a nyugati karrierjét elindító Apparitions és az életmű egyik utolsó alkotása, a Hamburger concerto című kűrtverseny. Gondolom, ha Bartók Béla halt volna meg idén júniusban, senki sem gondolta volna, hogy a Mikrokosmosz néhány darabjával emlékezzünk rá...) A hangverseny „pilléreit” tehát Ligeti három nagyszerű csembaló darabja, Passacaglia ungherese, a Hungarian Rock /1978/ és a 10 évvel korábbi Continuum című kompozíciók alkották. Ezen kívül Kocsis Zoltán, Kurtág György, Hollós Máté, Elek Szilvia és Nagy János csembaló darabjai hangzottak el Gergely Ágnes, Bertók László, Kemény István, Dobai Péter, Nagy Gábor, Parti Nagy Lajos, Bánk László, Erdődi Gábor, Vörös István és Döbrentei Kornél verseivel, illetve prózai írásaival váltakozva. Nem értettem egyet – az egyébként egész este kitűnő formában játszó - Elek Szilviának azzal az ötletével, hogy Kurtág György három hommage-darabját a zongorára írott Játékok című sorozatból csembalón adta elő. Ha valakinek, a művésznőnek tudnia kell, hogy a csembaló pengetős hangszer, annak ellenére, hogy klaviatúra segítségével szólaltatják meg. Ezek a darabok a zongora zengő hangját igénylik, nem szeretném hallani sem mandolinon, gitáron, hárfán vagy citerán e műveket, mivel nézetem szerint az elpattanó hangzások a szerzői szándék lényegét hamisítják meg. A Ligeti darabokon kívül számomra az est legfontosabb művének Hollós Máté Tre Toccate című szerzeménye tűnt. E mű azt a megállapítást bizonyította, melyet Balassa Sándor szájából szoktam sűrűn hallani: nem a zene bevált eszközei, legfeljebb a zeneszerzők fantáziája merülhet csak ki... Hollós Máté

hagyományos zenei eszközökkel, de mégis poszt-modern módon, friss és eredeti gondolatokból építette fel kompozícióját. Remélhetően a Három toccata mielőbb a csembaló repertoár darabjává lesz.

Nem voltam maradéktalanul boldog az olasz Akanthos Ensemble szeptember 29-i, Nádor-termi koncertje után. Meggyőződésem például, hogy Bruno Maderna (1920-1973), aki egyébként a kortárs zene legavatottabb karmesterei közé tartozott, nem vált volna ilyen jelentőségű zeneszerzővé, ha nem az avantgarde zene felfutásának idején, a második világháború utáni évtizedekben kezdi pályáját.

Serenate per un satellite című három hangszerre /gordonka-zongora-ütők/ írt darabja szinte semmiféle nyomot nem hagyott bennem, mint ahogy eddig hallott egyetlen más műve sem. Aldo Clementi 2x6 című finom, minimalista kompozíciója legalább kellemes csengés-bongásával nem taszított és nem ösztönzött menekülésre, mint Maderna összefüggéstelen, szaggatott hangzástörédei. Az 1996-ban elhunyt Niccolò Castiglioni két vokális szerzeménye sem győzött meg e zeneszerző nemzetközi játszottságának és rangjának jogosságáról. Biagio Putignano Commentario anamorfico című – szóló zongorára írt - darabja, melyet Stockhausen III. zongoradarabjára írt, csupán arról tudósított, hogy e szerző mennyire kedveli az idősebb és híresebb német kolléga szerzeményeit. A koncertet záró négy – kamarazenei kíséretes - dal, Giancarlo Testoni szerzeménye muzikális, „neo-normális” zene, de mintha túlságosan emlékeztetett volna az osztrák Heinz-Karl Gruber új-tonális stílusának egyes megoldásaira. Szerencsére a magyar kompozíciók nem nyújtottak ennyire hervasztó képet. Például Sugár Miklós Percupicsy című, ütőhangszerekre és elektronikus hangzásokra készült szerzeménye megállta volna a helyét bármelyik nemzetközi kortárszenei fesztiválon az 50-es 60-as évektől napjainkig. A szerző nagy tudással, hozzáértéssel kezeli az elektronikus anyagot, és ötletesen használja ki az ütőhangszerek lehetőségeit. Kérdés csak az, mennyi lelki táplálékot visz haza ebből a hangzásvilágból a hallgató és vajon milyen találati eséllyel lehetne megpályázni azt a rejtvényt: mely ország szülötte a komponista? Három szólócellóra írott darabot is hallottunk ezen az estén. Hollós Máté Canto nostalgico című szerzeménye az érzelmek áradásával hatott, míg Durkó Péter kompozíciójában a gondos és tudatos zeneszerzői munkát értékelhettük. Egyébként Hollós darabja szépen rímelt az est számomra legvonzóbb olasz kompozíciójára, Fabrizio Festo Windows című új-tonális, szóló cellóra írott szerzeményére. Madarász Iván 1984-ben komponált Lót című operájának egy nevezetes részlete a Lót imája zongorakíséretes cselló-dallam formájában is megállta a helyét és valódi zenei élményt nyújtott.

Szeptember 30-án a Bubnó Tamás és Mezei János vezette Budapesti Énekes Iskola koncertjén Philipp György veze-

tésével két szép kompozíciót hallhatott a közönség. A középnemzedékhez tartozó Serei Zsolt Vesperás-tételek és a fiatal Zombola Péter Vesperás című szerzeményét. Számomra különösen Serei Zsolt alkotása volt meglepetés a szerző eddigi munkásságának ismeretében. Talán pályájának erről a pontjáról más, természetesebb források felé indul el, s belátja, hogy nem feltétlenül a papír konstrukciók visznek a jó irányba.

Személyesen nem tudtam részt venni, ezért felvételtől hallgattam meg a Budapesti Tomkins Énekegyüttes (művészeti vezető: Dobra János) hangversenyét, melyet Szokolay Sándor 75. születésnapja tiszteletére rendeztek a szervita téri templomban október 1-én. A koncert - számomra - legkiemelkedőbb eseményeiről szólván első helyen kell említenem Jeney Zoltán Monotonia című - Konsztantinosz P. Kavafisz versére komponált - szerzeményét. Ez a női hangra és orgonára írott alkotás /mely előadható vonóstrió kísérettel is/ elsősorban egyszerű szépségével hatott. Igazi görög hangulatot árasztott a mű, nem csak a görög szöveg miatt, hanem azért is, mert aki járt már pravoszláv istentiszteleten Görögországban, annak volt hova kötni ezt a 12 fokú rendszerben megalkotott művet. (A mű szövege nem vallási jellegű.) Ugyancsak nagy élmény volt Eötvös Péter 1959-ben /a szerző 15 éves korában!/ komponált egyszólamú éneke Kosztolányi: A magyar romokon című versére. „Meglepő volt számomra ennek a korai kompozíciónak a drámaisága...” - írja a szerző a mű ismertető szövegében, s ehhez még hozzáfűzöm: döbbenetes volt az számomra is, hogy egy ifjú ember ilyen tudatosan és kifejezően volt képes egy ilyen nem könnyű verset megzenésíteni.

Serei Zsolt „...boldogságot dallá” című, Arany János soraira írt orgonakíséretes dala azért volt számomra pozitív meglepetés, mivel a szerző korábbi műveinek nagy része a túlzott tudatosság görcei által megbénítva íródott. Ebben a szerzeményében örömmel fedeztem fel a spontaneitás jótékony hatását: a kissé Messiaen hangzásvilágára emlékeztető orgonakíséret felett a dallam lényegesen szabadabban szárnyalt, mint Serei korábbi vokális műveiben.

Sári József Kosztolányi Dezső verseire írt két zongorakíséretes dalának zenei anyaga nem csak profi zeneszerző, de igazi mester jelenlétéről tanúskodik. Véleményem szerint azonban a zenei anyag nem adekvát a versek hangulatával. Különösen a második, gyászos, élettől búcsúzó vershez nem illik a gyors mozgású, tizenkét fokú zongorakíséret.

Nagy meglepetés volt számomra Weiner Leónak (1885-1960), a Bartók és Kodály utáni magyar zeneszerző generáció egyik legjelentősebb tagjának két egyházi szövegre írt kórusműve: az érett korban keletkezett Gloria és a fi-

atal kori Agnus Dei. Különösen ez utóbbi hatott rám nagyon mélyen. Weinert elsősorban szimfonikus szerzőként tartja számon a zenetörténet, ezért is volt meglepetés: milyen szép kórusműveket is tudott írni ez a kiváló muzsikus. (S ennyi idő után már senkit nem zavar a művek úgymond „konzervatívizmusa”). A koncert zárószámaként az ünnepelt Szokolay Sándor Gloria című orgonakíséretes énekszólóra, valamint a Missa Pannonica című a capella kórusra írott szerzeménye hangzott el.

Furcsa érzésekkel hallgattam a svájci Ensemble Contrechamps hangversenyét a Milleniumi szalonban. Az együttes művészeti vezetője a méltán világhírű Heinz Holliger oboaművész, karmester és zeneszerző. A másor három komponista híd-formában /A-B-C-B-A/ elrendezett öt kompozícióját tartalmazta. A „mag” ezen az estén Bartók 1938-as Kontrasztok című szerzeménye volt, melyet muzikálisan, de nem technikai gikszerék nélkül szólaltatott meg az együttes három szólóját. Kurtág György Jelek, játékok, üzenetek című ciklusának néhány részletét ezúttal vonós trió játszotta. E művek mély gondolatok hordozói, s a kortárs zenének ezen kifejező eszközeihez nem szokott hallgatót is - bízom benne - bűvkörükbe tudják vonni. Akárcsak a szünet után megszólaltatott két, angolkürt szólóra írt Kurtág szerzemény: a Damjanich emlékkő alcímű In nomine-all'ongherese és a Sappho fragment. A „furcsa érzéseket” bennem Holliger darabjai váltották ki. Ez az igazán fantasztikus képességű, sokoldalú muzsikus (Veress Sándor és Pierre Boulez tanítványa) zeneszerzőként sem tudja elrejteni muzikalitását. Ám ez a képessége főleg a zenei idők megkomponálásának hibátlan voltában mutatkozik meg. A zenei anyag, amit hallunk, teljesen megfoghatatlan szövedékből épül fel. Holliger radikalizálja a második bécsi iskola (elsősorban Schönberg és Webern) újításait: a hangok szétszóródva szólalnak meg, sem dallamokat, sem harmóniakat nem hallunk. Ráadásul ezeket a szétszórt hangokat különböző - zenén kívüli, vagy belüli - effektusokkal mintegy „összemaszatozza” a szerző. Hogy-hogy nem, a mű végére mégis az az érzésünk, hogy zenei élményben volt részünk, pedig konkrét emlékyomot nemigen hagynak bennünk az elhangzottak. Ez különösen a Ma'Mounia című hangszeres kompozícióra vonatkozik. Anna Maria Bacher költőnő svájci-német dialektusban írt versei még nyersfordításban is erőteljesen hatnak. Ezekre az erőteljes költői gondolatokat tartalmazó költeményekre komponálta Holliger Puneiga című tíztételes dalciklusát. A hagyomány, melyre a kompozíció építkezik, persze Schönberg Pierrrot lunaire-je /1912/. Még a hangszer összeállítás is hasonló, de a fuvola, klarinét, brácsa és cello mellé még kürt és ütőhangszerek is társulnak /ütőnek értelmezve a cimbalmot is, amely a Schönberg-mű zongoráját van hivatva „helyettesíteni”/. A hangzásvilág azonban messze túllépi a Pierrrot lunaire-t. Az énekesnő elképesztő magasságú és mélységű hangokat kell, hogy kiadjon magából,

a hangszeres hangzások pedig sokszor közelebb járnak az elektronikusan gerjesztett hangok világához. Hja, Schönberg műve 1912-ben, Holliger szerzeménye 2002-ben íródott...

Megnyugtatóbb zenék szóltak október 4-én a Belvárosi Főplébánia templomban. A szintén svájci Il Mosaico kamarazenekar fiatal muzsikusokból áll, akik tisztán és biztonságosan játszanak. Amennyire a templom zengő akusztikájú terében ezt meg lehetett állapítani, a hangzás kissé nyers mivolta árulkodott csak a tagok életkoráról. Két Bach szerzemény között hangzott fel egy ős- és egy magyarországi bemutató. A két kompozíció közül az amerikai Allen Brings In memoriam című rövid, koncentrált és szépen hangzó szerzeménye - melyet unokahúga emlékére komponált - számomra meggyőzőbb volt és maradandóbb emléket hagyott, mint Fekete Gyula Media vita című - időben kissé túlméretezett - kantátája. Fekete egyike a legkiválóbb szerzőinknek a fiatalabb (50 éven aluli) korosztályból. Szerzeményei tudásról, muzikalitásról árulkodnak, és alkotójuknak van egy különös képessége: zenéje rendkívül kifejező, tonális, de nem hasonlít igazából egyetlen elődjére sem. Mahler szelleme ugyan ott lebeg lírai mondanivalójú muzsikája felett, de mindig elkerüli azt a pontot, amikor a zene már egyértelműen abba az irányba lépne, ahová a példakép. A két gregorián dallamra (Te Deum és Media Vita) épült, szép harmóniákban bővelkedő kantáta, ha időben kissé összefogottabb lenne, mélyebb benyomást gyakorolna a hallgatóra. Mindkét vonós zenekari kompozíció sikerében nagy szerepe volt az ált szólót éneklő Rajk Juditnak.

Nem bizonyult ideális helyszínnek a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum nagyterme a Modern Art Orchestra október 5-i koncertje számára. A meglehetősen nagy létszámú jazz-együttes hangereje a hosszúkás és viszonylag lapos terem miatt igen csak próbára tette a hallgatóság dobhártyájának ellenálló képességét. A műsor első száma Eötvös Péter Paris-Dakar című szerzeménye (Gőz László különleges, két tölcséres harsona-szólójával) egy szabad szellemű alkotó megnyilvánulása, aki a műfaji határokat átlépve jólesően és muzikálisan lubickol a free-jazz, az elektronika és az avantgarde zene lehetőségeiben. Mivel jazzkompozíciók megítélésében nem érzem magamat illetékesnek, ezért Vukán György Spanyol rapszódia című szerzeményéről nem nyilvánítok véleményt annak ellenére, hogy a muzikalitás jelenléte itt is egyértelmű volt számomra. A koncert második felében elhangzott műveket - melyek az együttes tagjainak szerzeményei voltak - ezért aztán meg sem hallgattam. Mindenesetre a Fekete-Kovács Kornél vezette csapatot a magyar zenei élet nagy értékének érzem.

Ugyanez a koncertterem volt a helyszíne az EAR Együttes október 7-i koncertjének. Ez az együttes az élő hangsze-

res zene és az elektronika összekapcsolásának lehetőségeit próbálja kihasználni, ilyen darabok írására ösztönzi a magyar zeneszerző társadalmat. A műsor első száma Pintér Gyula Fény az alagút végén című - énekhangra és elektronikára komponált - szerzeménye volt. A szerző sikeres utóvédharcosa a 60-70-es évek hasonló jellegű próbálkozásainak. Kiválóan bánik az elektronikus eszközökkel és darabjának sikere nem kis mértékben köszönhető az elképesztően magas technikai színvonalon éneklő Kőváry Eszter Sárának.

Paradox módon az elektronikus hangverseny - számomra - leginkább figyelemre méltó alkotása egy hangszeres kompozíció, Faragó Béla Musica Realta című szerzeménye volt a Trio Lignum előadásában. (Rozmán Lajos, Klenyán Csaba - klarinét, Lakatos György - fagott) Ez az öt poszt-modern karakterdarab ötletességével, színességével hatott, bár első hallásra az idő paraméter kezelése nem mindig volt harmóniában a zenei anyag teherbíró képességével.

Nagy derűtséget váltott ki Decsényi János Koncert című - abszurd humorban bővelkedő, de ugyanakkor komoly zeneszerzői tudással felépített - elektronikus alkotása, mely CD-ről szólalt meg. Optimizmusra adhat okot, hogy egy 80. évében járó alkotó, aki át- és túlélte a 20. század borzalmait, ilyen játékos kedvvel, öniróniával képes zenét szerezni.

Szintén a terem nagysága /pontosabban kicsisége/ okozott problémát a Lyoni Ütőegyüttes koncertjén, mely az MTA dísztermében zajlott le. Ez a gond elsősorban a koncert záró számában, a japán Yoshisa Taira Hiérophonie V. című szerzeményének extrém hangerejű részeinél hozott létre - fülfájást okozó - problémát. Xu Yi kínai zeneszerző Echo de la terre profonde című alkotása költői címe ellenére nem sok mondanivalót hordozott. A különleges hangszínek alkalmazása kevésnek bizonyult egy érvényes, meggyőző zenemű megalkotásához. Steve Reich, az amerikai minimal-repetitív zene atyja 1984-ben komponált Sextettjét írta át kizárólag ütőhangszerekre. Ezzel meglehetősen elsápasztotta darabjának hangszín-világát: igen csak hiányzott a két zongora és a két szintetizátor. A marimbák, a basszusmarimba és a vibráphon összemosódó hangzásait nem ellensúlyozta a zongorák élesebb hangja. A kompozíció utolsó tétele azonban így is nagyhatásúnak bizonyult.

Pozitív előítéletekkel ültem le meghallgatni Gavin Bryars angol zeneszerző One last bar then joe can sing című darabját, mivel a szerzőt régóta kedvenceim közé sorolom. Nem kellett csalódnom: a szép, finom hangzású, harmóniai váltásokban gazdag zene - bár talán túl széles idővászaronra vetítette ki a szerző közölni valóját - maradandó élményt jelentett. Sőt, az újrahallgatás iránti vágyat ébresztette bennem.

Bár nem hiányzott, de a Korunk Zenéje Fesztivál 32 éves történetében mégis már harmadszor kellett meghallgat-

nom Taira Hierphonie V. című kompozícióját. Ez a meglehetősen barbárnak tűnő zene a nemzetközi ütős társadalom repertoár darabjává lett. S talán nem véletlenül. Laikus hallgató számára talán taszító lehet az ordítózással kísért aritmikus dobcsapkodás, ami a mű elejét jellemzi, de a végére mégis kialakul valamiféle egységérzet: a durva, vad hangzásokból átgondolt dramaturgiájú kompozíció épül fel, mely nem hagyja érintetlenül a hallgatót. Szimfonikus esttel köszöntötték az Olasz Kultúrintézetben az idén 75 éves Szokolay Sándort. A hangversenyt a Magyar Rádió Bartók adója élő adásban közvetítette. E koncert arról győzhetette meg hallgatóságát, hogy Szokolay Sándor őszinte zeneszerző. Önmagát adja, amikor lírai hangulatképeket komponál Becht Rezső verseire Soproni akvarellek címmel. Saját gondolatairól, félelmeiről, örömeiről, szenvedéseiről és hitéről szól az „...ergo sum” című öt szimfonikus tételében, és zeneszerzői egyéniségének legjellemzőbb megnyilvánulásait hallhatjuk második szimfóniájában is. Sokan keressük – fiatalabb és idősebb - mai szerzők az egyéniségünknek legmegfelelőbb kifejezési módokat. Nos, Szokolay Sándor egy hosszú élet során ezeket megtalálta.

Ősbemutatókkal zárta a Korunk Zenéje Fesztivál az idei hangversenysorozatát október 10-én, kedden a Nádor-

teremben. Az est műsorából számomra két kompozíció: Vajda János hagyományos összeállítású /hegedű, gordonka, zongora/ együttesre írt Triója, valamint Jeney Zoltán Búcsú Ligeti Györgytől című szóló cimbalomra írt darabja jelentett élményt. Vajda poszt-modern triója áradó, spontán muzikalitásával ragadott meg. S bár a posztmodernre jellemző stílus-kikacsintások (elsősorban Ravel és a 19-20. század francia-orosz zenéje felé) általában jellemezték a darabot, végső soron mégis korunk hangulatát idézte meg a szerző. Kicsit ironikus, kicsit nosztalgikus ez a zene, de a nagy nyelvújítások után (mely a 20. század zenéjét sokak számára nehezen befogadhatóvá tette) jól esik ismerős tájakon megpihenni. Különösen, ha a szerzőt tehetsége megóvja attól, hogy a konzervatív epigonizmus csapdájába essen.

Jeney Zoltán nem kacérkodik stílusjátékokkal, de műve kifejező, megrendültséget sugalló zene. Mint írja, a kompozíció „zenei anyaga két idézetet bont ki: az egyik Beethoven Les Adieu szonátájának indító motívuma, amely elhangolva Ligeti Kürtriójának is kezdete, a másik Halotti szertartás című művem vesperásából a cimbalomszólam első szakasza...” A két idézet kibontása meggyőzően sikerült: a kompozíció méltó főhajtás a 20. század második felének egyik legjelentősebb zeneszerzője előtt.

Budaházi Tibor
Kontaktus, 2006.

Szemes Péter

Bábszínházi varázslat morális tanulságokkal

Zalán Tibor: A rendíthetetlen gyufaárus lány c. darabjának előadásáról

Úgy tűnik, Zalán Tibor nemcsak „mentora, egyik szellemi vezetője” a Griff Bábszínház megújult társulatának – amint az évad rendkívül tetszetős kivitelezésű műsorterve jelöli –, hanem meghatározó szerzője is. Ezt igazolja, hogy a Mese a zöld kígyóról és a Szép Liliomról című Goethemese mellett ebben az idényben immár második átíratára épült bábjátékos bemutató Zalaegerszegen. A rendíthetetlen gyufaárus lányban két Andersen-klasszikus felhasználásával formált sajátos egységet, s bocsátotta ezt textuális alapként a rendező, Székely Andrea rendelkezésére. A megvalósult és decemberi premiere óta is nagy sikerrel játszott előadás néhol eltér ugyan a Zalán által konstruált szövegtől (mely teátrális utalások híján elsődlegesen mégis csak olvasásra szánt irodalmi mű), a színrevitelben mutatkozó alkotó megoldások – a színpadra állító(k) leleményei (a dalok beemelése, a multifunkcionális díszletelemek, a különböző fajta bábok és játékmódok alkalmazása, a vetítés, etc.) – azonban csak gazdagítják annak világát, új horizontokat nyitnak a befogadás számára.

A játék a téli esti utca képének megidézésével indul. A járókelők polgári jólétet sejtető árnyával éles ellentétben áll a báb-lányka, a kis gyufaárus rongyos ruhájú, mezítlábas jelenvalósága. A csikorgó fagy (melyet a találoán megválasztott díszletelemek szinte érezhetően közvetítenek) ellenére a gyermek énekelve kínálja szerény portékáját, azonban úgy tűnik, senki sem szánja meg, az arra haladók árnyéka mindannyiszor továbbbimbolyog. Mikor a szín nézői bal oldalán egy férfi, jobbra egy nő képe mégis kimerervedik, a kislányban remény sejlik. Az őt körülvevő felnőttek kérdéseire közlékeny válik: elmondja, hogy édesanyja és nagymamája nem él már, hogy spiccelve cselezi ki a tél hidegét (megtanulta, mert táncosnő akart lenni), hogy apja fenyegetése miatt nem mer pénz nélkül hazamenni és ennek érdekében segítségül fordul hozzájuk. De az árnyak hajthatatlannak bizonyulnak és gyalázkodó szavak kíséretében magára hagyják a kis gyufaárust. A mind jobban didergő lányka végül rászánja magát és meggyújt egy gyufát. A szétnyíló hátsó díszleten (vetített) látomás körvonalazódik: ócska padlásszobájuk és a nyilvánvalóan részeg, verést kilátásba helyező Apa képe. A fény kihunyásával a tünemény szertefoszlik, ezért újabb és újabb szálak lobbant lángra, s feltáru a vágyak sora: meleget adó vaskályha, terített asztalon táncoló libasült, feldíszített karácsonyfa, utolsóként pedig a hullócsillag

konkrét látványával bevezetve a téli égbolton kozmikus-sá bomló halott Nagymama jelenése. A csodát a fentről váratlanul a lányka mellé eső Ólomkatona töri meg, akit ő a közeledő hangok hallatán elbűjt. Hirtelen feltűnik a féllábú harcost kereső Ördög (a színjátékban mintegy védjegyévé vált „Rilli-paff” kiáltás és a fő attribútumává tett „mennykő” bevezetése, valamint az énekét kísérő gépzene alkalmazása kiváló megoldásnak bizonyult) – meg akarja ölni a katonát, mert az szemet vetett menyasszonyára, a papírtáncosnőre –, akit a gyermek hamis nyomra terel. Öröme azonban nem lehet tartós, mert a színre tántorgó Apa, a „személyes ördög” ezúttal őt akarja magával vinni – a családfő duzzadt arca, nagy harcsabajsza (természetesen az ezt imitáló háromnegyedes maszk), hatalmas kezei, valamint kevert, néhol tévesztő beszédmódja szinte felnagyított szociológiai tanulmánya az erőszakos, ivásra hajlamos típusnak –, most azonban az Ólomkatona rejti el korábbi megmentőjét és kergeti el a megszeppent férfit. Miután magukra maradnak, a két számkivetett, a féllábú vitéz (akit kezdetben, a domináns társadalmi diskurzus reprezentáns példájaként még társa is „nyomoréknak” nevez) és a Gyufaárus lány (a megfélemlített gyermek, aki ráadásul a szegény népréteghez tartozik) némi tanakodás után közösen folytatja útját, immár együtt menekülnek üldözőik elől. Alig távoznak el a színpad közepe felé, a nézői jobbon feltűnik az Ördög, balra pedig a részeges Apa, akik a kölcsönös becsmérő szavakat követően ugyancsak szövetséget kötnek, mégpedig a szökevények elfogására és megbüntetésére. A sietségtől (már amennyire a katonát illetően erről beszélni lehet) elfáradt, kimerült és a nagy hidegben reszkető protagonisták pihenni próbálnak: míg a kislány álomra hajtja a fejét, védelmezője meggyújt egy gyufát, s előtte is látomás bontakozik ki a papírtáncosnőről és a féltékeny Ördögről. A láng ellobbanása és az üldözők közeledő hangja felrzza az ábrándozó Ólomkatonát és nyugtalan szendergéséből nehezen ébredő kísérelővel folytatják útjukat. Az utolsó pillanatban sikerül beszállniuk egy kanális szélén ringó papírcsónakba és így némi előnyre szert tenniük. De a Gonosz erre a váratlan helyzetre is megoldást talál: patája és farka segítségével telefont rögtönöz és intézkedésre szólítja fel beosztottját, a Patkányt. A kis hajóban utazók nem számítottak erre az eshetőségre, azonban a katona bátorságának köszönhetően (szuroanyagot szegez az állat mellének) sikerül továbbhaladniuk. A papírcsónak a víz hatására (a vizet egészen egyszerűen leterített kendővel jelezték) gyengülni kezd és a főhősök számára két lehetőség marad: hagyják elfogni magukat, vagy a közeledő zuhatagba ugranak. Miután utóbbit választják, az Ólomkatonát azonnal elnyeli egy hatalmas Hal, akinek a szájában eltűnik a Gyufaárus lány is. Az állat gyomrában (a színjátékban a nagyra tátott szájban) találkoznak újra és mindketten mély álomba merülnek. Alvás közben újabb látomás jelenik meg előttük(n): a kislány táncolni szeretne, apja meg akarja verni emiatt, a bátor katona azonban védelmére kel, elűzi a zsarnok családfőt és bol-

dogan siklik a kis gyufaáruossal a jégen. Az álombeli idillt kevésbé boldog valóságos élethelyzet töri meg, hiszen az üldözők időközben halászkok segítségével kifogták a nagy Halat és belsejében ráakadtak a szökevényekre. A két fogoly próbálja védeni egymást, ám adott esetben erre a szó az egyetlen eszközük. A gyermek szétszaggatását fontolgató Patkányt ugyan az Apának sikerül elzavarni, így az Ördög csatlósa kénytelen a gazdájától fizetségül kapott mennykőcsapással beérni, s végleg elkullog a színről, a főhősök kiszabadulása ellenben csak „isten beavatkozásával” lehetséges. Ennek perszönifikációja a váratlanul feltűnő Papírtáncosnő lesz, akiről kiderül, hogy nemcsak balerina, de – a transzcendenciának kedvezve – tündér is. A részeges Apát javulásra szólítja fel, és dolgozni küldi, az Ördögnek pedig be kell látnia, hogy az ellentétek nem mindig vonzzák egymást és a tervezett házasság kútba esett. Az Ólomkatona kezdetben nem hiszi, hogy szíve hölgye tényleg viszonszereti, ám kedvese végül meggyőzi erről, majd némi tanakodás után az újdonsült pár a Gyufaárus lánnyal - immár új, szerető családként - együtt énekelve távozik. A két szomorú végű Andersen-mese alapján létrehozott textus és az erre felépített, vagy ezt önmagába építő (nézőpont kérdése) báb-színháték tehát boldogan zárul.

A rendíthetetlen gyufaárus lány színrevitele – tekintve, hogy a társulatépítés munkája még kezdeti stádiumában van – meglepően érett produkciót eredményezett. A Matyi Ágota által tervezett különböző bábok az alakok legfontosabb jellegzetességeit hangsúlyozták, a díszlete-

lemek minden funkciójukban kiemelték a színészi megoldásokat, érzéketesen teremtették meg a miliót, szinte éltek az előadásban. Kovács Ivó animációi – a látomásos megjelenítése (különösen a csillag-rengetegből kibomló Nagymama képe) – sajátos képi világukkal jól kísérték a verbális elemeket, bepillantást nyújtottak a főhősök álmába, vágyaiba, így a színészek eszközeivel eljátszhatatlan is megmutatták. Hajdú Sándor zenéje a hangsúlyos pontokon meghatározó alakokhoz (pl. az Ördög) kötődött, dalai a prózai egységekkel váltakozva élvezhetően simulnak az előadás szövetébe.

A bábjátékosok közül, fiatal kora ellenére, máris elismerésre méltó Frick Nóra mesterségbeli tudása, mellyel élővé varázsolta a Gyufaárus lányt, pontosan formálva az alak legfinomabb mozdulatait is. Ugyancsak nehéz feladatot oldott meg az Apát alakító Báthory Gábor, hiszen jóllehet a maszk miatt a mimikától és a nagy kéz következtében az alapvető gesztusoktól meg volt fosztva, ügyesen kommunikálta szerepe különös nyelvi megnyilatkozásait. Jól mozgatta az Ördögöt Szívós Réka, Pardi Károly pedig az Ólomkatona potenciális, feszes, militáns beszédmódját építette fel sikeresen.

Székely Andrea rendező jó érzékkel nyúlt Zalán Tibor szövegéhez, egységes színpadi egésszé formálta azt, ötletes megoldásaival biztossá tette a bemutató sikerét (hiszen a gyerekek a legelfogulatlanabb kritikusok, az előadás pedig kétségkívül hatást gyakorolt rájuk) – egyszerre felel meg a gyönyörködtetés és az erkölcsi nevelés követelményének.

A rendíthetetlen (ólomkatona és a kis) gyufaáruslány

Születésnap i tárlatok, életmű-album

Király Ferenc szobrászművészete – kettős kötésben, kettős elismerésben

A szlovéniai és magyar képzőművészeti szakma, a mura-vidéki-zalai közönség méltóan megünnepelte a Lendván élő kiváló szobrász, Király Ferenc 70. születésnapját. A 2004-ben Munkácsy-díjjal is kitüntetett művésznél tavaly novemberben három helyszínen nyílt tárlata a városban: a vároban, a Galéria-Múzeum kiállítótermében a fa plasztikák nyertek elhelyezést, a zsinagóga terében a bronz szobrok, míg a színház igényesen kialakított előterében a márvány munkák nyújtottak izgalmas látványt. A kiállításokhoz kapcsolódóan megjelent a szobrászművész életmű-albuma is, mely ennek a gazdag, változatos pályának színvonalas, reprezentatív összegzése. Wehner Tibor, Kostyál László és Franc Obal művészettörténészek tekintették át, értékelték a művész különböző korszakait, plasztikai világának alakulását, különleges voltát, míg Bence Lajos az életutat vázolta fel a kezdetektől napjainkig.

Az alábbiakban két részletet közlünk a tanulmányokból.

Wehner Tibor

A szabad formateremtés közép-európai művésze

Gondolatok a hetven esztendő Király Ferenc szobrászatáról (Részlet)

„*En stílust nem ismerek el magamnál.*”

Király Ferenc művészete elsődlegesen az európai szobrászat XX. századi progresszív áramlatával, Brâcuși, Moore és Arp – közelebb keresve analógiákat és párhuzamokat a magyar Borsos Miklós, Barta Lajos és Jakovits József – nevével és művészetével teremt kapcsolatokat: legjelentősebb művei a modern szobrászat organikus-antropomorf stilizációinak és idézeteinek, és az ebből építkező plasztikai elvonatkoztatás szabad formateremtésének továbbvivői. Mint fentebb már utaltunk rá, Király Ferenc szobrászata nem jellemezhető zárt stílus kategóriák kronologikus leírásával: e művész szabadon közlekedik a figuratív és a nonfiguratív kifejezés tartományában, életművében nehezen követhető a stílusváltások, az egy-egy szobrászati probléma megoldását követő elszakadások valamint a visszaté-

rések. 1959-ben, a ljubljani Képzőművészeti Akadémián egy absztrakt formakonstrukció volt a diplomamunkája, majd a hatvanas években számos realista szellemű alakformálást, majd egy portrészorozatot készített, s ezt követően műveivel hol az emberalakokra hivatkozó emlékszerű stilizáció tartományának bejárására vállalkozott, hol meg az organikus-absztrakt elvonatkoztatás formavilágában, az absztrakció határtalan tartományában kalandozott. A stílus körök és stílusjegyek, a kifejezésformák változásai és váltakozásai, az eszmények és vonzódások irányváltásai természetesen nem írhatók le pusztán a figuratív-nonfiguratív formarend közötti választás dilemmájával, a két kifejezés mód egymás mellett megjelenő, illetve egyidejűen jelenvaló ellentéteinek és szélsőségeinek jellemzésével. Ugyanis tovább bonyolítja az interpretátorok és a befogadók helyzetét, hogy Király Ferenc plasztikai világa a fentebb körvonalazott dimenziókon és összetevőkön túlmenően további lényeges elemekkel gazdagított és áttételekkel dúszított: hivatkozhatunk akár a primitív természeti népek, a törzsi művészet nyers formateremtő és emblemikus érelet alakító eljárásával való rokonságra – illetve ennek nagyon finommá, gyengéddé, kifinomulttá hangolt jellegére –, akár a szürrealista látásmód szobrászatban autentikusan csak ritkán, kivételes pillanatokban érvényre juttatott, erőteljes jelenlétére, vagy akár az expresszív hevülettel interpretált formaképzésre. Az arányrendszerek megváltoztatásával, illetve eltorzításával való lényegi elem-kiemelés, a valóságos motívumok fantasztikussá való átírása, vagy az organikuságot hangsúlyozó domborodó-duzzadó formák szimbolikus sűrítése, a részletezést kerülő, a letisztult, a nagy, átfogó formarendben való komponálás, a formaátmenetek révén megragadott metaforikus tartalmak közvetítése mind-mind e szobrászat elementáris erővel kibomló sajátja: a szobrászati tárgyban életre keltett érzéki forma összpontosulása.

„*Művészetem forrása a remény és a keletkezés,
a szerelem.*”

Mint önvallomásában a művész is megfogalmazta, és mint a művészetét elemző tanulmányok írói (mások mellett Salamon Nándor, Kostyál László, Benedek Katalin, Janez Balažič) szinte kivétel nélkül leszögezték; e szobrászat témája, központi gondolata a termékenység, a születés, a létrejövés, az alakulás, a formává válás, az érzéki szerelem, a férfi-női kapcsolat, az egymásra utaltság kifejezése; határozott szándéka és elementáris törekvése az ezen fogalmakkal megközelíthető emocionális tartalmi kör megragadása, az e tartalmakhoz kapcsolható asszociatív képzetek tárgyiasítása, plasztikai eszközökkel való közvetítése, emocionálisan és gondolatilag átélhetővé tétele. Király Ferenc műveit az élet dinamikus pulzálása hatja át, kompozícióit titokzatos, transzcendens belső erők feszítik. Ezekben a munkákban nincsenek éles konfliktusok, nincsenek össze-

csapások: expresszivitásuk, látomásszerűségük mélyén is meditatív szellemiség rejtezik. A növényi formákra rímelő testekben és az állat-alakzatokban, az egy-egy emberalak szobrában vagy a páros figurák férfi-női együtteseiben, a nemiség felnagyított, főmotívummá emelt – a testiség természetes megjelenítése és az elvont formarend határvonalán egyensúlyozó – szerveiben az élet hömpölyög, a természet fenséges ereje lüktet, a szenvedélyes élet-vágyakozás munkál. Mag, rügy, bimbó, hajtás, virágforma, női test, női nemi szerv, bika, madár a valósághoz köthető és a valóságosan túlemelkedő motívumként jelennek meg, amelyek emlék- vagy sejtésszerűen őrzik még az eredeti formát, de amelyek egyszersmind új, ismeretlen szépségeket feltárhoz testekké, alakzatokká fordulnak. A Király Ferenc-szobrok különös varázsa eredeztethető a növényi és állati organikus forma és az antropomorf motívum, az emberi alak leleményes összeolvadásából: növények és állatok öltönek emberi alakot és fordítva, és ezáltal nemcsak formai síkon, hanem a megragadott motívummal jelzett alakzatok összevont jelentéskörében is izgalmas villódzás indukálódik. Különösen szépek a bikaszarv-motívummal ékesített kompozíciók, s fantasztikussá fokozottan erotikus töltetűek a női testrésztlet-kiemelések plasztikai és a domborműveken ornamentalsé szőtt motívumismétlődései. A valóságra, a konkrétumokra utaló elemekből építkező asszociatív indíttatású kompozíciók mellett az új tárgyi valóságot teremtő, absztrakcióba emelt szobrok a fogalmi síkokra, a szimbólumok világába vezérik a befogadót: az egyesülés-szétválás, a zártság-nyitottság, az egynemű-összetett, a rész-egész, a nyugalom-virtuális mozgás, a megcsavarodás-kisimulás plasztikai ellentétpárjai nyomán indulhatunk izgalmas gondolati felfedező utakra.

„Formáim nagyon tiszták, nagyon plasztikusak, egzaktak.”

Többször is hivatkoztunk a Király Ferenc szobrászatát alapvetően meghatározó organikus jellegre: a geometria rendje által megérintett, konstruktív szellemiség idegen e művész alkotásaitól. Gömbölyded formák, domborodások, duzzadások, burjánzások, megszakítatlan palástokkal övezett egységes tömegek, és sima, akadálytalanul futó, önmagukba visszatérő, a szobortestet lágyan körbefogó felületek karakterizálják formailag alkotásait. A szobortömegek egyensúlyát és a felületet mindig feszültség dinamizálja. A térben kiteljesedő testet, illetve a határozott tömeget alkotó forma magabiztosságot sugárzón emelkedik, vagy csapongó, nyúlványszerű alakzatokban enyészik el a térben: a masszív testet alkotó tömeg, illetve a zárt forma esetenként héjjá vékonyodik el. A gyengédséget sugárzó formálás lágy, finom ívelésekben ölt testet, amely ívek a szobor-sziluettek meghatározói, s egyben az erőteljes térbe szervezés eszközei: Király Ferenc kompozíciói hallatlan gazdag nézeteket feltárhoz, vérbeli, izgalmas, befogadó terüket átható körplasztikák.

*

A magyarországi Alsólendva a XIX. században az 1858-ban született Zala Györgyöt, a neobarokk emlékműszobrászat kimagasló jelentőségű alakját adta a magyar művészetnek. A jugoszláviai, majd a szlovéniai Lendva a XX. században az életútjával és sokrétű munkásságával az 1940-es évektől a Mura-vidék e tájegységéhez és városához kötődő, a modern szobrászat autonóm ágazatában dolgozó, kimagasló jelentőségű életművet létrehozó alkotója, Király Ferenc művészetével építette tovább ezt a szobrászati hagyományt. A történelmi kényszerek következtében a furcsa „határhelyzetbe” szorított alkotó környezete és körülményei különleges inspirációiból, a nemzetközi művészeti törekvések tanulságaiból és eredményen szobrászi tehetségéből egy olyan egyéni jellegzetességekkel és helyi színekkel átszőtt szobrászatot teremtett, amelyre a legpontosabb jelölő terminust keresve a közép-európai eleven művészet meghatározást alkalmazhatjuk.

(A fejezetcímek Tóth Csaba Kései eszmélés című, az Árgus 1993. évi 2. számában közölt Király Ferenc-beszélgetéséből vett idézetek.)

Franc Obal:

Király Ferenc intuitív formáinak imaginációja

Záró gondolatok (Részlet)

Király Ferenc szobrász nem hódolt be a modern civilizációnak, nem talál benne ihletet sem az új anyagokat illetően, nem használja a technikán alapuló kifejezési médiumokat sem. Hagyományos szobrászati anyagokkal, elsősorban fával, kővel és terrakottával dolgozik, amelyekben az ősi üzenet szerves formát és alakot ölt. A klasszikus formáktól a fokozott átszellemültségig és kifejezőképességig vezető utat, a rá jellemző, kifinomult organikus stílusban felfedezett esztétika diktálta, amely stílus a művészi alkotómunka során, az ihletet adó emberi, állati és növényi természet megfoghatatlan szellemi tartományait tükrözte.

A szélsőséges jelenségeket megkerülve, a mérték és a térfogat iránti érzékkel, a modernista szobrászat hagyományát követi, ahol a stílusjegyek a belső létből, és a belőle születő formákból alakulnak. A formák ilyen jellegű belső genezisének a szobrász először az alkotómunkájának fontos, kreatív területén, a rajzban ragadta meg. A rajz elsősorban az elképzelései háromdimenziós megvalósításának alapjául szolgál. A rajzok, a belső állapotot, az

intim kinyilatkoztatásokat, az új, a fejben és gondolatban kitalált formákkal kapcsolatos, kreatív gondolatokat megjelenítő egyfajta naplójegyzetek, amelyek először papíron, vonalak, és térbeli érzékelésű árnyékok és félárnyékok segítségével jelennek meg.

A formázással, tapétázással és szobafestéssel kapcsolatos fiatalkori tapasztalatok kortársai fölé emelték, és megnyitották a kaput a képzőművészet világába, az egyéni alkotónyelv és a vizuális kifejezőképesség veleszületett tehetségének kialakulásába.

Az 1968-as amerikai tanulmányútról visszatérve, szobrászatáról hamarosan elkezdte levetkőzni az antropomorf formákat, majd műszaki és formális kísérleteit a dinamikus, lucidán érzékelt, szimbolikus formák felé irányította. Akár azt is mondhatnánk, hogy prófétaként megtette ezt már az iparművészeti iskolában, 1954-ben készített diplomamunkájával. Tudat alatt mindig visszatért az absztrakt formavilághoz, erre törekedett, és ennek rendelte alá megnyilvánulásait.

A portréalkotásban a hagyományos görög és római portrék alaki ideálját követte, ennek ellenére a tojásdad héjak, a telt, zárt, archaikus, tömbszerű formák felületének sokszínű, „naturalista-impresszionista” alakítására törekedett, és az átszellemült, expresszív átérzésű lendülettel alakította ezeket.

Király korai figuraábrázolásaiban még felfedezhetők, később már nem játszanak döntő szerepet a tanári minták fragmentumai.

A korai figurális alkotás során, a leíró és egyéni poétikai elemeket tartalmazó és az érzékenyebben alakított

felület enyhén hangsúlyos expresszivitásával, a realizmus hagyományos tapasztalatait fejlesztette tovább. Ljubljana-i akadémiai tanára, Frančišek Smerdu mély, lírai érzülettel átszőtt, hagyományos testmodellációs elve, valamint zág-rábi képzőművészeti akadémiai tanára, Frane Kršinićnek a spontán módon, az intuícióból és a térben érzékelt tömegeből eredő hatása egyaránt megfigyelhető művészetében. Későbbi gyakorlatában mindkét hatás megszűnik.

Következik az érzékileg telt plasztikai alkotások, masszív, tömbbe ejtett térfogatairól az értelemmel kezelt, eszmei és jelképes elbeszélő alkotásokra való átmenet, megjelennek a többé-kevésbé ritmizált és mozgékonyan stilizált, akár mitológiai tartalmakkal telített testek, amelyek mintegy intő jel, figyelmeztetnek az emberi elidegenedésre, a korszerű civilizáció abszurdítására és az ember-telenedésre. Ezekben az alkotásokban nyomon követhetők Pablo Picasso szintetikus kubizmusának hatásai, az ovális formák tojásdad struktúráinak szerves leegyszerűsítése, a Henry Moore-ra jellemző, anyagilag teljes és eszmeileg megalapozott szempontjából üres testi térfogatok közötti bensőséges viszony.

A szobrász tudatos emancipációjának új fokozataként, a mindig vonzó, de a testi felismerhetőségről soha le nem mondó, hanem a pozitív, sőt időnként negatív terek öblös és lapos profilú kompozícióját választó, teljesen soha be nem teljesülő vágyként megjelenő női test megjelenítése, az anatómiai mimetikából az autochton elképzeléséig vezető lépés, az „alak az alakban” formakonstrukció következik. Az élő szervezetre elsősorban a konvex mélyedések érzéki villanásai emlékeztetnek. Királynál, a szobrászi tö-

Bronzszobrok a lendvai zsinagógában

Enteriőr márványszobrokkal a lendvai színház előterében

meg térfogatának megváltozott kompaktsága ellenére, szabály marad a formasúrités. Mindennek ellenére, nem mond le a zárt tömeg hagyományos szobrászati szabályáról.

Ebben a korszakban Király művészete a nő – anya elsődleges szerepét jelölő keblek, a köldök, a tompor és az ágyék, valamint női nemi szervek, a megtermékenyítés eszközeinek metaforikusan kifejezett, mindenki előtt ismerős, az általános emberi tartalmakból és témákból származó alakját jeleníti meg. Ezeket az alakokat általános érvényűnek tartja, és a saját átalakulásával, valamint a tárgyiaság és a gondolati világ megjelenési formái közötti analógiákkal összefüggésben értelmezi. Formáival az élet misztifikált formáihoz közelít, illetve bennünk vagy általuk misztifikálja az életet.

A 20. század kilencvenes éveitől alkotott legújabb műveiben Király megközelíti a konstrukciós képzőművészeti nyelvi eljárásokat. Nem ad már hozzá gyúrható, minden formának megfelelő anyagot, nem a kő- illetve fatömbbe képzelte bele a végleges alakot, hogy majd fokozatosan kihámozza belőle, és elérje a testfelületek alakításának végső vízióját. Külön figyelmet szentelt a több részből összeállítható felületi struktúrák díszítő hatású kiegészítőinek. Az áttetsző vagy kompakt színű, illetve szintelen szoborfelületek megfeleltek az immár pop-art és neorealisztikus alkotásoknak, amelyek színükkel, naturalista, vagy expresszív formájukkal adták át a szerző, legtöbbször a mindennapok valóságával kapcsolatos üzenetét. Király ezen alkotásainál a fa és a kő, valamint a színek kombinációja tapasztalható, az a két anyag, amelyekkel megfogalmazza üzeneteit, és kinyilvánítja a természet, az ősi életformák iránti vonzalmát. Az új módszerekkel lét-

rehozott alkotásoknak a korszerűség általános, mindenre kiterjedő, a szobrokban megtestesülő, a jelek segítségével, (legalább elméletileg) bárki által, bárhol értelmezhető igazságát kell hordoznia.

A sajátos díszítésű, könnyed és derűs képzőművészeti kifejezőmód megfelel az alakítás archaikus és stilizált módszereinek, ahol a hangsúly az elsődleges szobrászi alakok kifejezőképességén van.

A szobrászatban már ősidők óta alkalmazzák a színeket. A szobor felületének textúrája mellett, az alkotás magán viseli anyagának természetes patinát kapnak. Egyes anyagok idővel természetes patinát kapnak. A szobor felületének színe befolyásolja a forma kifejezőképességét, különösen a primitív népek esetében, és ezáltal a korszerű szobrászatban is fontos szerepe van az érzelmek, a hangulat, a jelképek kinyilvánításában. A szín fokozhatja, illetve csökkentheti a formák plasztikusságát. Még tovább lép ebben Király, éspedig a patinázással, hiszen éppen a viaszosan fénylő felület éleszti fel bennünk az érzéki nőiség illúzióját, miközben megmarad a patina vékony rétegen áttetsző anyag eredeti struktúrája. Az intenzíven színezett szobrok esetében az alak plasztikussága a szín javára, a háttérbe szorul. A visszafogott és rokonszínek viszont hangsúlyozzák a szobor plasztikusságát. Ezeket a módszereket Király elsősorban a szobrászi volumenek mesterséges patinázásánál alkalmazza. Rendkívül ismert és elterjedt módszer, különösen a faszobrok esetében, a polikrómozás és az aranyozás. Ezt a festési módszert néhány történelmi korszakban, elsősorban a barokk korban alkalmazták.

Kreativitása csúcán, Király teljes formai tisztaságú plasztikákat alkotott, amelyekben alapjelentésére zsugo-

rította az életerő elvének, valamint a nemiség jelképe, a nemi szervek és a velük összefüggő termékenység nem szükségszerűen figuratív, mégis összefogott szintézisén alapuló, eredeti mágikus kettősségét. Ezekben az alkotásokban a végsőig kikristályosította a női test ideális volumenét, szobrászati szempontból pontosabban megtestesítette a tőle elválaszthatatlan nőiességet, majd ezt szenzibilis mérlegeléssel alakította érzékeny modellált felületű egységbe. Ezek a művek mentesek minden fajta anatómiai elbeszéléstől, hiszen alakjuk zárt, és nem terjed ki a külső térbe. Ily módon a belsőleg érzékelt, de mindig a tárgyi alapokból eredő, asszociációs formák kreatív imaginációját követve, szakított a mimetika világával.

Király mindig is a szobrászati törvényszerűségek alkalmazásával szerkesztette meg, és alakította háromdimenziójúra a filozófiai tartalmakat és az ikonográfiai elbeszélő elképzeléseket. A világhoz való viszonyát az irracionális és tudatalatti rétegekre alapozza, amelyek kifelé úgy manifesztálódnak, hogy a világot a belső élményekhez alakítják; az alakot az asszociatív szobrászi formákba és anyagokba vetítik.

Alkotási folyamata tehát nem mellőzi a szabályokat. Sőt, a kiindulópontot valószínűleg a racionális, kompozíciós vázlatok képezik. Szívesen nyúl az ideális historikus jellegű alakokhoz, amelyeknek ideális formát ad, illetve ideális, monumentális vonalvezetéssel alakítja őket.

A modern művészet, amelynek Király is gyermeke, a művész döntését, a művész személyiségét helyezi előtérbe. A művész önmagát keresi, önmagát kívánja kifejezni, mindent a művészi alanyának rendel alá, minden felett ő uralodik.

Noha műveit bizonyos organikus, emberi összetevők jellemzik, noha a tiszta, többjelentőségű tárgyi formák ideális alakítására törekszik, egyes műveiben a szobrász azonosul hőseivel. A megtestesített szentek és próféták vizuális, retorikus tartása, a választott anyagok és a mágikus égi jelek alkalmazása, valamint a testek a szobrász alkotóerejéről, a művészi felemelkedésről, a lelki értékek felé való törekvéséről tanúskodnak...

Vagyis, mint Benedek Katalin, magyar művészettörténész írta róla: a művész azonosul saját jelképeivel, sűrűn találkozunk szaruval vegyített kompozícióival, amely mindig is a hatalom, a harc és a győzelem jelképe volt. A szarvak mágikus erejét már csak azért is alkalmazza, mert a bika csillagjegyében született.*

Király művészete sohasem nélkülözi a morális töltetet. Sőt, Király művészetében ez erősen jelen van; az emberi, állati, illetve növényi, szellemi szférához, ennek kezdetéhez, fejlődésének végtelen (jobban mondva: soha be nem fejeződő) folyamatához kötődik, mindig továbbhaladva, mindig más formákban és anyagokban testet öltve. Az, amit látunk, nem a művész befelé fordulását, hanem az emberiség egyetemes gondoljaival átszőtt, életről szóló elmélkedését tükrözi. A formák és az anyagok sokszínűsége a művésznek az élet és az aktív szerepvállalás iránti nyi-

tottságából fakad. A világban folyó evolúcióval kapcsolatos tudat, ragaszkodása ahhoz, hogy kulturális életünk összefonódjon a felvilágosodásunkkal, ősidóktól jellemzi a valódi művészi alkotómunkát, de különösen feltűnő a huszadik század hetvenes éveinek új művészetében, és még hangsúlyosabban érvényesül a mai nyugtalan, politikailag kettészakított és szellemileg szegény világban. Gyengéd, puha érzékelésű, lírai alkotói módszere, jövőbe látó egyéni és kollektív üzenete miatt Király még inkább meggyőző mindebben. Ezáltal alkotó módon csatlakozott a művészetek értelméről szóló általános diskurzushoz, amely a kezdetektől fogva azon a jelképességen alapul, ami nélkül képtelen volna üzeneteit átadni egy későbbi világnak. Az intellektuális megértés és a történelmi diszpozíció küszöbét átlépő üzenetátadáshoz viszont szükséges egy „transzracionális” gondolat, amelyet valamennyi műalkotás jelképes komponensében, a „vizuális, plasztikus gondolkodásban” ismerünk fel. A jövőbeni művészet középpontjában ezért továbbra is az emberiség felismeréséből származó, minden esztétikai tevékenység fantázia- és gondolati magjának megalkotási képessége marad. **

Közismert, hogy a művészi alkotások magyarázhatók, de abszolút világuk sohasem értelmezhető. A lehetséges interpretáció során születő látszatot az esztétikai élvezet vezérli. Ezt nem a saját énként irányítja, hanem valami ősi tudat – amit a keresztény dogma szerint a teremtésben nyertünk el. A művészet nem a karrierizmusból, hanem magából az életből születik. Annak ellenére, hogy elbeszélő tartalmuk van, a műalkotások nem szó szerint hatnak. A szobrász általuk elmélkedik a kettősségről, a behatároltságról, a látható és láthatatlan, a megfogható és a megfoghatatlan közötti viszonyról. Az egyik oldalon van az anyag, a matéria, a másik oldalon a képzelet, a fikció.

Király Ferenc az eklektikusok közé sorolja önmagát, hiszen a stílus (stílusok) szabad megválasztásának alkotói folyamatát és a formák átalakítását egyenértékűnek tartja a feltalálások és keresések más formáival. Emellett fontos számára a tradícióval való kapcsolattartás, az örökséggel való teljes szakítást sohasem tartotta értéknek.

Tény persze, hogy eközben jelen kell, hogy legyen a személyesen érzékelt átalakítás, amitől az alkotás új, személyes, „királyi” jegyeket hordozó lesz.

Imaginárius, intuitív módon érzékelt átalakulásaihoz hívjuk segítségül azokat a forrásokat és támpontokat, amelyekre egyéni, személyes kifejezőmódját építi. Így például a szaruból készült, a vonalba szedett pontozással díszített, dupla elágazású, vadászmágiára használt fallikus dobótárgyat (Dordog, Franciaország, korai paleolitikum). A Vénusz idolként jellegzetesen nagymellű, -hasú, -fenekű és -combú alakjait, a termékenységet jelképező, túlméretezett nemi szervekkel. Vagy a szír-hettita Isteni pár egymásba fonódó testét (Tel Halaf, i.e. 9. század). A szilárd vonalvezetés és a végtagok csőszerű, dinamikus elágazó kialakítása jellemzi az Amorgosi lantjátékost (i. e. 2400–2200, Keroszi márványszobor, Kükladok), amely, különösen a leegysze-

rúsított, lapos, egyedül az orral élénkített fejformájával, hatott a modern kor művészeire.

Király műveiben fontos észrevenni az élesen lenyegsett síkfelületek és szélek afrikai művészetének hatásait is, amit először Pablo Picasso és mások művészetében tapasztalhattunk, valamint a Henry Moore alkotásaira jellemző, a tömeg és az űr megoszlását, továbbá a szürrealista szobrászok szikrázó lélettapasztalataiból fakadó, életteli, varázslatosan pajkos és szellemes részleteket.

Az akadémiai, historikus formaalakítás alfája és omegája marad a 19. században újraéledő, a emberi testhez kötődő reneszánsz kánonok alkalmazása, helyükbe azonban fokozatosan, de kitartóan, a növényi és állati, élő formákra építő, szerteágazó szecessziós forma lép.

Király Ferenc művészként, azon a peremvidéken, azon az elzárt Muravidéken érett meg sikeres személyiséggé, amely ha akart, sem tudott volna útravalót adni neki a világgá indulás pillanatában. Zala György és Jožef Ajlec időben és stílusban túl távol álltak egymástól, az ígéretes, fiatal Franc Kúhar a második világháború áldozata lett. A muravidéki fiatal szobrásznemzedék nagyon későn, a huszadik század utolsó évtizedében érett be.

Királynak, az Egyesült Államokból való visszatérése utáni fejlődési időszakában, a huszadik század hetvenes éveiben, Szlovéniában megjelenik a szobrok kettőssége: egyrészt a szobor, mint az objektum modernista tapasztalata, másrészt a szobor, mint az alak posztmodernista tapasztalata, az ikonográfiai témák kreatív interpretálásával. Király az utóbbi fejlődési formát választotta.

Amikor a huszadik század hetvenes éveinek végén,

a posztmodernista redukció szélsőséges konzekvenciája szellemében, a szobor teljesen mentesül a teljes testiség-től, s mint térbeli rajz jelenik meg, és amikor a nyolcvanas években megnyílt a pluralista szellemi és művészi klíma, Király a saját imaginációjának, gondosan artikulált és szigorúan reflexív, a huszadik század szlovén szobrászatában egész napjainkig hiányzó, az egyetemes emberi, etikai és morális elvekhez kapcsolódó, szobrászi nyelvezetét választotta. Mindeközben mellőzte a szobornak a már elkészített, illetve kialakított ipari elemekből történő, szokásos rideg megszerkesztését, helyette a manuális ügyességre épülő, szenzibilis kézi alakítási eljárást alkalmazta. Alkotásai így nem hiányolják a művész és az anyag közötti, közvetlen alkotó érintést, vagyis nem meztelen, lepusztult, értelem és tartalom nélküli műtárgyak, hiszen megőrizték a személyesen kialakított, a saját belsőből épített szobor üzenethordozó szerepét.

(Szlovénből fordította: Novak Császár Jolán)

Megjegyzések

* - Benedek Katalin: Határtalan művészet, Kiállítási katalógus Király Ferenc, Német János, Hevesi Sándor Művelődési Központ – Nagykanizsa, 1997.

** - Gillo Dorfes: Prihodnost umetnosti, Umetnost Svetovna zgodovina, Založba Mladinska knjiga d.d. Ljubljana, 2000, 672. oldal

Faplasztikák a lendvai vár Galéria-Múzeum kiállítótermében

Cebula Anna

Egy újfajta vizualitás textiles formanyelvére várva

A 2. Textilművészeti Triennálé a Szombathelyi Képtárban

A budapesti Ernst Múzeumban megrendezett Textil Falkép '68 kiállítás után harminckét, és a szombathelyi Sava-ria Múzeumban 1970-ben megnyitott első Fal- és Tértextil Biennálé után a nagy múltra visszatekintő, textilműfaj újító generáció 2000-ben rendezte meg azt az összegző kiállítást, mellyel lezárta a textilbiennálék több harminc éves korszakát, hogy 2003-ban megkezdődhessen a textiltriennálék új időszakának. A textilbiennálékról a textiltriennálékra való áttérést a döntést a Kulturális Alapítvány a Textilművészetért, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének Textil Szakosztálya és a Szombathelyi Képtár együttesen hozta meg. Az indokok között szerepeltek gazdasági vonatkozások is, de mindenekelőtt az újító szándék dominált.

Ennek értelmében 2003-ban az évek hosszú során kialakult öt kategóriában rendezték meg az 1. Textilművészeti Triennálét. Az 1970-től létező Fal- és Tértextil kiállítást, az 1972-től először Ipari biennálének keresztelt, majd a 90-es évektől Alkalmazott textil kiállításra módosított műfajt. A Husz Mária által szombathelyi „találmánynak” tekinthető miniatúrtextil szemlét, melyet 1975-től hívtak életre, majd a millectenáriumi évében zászló, míg a millenium évében szalag kiállítással bővült a paletta. Míg a Fal- és Tértextil Triennálén, valamint az Alkalmazott Triennálén hazai alkotók munkái közül válogatott a zsűri, addig a minitextil, zászló és szalag kategóriában nemzetközi alkotásokat mutattak be.

A 2006-os évben megrendezett 2. Textiltriennálén ugyan csak ez az öt kategória volt jelen azzal a különbséggel, hogy az Alkalmazott Textil kategória, haladva a korral, a Textil Design nevet kapta.

A 2. Textiltriennálé első helyszínén, a kőszegi Zwingerben az 1. triennálé díjazottjainak tárlata volt látható, ahol Ardai Ildikó, Balázs Irén, Gyulai Natália, Harmati Hedvig, Karattur Katalin, Kecseti Gabriella, Kőmíves István, Lévai Nóra, Orient Enikő, Pock Gernot (Ausztria), Ruttka Andrea, Szabó Verona, T. Doromy Mária, valamint Uhlir Gerlinde (Ausztria) díjnyertes alkotásai kaptak helyet.

A 2. Textiltriennálé fő helyszíne azonban természetesen a Szombathelyi Képtár volt. Az intézmény falát beborító

óriásplakát már messziről jelezte a nemzetközi képzőművészeti eseményt, bár a zászló műalkotásoktól „kiszínesedett” homlokzat magáért beszélt. A hallba lépve a látogatókat már az első pillanattól elkápráztatta az az újszerű installálása a műalkotásoknak, mely Eleőd Ákos belsőépítész elképzelése nyomán jött létre. A 2. Textiltriennálé témája a Kontaktus volt, amely már a bejáratnál észlelhetőnek bizonyult. A falakat megmozdították, kapcsolatot teremtve a különböző műfaji kategóriák között. Az előző évekkel ellentétben, amikor elkülönültek egymástól a különböző kategóriák alkotásai egymástól ezúttal a fal- és tértextil, a textil design, a mini, a zászló és a szalag mind-mind egymást erősítve kapcsolódott, érintkezett és illeszkedett egymáshoz. Újdonságnak számított az a kezdeményezés is, hogyha már kontaktus, akkor hát legyen kontaktus, kötődés a fiatalok–unokák generációja és az idősebb nemzedék között. Így meghívást nyertek a magyar textiles szakma alapító „nagyasszonyai”: Péreli Zsuzsa, Polgár Rózsa, Nagy Judit, Hajnal Gabriella, Szuppán Irén, Szilvitky Margit, Balázs Irén, Pájer Emília és Solti Gizella. Közülük néhányan régi, ismertté vált munkáikat adták be a kiállításra, és voltak, akik úgy gondolták, a jeles alkalomra egy új, kizárólag erre a triennáléra szánt művet készítenek.

A 2. Textiltriennálén bemutatott művek között több mint ötven fal- és tértextil mű szerepelt, közülük a díjszűri a következőket részesítette kitüntetésben: Gink Judit drót, szög és papír installációját, mely *A rose is a rose is a rose* címet viseli, és a rideg drótokat finom rózsákká hajlítgatva a művész egy belső teret alakított ki konstrukciójából: függönyöket és ágyat. Ugyanennek a kategóriának másik kitüntetettje Zelenák Katalin volt. Káprázat című alkotása egy Giorgione festmény sejtelmes, áttetsző textil változata, mely gyapjúból, selyemszálból készült, francia gobelin technikával.

Érdekes hatást ért el a harmadik díjazott Vigh Krisztina a *Deviáció* című művével, mely ezüst és arany színű, kissé asszimetrikusan egymásba szőtt textilsávokból áll össze. A textil, fa és hímzés kombinációjából kialakított sávokra pedig angyalfejeket applikált. Szintén sávokból: pamut szalagokból készült Balázs Irén legújabb alkotása, mely a *Látogatók* címet kapta, s akiről Husz Mária így ír: „a mindennapi élet közömbösen szemlélt varázslatait század eleji, újratemetett konstruktivista forma-, szín- és ritmusvilágban, nosztalgikus stílusbravúrral fogalmazza át.” Pájer Emília szintén ehhez a generációhoz tartozik, *Vízen át, ég és föld között - Jákob létrája* című alkotása a ritmikus megmunkálás ellenére sem veszít költőiességéből.

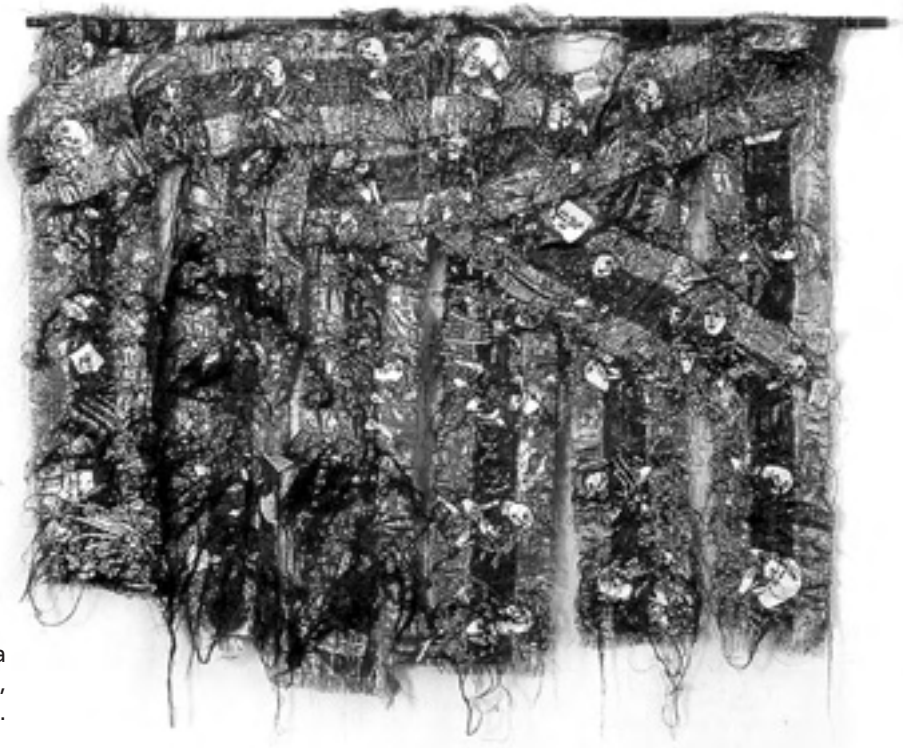
A Textil Design kategóriában 31 művész adott be munkákat, itt többnyire a fiatal generáció ért el átütő sikereket, megmutatva, hogy mennyire érett és kreatív. A különböző művészeti individualizmusok játéka dominált ezen a triennálén. A már érett tervezők és fiatal kezdők csoportjában egyaránt ez jellemezte a design-t.

Fehér Beatrix
„Camou”
2006.

Csertő Rita
Átfedés, 2005.

Vigh Krisztina
Deviáció,
2006.

A fődíjat a fiatal, éppen hogy csak az egyetem falait elhagyó Fehér Beatrix kapta szítanyomással készült, két részes, Urban camouflage (Kapcsolat a várossal) címet viselő ruhájáért, melyen modern és reneszánsz építészeti motívumok szerepelnek. Másik fiatal kiemelt művész Molnár Mária Virág volt, aki Háromszög-négyzör-kör című, pliszírozott poliészterből készült ruha családjáért kapta meg a kitüntetést. Szintén a fiatal generáció tagjai László Edina és Szigeti Vanda V. éves hallgatók, akik falvédóból, székéből és a hozzá tartozó ruhadarabból állították össze kompozíciójukat, melynek ők is a Camouflage címet adták.

Az alapítók generációjából Latin Anna Női öltözék címet viselő munkája lett díjazott, mely arany és zöldes színű anyagcsíkok egymásba fonásából alakít ki egy testre szabott, nagyon nőies, csak az egyik vállon illeszkedő, varrt, szövött, felsőruhát. Az idősebb korosztály másik képviselője Vereczkey Szilvia, aki lány, Nap-fényes-tavaszi-nyári öltözködési” kollektívájával a Rózsa-díjat nyerte el.

A szombathelyi rendezvényen a minitextil kategóriájának mindig kitüntetett helye volt. Megszületése összefüggésben áll a hatvanas évek avantgarde textiljével. Ezek az esztendők tele voltak lendülettel, aranykornak is szokták nevezni őket, melyben az anyagok és technikák szokatlan társítása, újszerű perspektívák jelentek meg. Ekkor indult el a forradalmi (át)változások korszaka, a hagyományoktól elszakadó textil harsányan és büszkén tudatta a világgal, hogy egy régi-új műfaj született meg, s 1975-ben megnyílt a Miniaturtextil első hazai önálló kiállítása, ahol vagy félszáz apró textilmű volt látható. Ezeknek legnagyobb mérete sem haladta meg a 20 cm-t. Minden alkotó szípkázó ötletekkel állt elő. Nyilván azért is, mert a minitextil alkalmasabb kísérletezésre, mint az anyagigényes, drága, monumentális textil. 1976-óta pedig már nemzetközi rendezvényként folyamatosan szerepel a biennálék és 2003-tól a triennálék programjában.

Az idei kiállításon 19 ország 47 külföldi és 43 magyar alkotója adott arról képet, hogy milyen sokszínű a kortárs textilművészet. Itt két díj került kiosztásra, az egyiket Nagano Goro japán művész kapta lehetőleg pamutanyagból készült és egy végtelenített kompozícióvá összeálló Ablak című munkájáért, melynek mérete nem nagyobb egy borítéknál.

A másik kitüntetett Csertő Rita, a Pécsi Egyetem Művészeti Karának hallgatója, aki kenderkócból készítette el Átfedés című munkáját, mely szellemesen egymásba kulcsolt emberi talpat ábrázol, kissé groteszk pózban. A kiállítók között találjuk a zalaegerszegi Budaházi Tibor festőművészt, aki sokoldalúságát bizonyította már a kerámia és a papírművészet műfajában is. „Kontaktus piramisa” szép példája annak, hogy a népi iparművészet anyaga, a raffia a művész keze (és fantáziája) nyomán milyen bizarr, modern és ősi metamorfózisra képes.

Négy díjazottja volt a zászló kategóriának, ahol 9 ország 9 külföldi és 22 magyar művész képviseltette magát. Itt a 3x1 méter befoglaló méreten belül szárnyalhatott a mű-

vészek fantáziája. A zászlók pedig a nyári szélben szárnyra kaptak a Képtár előtti mellvéden, valamint a bejáratnál. Mátrai István, Aranyosi Zsuzsanna és Nakano Emilko (Japán) kitöltötték a téglalap alakot, míg Almayer Weigel (Litvánia) Trinity című munkájában egy érdekes, háromnyakú ruhához hasonló lebernyeget készített, meleg ragasztóanyagból. Mátrai István egymás ajkára csókot lehelő párt ábrázolt profilból, selyemre nyomtatva. Aranyosi Zsuzsanna fekete vászonra dolgozta rá a transzparens aranyszínű anyagból megformázott angyalokat a Jákob létrája című művén. Nagyon érdekes Nakano Goro zászlaja, aki vékony betűkkel telenyomatott papír csíkok összevarrásából hozta létre a Törékeny szféra című lehetőleg alkotását.

A triennálé talán legkevésbé kialakult kategóriájaként a szalag szerepelt, mivel ez egy eléggé új műfaj, a művészek még nem találták meg igazán a benne rejlő lehetőséget, még nem érezték rá az ízére. Ebből adódóan kevesebb, 27 mű szerepelt a tavalyi kiállításon, közülük csak 3 érkezett külföldről. Mindkét díjat magyar művész kapta, Morvai Ibolya a Rétegződések című, bandázsolással készült alkotásáért, míg Vajda Mária Múlt – jelen címet viselő, postai bélyegekből alkotott szalag költeményéért.

A triennálé iránt mutatkozó közönség- és szakmai érdeklődés igazolja a hozzáfűzött reményeket, mert a több mint 30 év alatt kinevelődött az a műértő kör, aki várja és megcsodálja a képtárban időről-időre látható legjobb alkotásokat. A katalógus A türelem rózsát terem című előszavában Kovalovszky Márta, a műfajt kezdettől figyelmével kitüntető művészettörténész úgy véli, „a textil ma nincs soron. A kiállítások és egyéb textilesemények fenntarthatják a műfaj tekintélyét, a közönség érdeklődését és olykor izgalmas, máskor szelíd művekkel nemegyszer gyönyörködtenek a nézőt. De a műfaj a művészeti búvópatakokhoz híven el-eltűnedezik a szemünk elől, hogy egy váratlan pillanatban – ez hely, idő, művészettörténeti feladat függvénye – újra elénk bukkanjon. A magunk részéről izgatottan, türelmesen várakozunk.” Talán az újabb triennálén már előtűnnek az új, izgalmas, a várakozást beteljesítő alkotások.

Tóth
Lívia
Örvény
-kapcsolataink
2005.

Géger Melinda

A három Fischer

Egy zalaegerszegi művész család három tagjának kiállítása nyílt tavaly decemberben a zalaegerszegi Gönczi Ferenc ÁMK galériájában. A kiállítás megrendezésének apropóját Fischer György Munkácsy-díjas szobrászművész 50-dik születésnapja adta, és ebből az alkalomból a művész gyermekei is bemutatkoztak: Fischer Judit festőművész sajátosan egyéni képeivel, míg Fischer Bence építész-mérnök-hallgató az alkalmazott művészetek terepét idéző designe tárgyival. A Fischer család igazi művészdinasztia, melyet még ki lehetne egészíteni Bence és Judit édesanyjával, Németh Klára festőművésszel is. A művészdinasztia – akár előadók, zeneszerzők, akár a vizuális művészetek terén jelentkeznek – a generációkon átívelő tehetség csodálatos megjelenési módja. Testvérek, szülők és gyermekek, akik egyaránt sokra vitték. Min múlik az, hogy egy családban több tehetség is napvilágra kerül? Milyen része van megjelenésükben a környezetnek, a nevelésnek? A kényszernek, utánzásnak, versenynek? A „még egyszer ugyanazt, de jobban”- készítésnek? Életrajzi mozzanatok tanúskodnak erről. Ami a tehetséges szülő tehetséges gyerekeit elsőként összeköti, az először is a családi hagyomány, másodsor valamiféle közös élményvilág, inspiráció, gondolkör. A Fischer család két generációjánál

is kitapintható ez a fajta a közösség. Ha megnevezhető a munkásságukat formáló közös alap, akkor ez minden bizonnyal az új ezredforduló Magyarországnak közege, a kelet-európai lét abszurditása, a le- és beszorított élet groteszk tragikuma és kisszerűsége, mint összekötő erő, szellemi kapocs, mely meghatározó módon és egyforma erővel munkál mindhármuk alkotásaiban. E műforma legjellegzetesebb megnyilvánulási módja a groteszk.

A groteszk mű világa zárt. Nem kapcsolódik sehová: minden lehetséges benne. A reális és irreális, a látszat és valóság egymásba játszanak át, akár csak a komikum és tragikum, a fenségesség és az alantasság, a naturalizmus és a fantasztikum. Persze gyakran ábrázol visszataszító, undort keltő elemeket, torzságot, rútságot. Életre hívója ugyanis az elidegenedettség, és belőle következik a szorongás, a félelem, a kétségbeesés látomásos megjelenítése. Minden látszólagos komikuma ellenére is mély és drámai az élelmény, amely a három Fischer esetében más-más formában jelentkezik.

Fischer György szobrászművész világának középpontjában az ember áll. Az emberi figura a klasszikus görög szobrászat óta az európai szobrászat egyik legnagyobb tradícióval rendelkező motívuma. Fischer György e klasszikus formavilágot azonban egyéni módon, a XX. századi ember képére alakította át. Alakjai súlyosan deformáltak: tömbbe foglalt testükhöz nyúlványszerűen kapcsolódó, csenevész végtagok társulnak. Nem csupán testarányuk, hanem maga a tartásuk is groteszk. E figurák soha nem egy bizonyos cselekvéssel vannak elfoglalva, nem is konk-

Fischer György: Lépcső

Fischer György: Auróra

rét történések megjelenítői, hanem sokkal inkább belső megnyilatkozások, feszített lelki tartalmak hordozói. A szinte lehetetlenül megcsavart gesztusok nyomán az alakok egy gúzsba kötött állapot, egy kényszerű belső erő nyomán deformáló helyzet rabjaivá válnak. Fischer György szobrai a testek igyekezete a feszítés és a szabadulás irányába oly eleven erővel ruházta fel, hogy az alakok e belső küzdelem drámáját hordozzák magukban: az ezredvégi ember világának hol tragikus, hol nevetségessé torzult karakterét, esendő emberi létezését tárják fel előttünk.

Míg Fischer György művei a magára maradt, saját individuumba zárt ember, Judit és Bence alkotásai a különös és abszurd tárgyak világába vezetnek. Ők egy fiatalabb generáció képviselőjeként a XXI. századi ember kételkedő, érzelmeiket inkább háttérbe szorító, sokszor paradoxonokból táplálkozó életérzésének adnak műveikben hangot. Ez a generáció kiábrándultabb, kicsit szemérmesebb, távolságtartóbb, de mindez nem jelenti azt, hogy a kor által felvetett művészi problémákra kevésbé érzékenyen reagálnának, vagy gondolataik kevésbé lennének mélyek.

Fischer Judit 1981-ben született Zalaegerszegen. Képzőművészeti tanulmányait szülővárosában, az Ady Endre Művészeti Gimnáziumban, majd a Képzőművészeti Egyetem festő szakán folytatta. Idén, 2006-ban diplomázott. Mestere Gaál József festőművész volt. Tagja a Fiala Művészek Stúdiójának. Jelenleg a „Legjobb diplomamunkák” csoportos kiállítással Brüsszelben szerepel. Az ún. posztmodern kor gyermekeként alapvető élménye, hogy a nagy eszmények, ideák kora lejárt. Saját magát e generációra jellemző módon nemekkel, negatívumokkal, hiányokkal definiálja: „Önmagamat mindig megkérdőjelezem. Semmiben nem vagyok biztos, nem tudom elkötelezni magam semmi mellett. Sem irányzat, sem filozófia mellett. ...” És egy másik idézet:

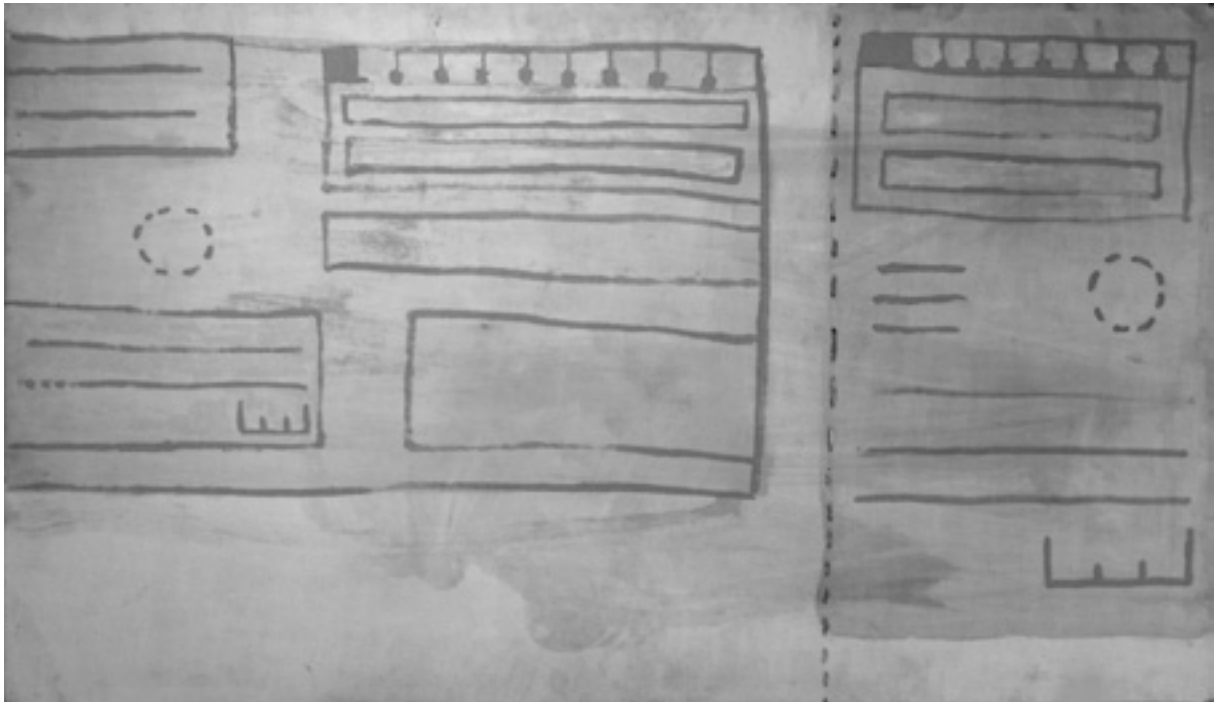
„Jobban meg tudtam fogalmazni, mi nem érdekel, és mit nem akarok.” Fischer Judit nem a festészet érzéki örömeért fest – a képzőművészet formakérdései látszólag nem érdeklik. Egy olyan művészeti tradíció folytatója, amely a fennkölt, magas művészetet tudatosan utasítja el (igaziból a dadaizmus örököse). Alkotásaiban tehát nem annyira a festői, mint inkább a létezéssel kapcsolatos filozófiai problémákat feszegeti: ezen belül elsősorban a hétköznapi furcsa, groteszk szituációit foglalkoztatják. Művészetének központjába a banális szituációkat és tárgyakat, szürreális képzettársítások révén létrehozott hibrid lényeket emeli, melyeket a művész giccsként vagy gadget-ként definiál: noha távol állnak a mindennapi élet hazugságaitól. Ezért semmiképpen nem nevezhetők giccsnek, sokkal inkább banalitásoknak, melyek különös, furcsa kontextusba kerülve, környezetükből kiragadva a művészi átírás révén mágikus hatással bírnak. A hétköznapiság divatját a 60-as évek ún. modern fogyasztói társadalmá és a pop art művészeti irányzata indította el. Ez a triviális, közhelyekre alapozott, olcsó kultúra az ezredvég jellegzetes megnyilvánulásként tovább él zenében, filmekben, reklámokban, szappanope-

rákban, tárgykultúrában, az újságírásban, sőt kelet-európai nagy szabású állami rendezvényeken is. Olyan mértékben árasztja el mindennapjainkat, hogy lehetetlen védekezni ellene. Egyedüli lehetséges védekező reakció az, hogy nem szabad komolyan venni. Fischer Judit alkotásai is arról szólnak, hogy az abszolút értékekbe vetett hit eltűnik - a vele járó magabiztossággal együtt. A létezés körülhatárolható egyedüli érzés az élettől való félelem.

E civilizációs szorongás és félelem oldására lépnek fel a fogyasztói kultúra elhárító mechanizmusai: a tárgyak. Fischer Judit a jól ismert, köznapi banalitásokat veszi birtokba: „leltározza” a tárgyakat, kiragadja megszokott összefüggésükből, lekicsinyíti vagy felnagyítja őket. A fiatal festő szereti az olyan motívumokat, amik méretükben, jelentéktelenségükben könnyen megragadhatók. Tárgyak, melyek hétköznapiak, megdöbbentő archaizmusuk, furcsa, szürreális jellegük miatt még sincs közhelyes jelentésük. Esetenként a kelet-európai valóság emblematisztikus törmelékeivé válnak: szociografikus és kelet-európai módon tipikusan magyar jellegűek. A klasszikus műalkotástól való „távolítás” és tartózkodás miatt Fischer Judit nem akarja azt sem, hogy alkotásai műtárgy-értéket képviseljenek – előnyben részesíti a hulladék-papírt, a puritán megoldásokat, irreális méretűre nagyított tárgyakat ábrázoló olajképeit kerettel sem látja el: ezzel egyfajta etikai szerepet szán nekik.

Fischer Bence 1982-ben született Zalaegerszegen. Jelenleg V. éves építészmérnök hallgató a Budapesti Műszaki Egyetemen. Számítógépes grafikákkal és tárgytervezéssel is foglalkozik. A BME tudományos diákköri pályázatán munkáival I. díjat nyert, valamint a közönségdíjat is ő kapta. Alkotásainak egy részét a szokásos építészmérnöki tanulmányok teszik ki: családi ház, gyalogos híd - festmények – lírai gesztusokkal megjelenítve, ami Fischer Bence ez irányú kivételes érzékére is utal. A nagymarosi festőiskola, a tömb rehabilitációk, külső és belső terek elsősorban letisztult, konstruktív szerkezetek.

Kiállított alkotásainak legérdekesebb része, „legfischere-sebb” darabjai a Képtelen szerszámok sorozata. A magyar építőipar tanulmányozása során jutott el e tárgyak megtervezéséig. „Régóta figyelem, tanulmányozom az építkezéseken azt a különös helyzetet, amely a következőképpen néz ki: egy munkás dolgozik, őt társa pedig nézi... Mi, építésszek (jó esetben) az íróasztal mellett igyekezünk az örökkévalóságnak tervezni olyan házakat, melyekre jó lesz ránézni 50-100 év múlva is. A megvalósítás azonban a túlélésért küzdő emberekre vár, akik számára a forma szépsége, harmóniája, a kor stílusa nem bír jelentőséggel.” Számukra tervez álfunkcionális gegtárgyakat Fischer Bence. „...nem árt időnként különös ötletek, bizarr gondolatok végére járni, játszani egy picit” - mondja. A Fischer családban az ő megnyilvánulásai a játék felé viszik a képi fantáziát, amely az életet egészségesebbé, kreatívabbá teszi.

Fischer Judit: Csekk

Fischer Bence: Kihegyezett nyelű lapát

Fischer Bence: Hamutartó ásó

Péntek Imre

A játékosság és derűs színhatások elkötelezettje

Oravecz Viktória képeiről

A fiatal, különböző egyetemeken tanuló, már végzős, vagy DLA-s zalai képzőművészeknek kíván bemutatkozási lehetőséget biztosítani a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóterem „Minimage”-sorozata. Múlt nyáron Molnár Dániel festőnövendék és Horváth Csaba Árpád szobrász állított ki izgalmas kollekciót (4. számunkban írtunk róluk). Tavaly év végén a Keszthelyre hazatért Oravecz Viktória személyében egy újabb, a pécsi képzőművészeti egyetem festő szakán végzett diplomása mutatkozott be a kiállítás-sorozat keretében.

A fiatal festő a nyolcvanas években Mikus Gyula festőművészhez járt stúdiómkra, majd divattervezés terén szerzett komoly ismereteket, ért el sikereket. Viszonylag későn döntött úgy, hogy festő szakon folytatja tanulmányait. A sikeres felvételi után Valkó László lett a mestere. Ha a mester jegyeit, kézzvonását keressük: talán a széles, lendülettel felrakott ecsetvonásokban fedezhetünk fel Valkó-hatást. Ám az élénk, szinte impresszionisztikus színezés, a fény és víz reflexek pillanatnyi benyomásait rögzítő festésmód már a saját út bizonyítéka. A fiatal festő a Keszthely-Pécs-Nyugat-Európa háromszög vonzásában élte az életét – eddig. Többször kapott ösztöndíjat Párizsba, legutóbb karlsruhei ösztöndíjjal grafikai műhelyekben csiszolta tudását. A tanulmányok befejezése számára is azt jelenti, kell egy fix pont, egy műterem, egy háttér. Úgy döntött, hogy szülővárosában próbálja folytatni pályáját. S keresi – s szerintem meg is találja - a kapcsolódási pontokat a környék, a szűkebb és tágabb régió képzőművészeti szerveződéseihez, intézményekhez, a kollégákhoz.

Az zalaegerszegi kollekció első benyomásai alapján is kiűnt: egy életvidám, játékos, a könnyed hangulatokban belefeledkező alkotóval van dolgunk.

Festészete megmaradt az oldott, expresszív figuralitás keretei között. Nem vonzzák a szélsőségek felé vezető kísérletezések, számára fontos a poszt-nagybányai hagyomány, különösen Szőnyi István érzéki folthatásokra épülő festészete.

Újabb, több tárlaton is szereplő műveinek java egy franciaországi tengerparti tartózkodás élményeiből született. A festőnőt izgatja a mozgás, a lendület, az elmozduló tárgyak, személyek pillanatnyi helyzetének, dinamikus állapotának rögzítése. A széles ecsetvonásokkal felvitt festék rétegeinek egymásba játszása, a finom és harsány árnyalatok kikeverése, a fényreflexek megcsillogtatása a (természet) élmény teljességének visszaadására törekszik. Festői látásmódja izgalmas, szinte lebegő képi világot teremt:

a víz, az ég zöldes-kékes árnyalatai, a homok okkera, az emberi testek barnája derűt sugároz. A mozgásfázisok játékos ritmusa különös feszültséget ad a felületnek, az építkezés, a képpontok hangsúlyai, elhelyezése tudatos szerkesztésre, jó érzékre vall. A világosra hangolt tónusértékek levegőssé, atmoszféricussá teszik a képfelületet. A színek érzéki tobzódása tökéletes ekvivalenciában van a közvetített élménnyel. (Lásd: Csobbanás, Játék a tengerparton, - aminek több változata is készült.)

Mégis, megfigyelhető egy áttételesebb ábrázolásmód, legalábbis az igénye. Ez a dús, festői előadásmód olykor szimbolikus tartalmak megfogalmazására vállalkozik. A természeti és emberi formák kontrasztja a Kövek. Egy másik szép példája ennek a mélyebb, filozofikusabb látásmódnak a Közeledés I.-II., mely a kitarulkozás, az odaadás gesztusait többletjelentéssel telíti, amikor a kereszt és a női akt formáit játssza egymásba. A Magányos hajó – megdőlt hajótest – sem csupán egy tengeri pillanatkép, egy természeti benyomás rögzítése akar lenni, hanem az elhagyatottság lelkiállapotának áttételes, sűrített, jelképessé növesztett alakzata.

Egy tehetséges festő pályája bontakozik a szemünk előtt, mutatja meg sokat ígérő képességeit, kivételes színérzékenységét, s azt, hogy az eszközeiben megújított, frissen értelmezett hagyományos piktúra is versenyképes tud lenni a mai világban. Hogy a mesterségbeli virtuozitás, a könnyedebb témák szinte frivol kezelése nem hátrány. És a siker sem megvetendő, ha a komor világban a nyűgöket feledtető pillanatok ad a derűre szomszjas közönségnek.

Csobbanás

Közeledés 1

Áttetszés

Picasso múzeum
Antibes-ben

Kabdebó Tamás

Határ Győző és Piroska emlékére

Szerettem őket, hiányukat mindennap érzem. 1983, azaz Írországba átköltözésem óta hetente telefonáltam nekik, aztán, ahogy Piroska elnehezedett, már csak Győzőnek. Azelőtt, amikor Manchesterben éltem, Győző hívott ilyen gyakorisággal. Londoni látogatásaimba belevettem őket – Piroska remekül főzött, Győző társasága mulatságos volt és fölért egy tanórával. Laktam is náluk kétszer, az emeleten, könyvek, faliórák, barokk képek, plüss szőnyegek között. Reggelire, uzsonnára Győző a gaggiá-ban főzött kávé, vacsorakor felejthetetlen volt Piroska bread-and-butte pudingja. Győző sörözött és Piroskával boroztam, a piros bort szerette. Egyszer öccse és ott volt, mezőgazdász Algyő-Szegedről – odaválósí volt Piroska családja –, csodálatos diópálinkát hozott, kicsit, hárman becsíptünk. Győző nem. Minden földi dologban mértékletes volt, mint egy patikus, kivéve az írást. Írógépének kopogása, majd számítógépének villamos zöreje egy olyan elme frissen kovácsolt patkóit szögezte papírra, melyhez fogható immáron nincs. Lám, már az őt eddig csak ímmel-ámmal tudomásul vevő korifeusok azt mondták tegnap a tv-ben: „Valószínűleg közülünk ő tudott legjobban magyarul, holott kint élt.” Nem valószínűleg: biztosan. Az aktív szókinccs, mondjuk a Golgheloghi című drámájában – ezer oldalas főművében, meghalad minden magyar irodalmi művet. Ő viszont elsősorban filozófusnak tartotta magát – főleg aforizma tárháza alapján -, melyet én nem fogadtam el. Hisz nem épített rendszereket, mint Kant, Schopenhauer vagy Ayer.

Művei nem könnyen olvashatóak, mert úgy írt, ahogy Leonardo festett: a kép minden részletét látjuk és a részletek részleteit is. Ezért nem lehetett a Hátsó Eurázia című fantasztikus nagyregénye az orwell-i 1984 vetélytársa. Holott vannak könnyed, igazgyöngyszerű könyvei is, mint a

Pepito és Pepita (Krúdy sem szégyellhetné) és csengő-bongó-érces-borongó-tréfás-mérges versékszerekkel megtömtött verseskötetei – tíz ilyen számlálók a polcomon. Csaknem minden könyve megvan – a java színarany borítóval -, csaknem minden könyvem megvolt neki. Tízszer írtam műveiről kritikát, ő ötször az enyémeiről. Az angol nyelvű könyveimet is becsületesen elolvasta és olykor azért is felhívott, hogy megbizonyosodjék egy gondolatmenet helyes értelmezésében. Nem hibázott. Angolul is tudott úgy, mint egy angoltanár, de ritkán csillogtatta ezt a tudását. Legutoljára november 17-én, az angol királyfi estélyén, amikor tíz varázslatos perc során elmondta gondolatait a forradalomról. (Aztán meghalt Piroska és utána ment ő is.)

1986-ban voltak nálunk egy hétig Írthonban. Piroska az ír kelengyéket nézegette – azt hiszem nagymama szemmel – (lánya az első házasságából való volt). Győző a kastélyok romját, a templomok grottáit. Egy ízben majdnem bezártak bennünket a Christ Church katedrális pincéjébe. Jó étvággyal ettek, ittak, Győző a kacsapástétomot preferálta, Piroska a sült kacsát. Győző egy kis házi szereplést is vállalt, itteni sorstársaimból álló kisközönség előtt elmondva tíz versét.

„Győző, hagyd, hogy a Tamás is mondjon egyet a sajátjaiból”, mondá a királynői természetű, hamvas arcú Piroska. „Hagyom”, így ő, „de ezzel talán megvárjuk, hogy ő jöjjön el hozzánk.” Farkasfogakkal mosolygott.

Erre így nem került sor. Kaptam viszont két születésnapi köszöntést versben tőle, valamint egy vigasztaló verset a fiamnak, amikor eltörte mindkét karját. Győző figyelmes volt, szorgalmas, hallatlanul szigorú munkamorállal. Panaszkodott, ha talmi dolgok miatt nem dolgozhatta le napi hét órás munkaadagját. Vendégeket délután fogadott, a napi séta, bevásárlás is akkorra került. Ahogy Piroska egyre jobban elnehezedett – főleg az utolsó öt évben – úgy szaporodtak meg Győző bevásárló útjai, majd vacsorakészítéseinek bajlódásai. Ebédet a szociális szolgálat hozott neki, főtt ételt, estére felvágottakat evett, sajtot, néha felmelegített egy konzervet.

Győző nagyon tisztességes, humánus ember volt, aki ateizmusát édesapjától örökölte. Könyvtárának egy szeglete apjáról maradt rá, csupa olyan mű, ami Isten nemlétét bizonygatta. Összehoztam őt Klein György professzorral (aki magas volt, gótikus, Győző dór oszlop tömörségével szemben), az emberi sejtek természetének nagy tudórával. Kettejük faggatásából született három éve a HIT elnevezésű interjú, melyet a mester halálával egy időben szüntettet meg a magyar pénztelenség.

Együtt töltött időnk legtartalmasabbjai közé tartoznak azok a napok – 3x3 a hetvenes években -, amikor Győzővel a Mikes konferenciákra autóztunk. Az átkelés Európába, majd vissza Angliába, 2x sokórás beszélgetést juttatott nekünk, melynek során numero primo: belakmározunk

a svédasztalnál, numero secundo: ő mesélte, mesélte az életét. Innen van, hogy amikor Kabdebó Lóri kihozta a Győzővel készített interjúkötetet, a legjobb sztorikat már ismertem.

A legszomorúbb ez volt: a háború során beleszeretett egy lányba, a kapcsolat kölcsönös szerelemmé bimbózott, a lány terhes lett. Aztán eltalálta egy bomba. Amikor ezt Győző elmesélte, könnybe lábadt a szeme. Ezen túl már csak a könyveket tekintette gyermekeinek, ám halálosan szerette feleségét, Piroskát.

Komoly(kodó) köszöntés – egy régi (kritikus) barátnak

Vasy Géza 65. évére

Azt hiszem, nem könnyű helyzet, amibe én is, más kor- és pályatársammal kerültem. Arról van szó, hogy kritikusomról, „pályám” elemzőjéről kell valamiféle laudációt fogalmaznom. Kell – ez sem helyes kifejezés. Hiszen számtalan okom, belső késztetésem lehet, hogy Vasy Gézával kapcsola-

latban lerójam tartozásom. Most, hogy ő is 65-dikbe lép, ideje egy kis számvetést készíteni barátságunkról, szakmai kapcsolatunkról, mindarról az önzetlen és magas minőségi szinten elvégzett vállalásról, munkáról, amelyet az elmúlt évtizedekben végeztem.

De mielőtt erre rátérnék, hadd idézzem fel a „hőskort”, a Fialat Írók Körének hetvenes-nyolcvanas évekbeli „aktivitását”, a híres-hírhedt olvasótábori mozgalom nyári táborait... Amelynek szinte mindannyian részesei voltunk, az ország különböző pontjain. Amire hirtelen emlékszem: Zalaegerszeg, Bakonybél, Tata és nem utolsósorban – Balmazújváros, ahol Gézát jobban megismertem. S talán barátságunk is innen veszi kezdetét. A csapat tagjai: Serfőző Simon, Horpácsi Sándor, Vasy Géza, Nagy Gáspár és a „helyi költő”, újságíró Szalai Csaba. Sok vidám élmény felidézése mellett azért szomorú ez a névsorolás, mert Hopácsi Sándor és Nagy Gáspár már nincs köztünk... Nos,

a vidámság oka a gyerekekkel való bajlódásunk számos „pedagógiai” fiaszkója, az ismerkedés a Hortobágy világával, az igazi pusztával, s az is, ki hogyan viselte az otthontól való távollét viszontagságait. (Én könnyen, hisz akkor épp két házasság között evickéltem, remek miskolci albérletben és a Napjaink prózai rovatvezetőjeként, kezdő prózaíróként szocióriportokat gyártva az iparváros bizarr jelenségeiről.) Ekkor már Géza is házas volt, s ahogy emlékszem, hosszú telefonbeszélgetésekkel oldotta meg a kapcsolattartást. (Nem úgy, mint Serfőzőék, hiszen Edit, Simon felesége nem érte be távbeszéléssel, hamarosan meglátogatta, s napokig boldogította elbitangolt férjét.) Mackós, kissé aggodalmaskodó természete mellett rendelkezett azzal a bölcsességgel is, ami akkor belőlem biztosan hiányzott. S ekképp visszatartott néhány örültségtől – úgy rémlik, nem csak engem -, amire ott, a balmazújvárosi éjszakai életben, a hodály nagy művelődési ház bájában iddogálva hajlandóságot mutattunk.

Ettől kezdve Vasy Géza természetes hozzátartozója lett együttléteinknek, irodalmi esteknek, baráti találkozóknak – amelyek egy ideig Kiss Bencééknél zajlottak -, s azt hiszem, észre sem vettük: ez a mackós, kedélyes figura közben, csendben a kortárs irodalom egyik legjobb szakértőjévé vált. Gyakran hallgatott, vagy keveset szólt, ha a társasági élet hangulata magasra csapott (némi borozgatás közben), s szerintem - lehet, hogy ez túlzás – akkor is „anyagot gyűjtött”. S aztán sorjázni kezdtek a kötetek: a Sántha Ferenc kismonográfia (1975) után társszerzője a Fialat magyar költők (1980) című kötetnek, amelyet én is sokat használtam kézikönyvként, főként szerkesztő koromban. S a csendes, szorgalmas, kitartó munkálkodás elérte célját: kritikák, tanulmányok, portrék kerültek ki tolla alól, s az írói-költői kör, amit vizsgálata tárgyául választott: magáért beszél. Nagy László, Kormos István, Csoóri Sándor, Juhász Ferenc, Illyés Gyula és a Kilencek – nos, ma szinte istenkísértés (vagy provokáció) rólunk (róluk) komolyan szólani. Vasy Gézát mindez nem zavarta: irodalmunk népi-közéleti vonulatának egyik legjobb ismerője. Legutóbbi kötete, a „Hol zsarnokság van” azt hiszem, fontos dokumentuma annak, miféle talajból sarjadtak ki azok a remekművek, amelyekről csak fanyalogva tudnak szólni bizonyos „kánonképző”, tudós elmék. Most, hogy Nagy Gáspár is eltávozott, a Júdásfa és maszkabál című tanulmány minden sorának megnó a súlya. S igazsága van tudós barátunknak: nem lehetünk a „homály követői”, s hogy út – visszafelé és előre – merre visz, figyelniük kell szavaira.

Mit is kívánhatnánk születésnapja alkalmából? Vigyázzon magára, szükség van rá. S várjuk újabb köteteit, írásait! Robosztus munkabírása a legjobb gyógyír az idő romboló hatalma ellen.

P. I.

Nagy Gáspár halálhírére

A 2006-os év sokunk számára gyászos időszakot jelent a magyar irodalmi életben. Major-Zala Lajos kezdte a sort: február 28-án távozott, svájci, Pensiér-i otthonában, kézíratai fölött bukott az asztalra, hogy egy újabb agyvérzés tegyen pontot életműve után. Követte őt Bella István, Bohár András, Faludy György, Pécsi Gabriella, Bécsy Tamás, Lázár Ervin és már új esztendő kezdete folytatta a sort: január 3-án a hosszú, súlyos betegség Nagy Gáspárral is letétette a tollat. A Vas és Zala megye határán meghúzódó kis falu, Béraltavár szülötte, szüleinek kedves gyermeke, a paraszti sorból kiemelkedve a magyar irodalom egyik csillaga lett. Mintha ma történt volna: amikor az Élet és Irodalomban megjelentek versei Kormos István ajánlásával. Már előtte is többször találkoztunk, a „kilencek” körének egyik híve, a baráti-költői vonzalmak ezer szálával fonódott össze a sorsunk. 1975: megjelent első kötete, természetesen a Móra Kiadónál, Kormos István szerkesztésében. Ezekben az években, a Fiala Írók Körében is, gyakran találkoztunk. Együtt voltunk „olvasótáborban” Balmazújvárosban. Szalai Csaba szervezésében jött össze ott egy jó kis társaság: Serfőző Simon, Vasy Géza, Horpácsi Sándor, jómagam és Nagy Gáspár. Mi, dunántúliak ismerkedtünk a Hortobággal, a

pusztával, s az ott élő kisiskolásokkal, akikkel a kortárs irodalmat próbáltuk megszerettetni. Nagy Gáspár kanizsai kötődéseit sokan ismerjük: ezért is jött el, kétszer is, a zalai írótáborba, melynek akkor Pécsi Gabi volt a vezetője. Majdhogy nem idillien múltak az évek a „legvidámabb barakkban”: aztán 1984-ben robbant az egyik bomba, Gáspár verse az Új Forrásban (Öröknár: elmúltam 9 éves), két évvel később jött a „Tiszatáj-botrány”. Ma úgy mondják: „egyike volt azoknak, akik megalkuvás nélkül vállalták ’56 eszmei örökségét.” Erkölcsi bátorság, kockázatvállalás, az igazság tisztelete – ezek mozgatták, miközben a többség... a „csendes többség” elégedetten kereste a boldogulást a „gulyáskommunizmus” kiapadtatlannak látszó fazekainál. A rendszerváltozás után költői teljesítménye meghozta a sikert, a József Attila-, majd a Kossuth-díjat. Láttam, s szenvedett tőle, milyen fellelémásan valósultak meg, torzultak el a „nagy álmok”, a rendszerváltás reményei. A munkába menekült, az ezernyi rá váró feladatba. Szerencsére mögötte állt felesége, a család, biztos háttérként. (Néhányszor jártam budakeszi otthonukban, felesége, Márta kedvessége volt a meghatározója a házirendnek.) Amikor kiderült, hogy a katolikus rádió kulturális szerkesztője lett, felhívtam, és örömet fejeztem ki, milyen neki illő szerephez jutott. (Katolicizmus, mély vallásossága személyiségének és költészetének kitörölhetetlen jegye volt.) Terveket szőttünk, kéziratakról beszéltünk, mindarról, ami hozzá tartozik a kortárs irodalom műveléséhez. Betegségéről nekem nem szólt. Egyébként is: szemérmes alkatáról számtalanszor megbizonyosodtam. Csak az egyre rosszabb híreket hallottam, s egyszer szinte suttogó hangját a telefonban. S aztán jött a januári hír: a kegyetlen betegség bevégezte munkáját. Ismét egy alkotóerejében lévő férfi, aki meg nem írt műve garmadájával távozott... A függőny mögötte végleg széthasadt..., szabadon idézve Tenyéri kockán című korai versét.

Néhányszor megfordultam Béraltaváron, Nagytilajban is, a csodás tehetségű Tőke Imre népi fafaragót – akire ő hívta fel figyelmemet – látogattuk meg. S értesülve, hogy a nagytilaji temetőben helyezik örök nyugalomra, azt gondoltam, ez is rá vall, ez a „visszatérés”: indulásához, a pannóniai tájhoz, az örökké virágzó mandulafácscsa gyökerei alá. (Következő számunkban összeállítással tisztelgünk emléke előtt.)

P. I.

Két könyvújdonság. A Széphalom Könyvműhely gondozásában megjelent Utassy József Farkasordító című újabb verskötete. Turbuly Lilla: Eltévedt hold című, a Révai Kiadó és a Nők Lapja Café pályázatán első díjat nyert regényét január 12-én mutatták be a zalaegerszegi Keresztury Könyvesboltban.

Fischer György
Ecce homo

Szerzőinkről:

Bence Lajos (1956; Lendva) Költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Hazatérítő, versek. (Magyar Nemzeti Művelődési Intézet - Pannon Tükör Könyvek, 2006.)

Béres Katalin (1960; Zalaegerszeg) A Göcseji Múzeum történésze, több kötet szerkesztője és kiállítások kurátora.

Büky László (1941; Szeged) Kritikus, irodalomtörténész.

Cebula Anna (1968; Szombathely) Művészettörténész, kiállítások kurátora a Szombathelyi Képtárban.

Cséby Géza (1947; Keszthely) Költő, kritikus, műfordító, művészeti író.

Ferencz e. Győző (1937; Zalaegerszeg) Kritikus, helytörténeti kutató.

Franc Obal (Muraszombat) Művészettörténész, több monográfia szerzője.

Géger Melinda (1956; Kaposvár) Művészettörténész, több kiállítás kurátora, számos szakcikke jelenik meg.

Gervai András (1948; Budapest) Író, filmkritikus-történész, legutóbbi könyve: Tanúk (Film-Történelem), Saxum Kiadó, 2004.

Göncz László(1960; Lendva) Író, történész. Legutóbbi kötete: Felszabadítás vagy megszállás? (Magyar Nemzeti Művelődési Intézet, 2006.)

Gülch Csaba (1959; Győr) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: Túl a nosztalgian (Esszék, interjúk), Hazánk Kiadó-Radnóti Társaság, 2006.

Juhász Miklós (Oroszlány) Prózaíró.

Kabdebó Tamás (1934; Newcastle, Írország) Költő, író, műfordító

Király László (1954; Budapest) Zeneszerző, zenei szakíró

Kerék Imre (1942; Sopron) Költő, kritikus, műfordító. Legutóbbi kötete: Virágvölgy, összegyűjtött versek (Hazánk Kiadó, 2002.)

Lukács Zsolt (1971; Nagykanizsa-Ljubljana) Műfordító, kötete: Tomaz Salamun: Megrozdáll a szerelem, ha követelik, versek. (Bábel Kiadó, 2006)

Nagy Gergely (1988; Pécs) A pécsi Művészeti Szakközépiskola szobrász tanulója. Versei eddig az Új Forrásban jelentek meg.

Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.

Pomogáts Béla (1934; Budapest) Kritikus, irodalomtörténész, esszéista.

Somogyi Zoltán (Keszthely) Prózaíró, kritikus.

Sütő Csaba András (1979; Győr) Költő, kritikus. Legutóbbi (önálló) kötete: Szent és érthetetlen (Orpheusz Kiadó, 2006.)

Szálinger Balázs (1978; Taksony) Költő, kritikus, szerkesztő.

Széki Patka László (1948; Veszprém) Költő, legutóbbi kötete: Amorgosz II.-III., versek (Művészetek Háza Várucca Műhely, 2002.)

Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kiritkus, esztéta.

Tandori Dezső (1938; Budapest) Költő, író, műfordító, kritikus, esszéista.

Villányi László (1953; Győr) Költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: volna a szerelem (Orpheusz Könyvek, 2006.)

Wehner Tibor (1948; Budapest) Költő, művészettörténész. Legutóbbi kötete: Wágner Nándor, a filozófus szobrász (Holnap Kiadó, 2006)